

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS

Karistusõiguse osakond

Kalle Klooster

KANEPI TARVITAMINE EESTI KOOLINOORTE SEAS

Magistritöö

Juhendaja:

PhD Marianne Paimre

Tallinn

2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Kanep ja noored	8
1.1 Kanepi teekond populaarseimaks keelatud uimastiks	8
1.2 Kanepi mõju ja tarvitamismeetodid	10
1.3 Kanep regulatsioonide subjektina	12
1.4 Eesti uimastipoliitika.....	21
1.5 Kanepi tarbimine noorte hulgas Eestis ja maailmas.....	25
1.6 Terviseriskid ja kahju ühiskonnale.....	29
2. Karistamine	34
2.1 NPALS § 15 ¹ alusel väärtegude eest karistamise statistika.....	34
2.2 Karistamise mõttekus	37
2.3 Kanep vs teised uimastid.....	44
3. Fookusgrupi uuring	49
3.1 Fookusgrupi uuringu tutvustus.....	49
3.2 Fookusgrupi intervjuu tulemused.....	49
3.2.1 Koolinoorte teadlikkus kanepi tarbimisega seotud ohtudest tervisele	49
3.2.2 Koolinoorte hoiakud kanepi tarvitamise suhtes	51
3.2.3 Koolinoorte suhtumine karistustesse ja riiklikusse narkopoliitikasse.....	52
3.2.3. Koolinoorte hinnang kanepi kättesaadavusele	55
3.3 Fookusgrupi uuringu järeldused.....	56
Kokkuvõte	60
CANNABIS USE AMONG SCHOOL STUDENTS IN ESTONIA.....	63
Kasutatud kirjandus ja allikad:.....	65
Kasutatud õigusaktid.....	71
Kasutatud kohtupraktika	71

SISSEJUHATUS

Kogu läänemaailmas enim kasutatav keelatud narkootikum kanep on viimasel aastakümnel tehtud uuringute kohaselt võtnud sisse järjest tugevama positsiooni Eesti noorte poolt tarvitataivate meelemürkide edetabelis. See ühiskonnas laialdast debatti tekitav rohelistest taimest toodetav saadus, mis ühest küljest võib toimida ravimina, kuid teisalt ka väga tõsiste tervisehäirete põhjustajana, on tugevalt sisse imunud Eesti koolidesse ja noorte koosviibimistele - ei ole reaalne leida juba 15-16 aastaste hulgast kedagi, kes poleks kunagi elu jooksul kokku puutunud kanepi tarvitamisega. Seejuures siiani noorte poolt tarvitataivate uimastite hulgas domineerivat positsiooni hoidvad legaalsed meelemürgid – alkohol ja harilikud nikotiiniga sigaretid, on hakanud noorte tarbimisharjumustest pigem taanduma. Oma panus selles tendentsis on kindlasti edukatel sotsiaalkampaaniatel, riiklikul aktsiisipoliitikal ning regulatsioonidel, mis on edukalt oma eesmärgi täitnud ja vähendanud antud toodete kättesaadavust alaealistele.

Kuid nagu looduski ei salli tühja kohta, ei ole paraku ka kohane loota, et ühe uimasti vähenenud tarbimine on asendatud millegi tervislikuga – aastasadu meie ühiskonna osaks olnud alkoholi tarbimist vahetab noorte subkultuurides välja kanep, mille suitsetamist peetakse tihtilugu trendikamaks ja ka tervislikumaks kui näiteks kange alkoholi joomist. See tendents esitab tõsise väljakutse seadusandjaile ja riiklikele regulaatoreile – seadused, mis üldistatuna on mõeldud muutma meie elu lihtsamaks ja paremaks, peavad käima kaasas reaalse eluga. Ei ole mõeldav, et tõhusalt toimivas õigusriigis saaks eksisteerida kaks paralleelmaailma, millest üks on kirjutatud Riigi Teatajasse ja teine toimub igapäevaselt linnatänavatel. Seetõttu tuleb hea õigusloome nimel tegeleda pideva tarbimiskäitumise monitoorimise ja analüüsiga, mis annaks vastuse, kas legislatsioon täidab ikka oma eesmärgi kõige õigemal moel.

Läänemaailm liigub kanepiga seotud seadusandluse osas pigem liberaalses suunas. Ameerika Ühendriikide mitmed osariigid on läinud seadustamise teed, mitmetes Euroopa riikides liigutakse karmilt uimastipoliitikalt leebema poole. Järjest enam levib käsitlus uimastisõltlasest kui abi- ja ravi vajajast, mitte kui kurjategijast. Kasvab rehabilitatsiooni- ja sotsiaalprogrammide arv vastukaaluna karistuslikele meetmetele.

„Uimastitega kaubitsemine on hullem kui uimastid ise. Palju hullem. Uimastid on haigus ja ma ei arva, et olemas on häid uimasteid või et marihuaana on kasulik. Sama käib ka sigarettide kohta. Mitte ükski sõltuvus pole kasulik. Mõtlen selle all ka alkoholi. Ainuke hea sõltuvus on armastus. Unustage kõik muu“ – nii on öelnud endine Uruguai riigipea Josè Mujicat, kelle

juhitud valitsus tegi vastuolulise otsuse legaliseerida ja võtta riikliku kontrolli alla kanepi käitlemine Uruguais.¹

Mitmed raportid väidavad sõnaselgelt, et sõda narkootikumidega on läbi kukkunud ning saabunud on aeg leida võimalused eluks koos nendega moel, mis oleks kõige säästvam nii ühiskonnale üldiselt, rahvatervisele kui ka tarbijatele endile.

Õigupoolest uimastite endiga, kuivõrd nad ei ole õigussubjektid, ei saagi sõda pidada – sõjas ollakse konkreetsete kurjategijatega - illegaalsete uimastite käitlejate ja tarvitajatega.² Ei ole ka võimalik väita, et mingi aine on paha või hea *per se* nagu ei saa ka väita, kas näiteks tuli on paha või hea. Seetõttu ongi sõda uimastitega suunatud just kindlate inimeste vastu, kes kasutavad narkootilisi aineid teatud moel – meelelahutuslikul moel (ingl *recreational use*). Selle nõ meelelahutusliku kasutuse all peetakse eelkõige silmas, et uimastit tarbiv isik on huvitatud saavutama mõnutunnet, õnnetunnet, eufooriat, lõõgastust jms. Need on ka peamised põhjused, millega kanepi tarvitajad põhjendavad oma tegevust.³

Teine võimalik kasutusmeetod on meditsiiniliste eesmärkide saavutamiseks kasutamine (ingl *medical use*). Sel juhul on tarvitaja eesmärgiks eelkõige mingi spetsiifilise haiguse ravimine, vigastusest paranemine või mõnele muule patoloogiale leevenduse leidmine.⁴ Noorte hulgas, kellele peamiselt keskendub käesolev magistritöö, on siiski levinud pigem kanepi meelelahutuslik tarbimine (ingl. *recreational use*) ning just seda tüüpi tarbimist peab autor edaspidi kanepiga seonduvalt silmas. Kroonilisi tervisehäireid, mis vajaksid regulaarset valuravi, tavaliselt koolinoortel veel lihtsalt ei ole.

Inimese arengus on väga oluline periood teismeliseiga - ajavahemik, kus lapsest saab täiskasvanu. Sel ajal kujuneb suur osa väärtushinnanguid ning suhestumine ühiskonnaga. Otsustav roll on teismeliseas ka kahjulike või kasulike harjumuste tekkimisel või tekkimata jäämisel – nii toimub ka uimastite tarvitamisega seotud riskikäitumise omaks võtmine peamiselt just selles vanuses.⁵ Antud eluperioodil toimuv riskeeriv käitumine iseloomustab teismeliste arengut, uuritakse, katsetatakse erinevaid asju ja õpitakse seeläbi iseseisvaid otsuseid vastu

¹ Uruguai endise Presidendi José Mujicat sõnavõtt, kus ta kommenteeris vastuolulist otsust kanepi legaliseerimise kohta riigis

² D.N. Husak. Drugs and Rights. Rutgers University. 1992. pp 2.

³ *Op. cit.*, pp 44

⁴ *Op. cit.*

⁵ J.J. Arnett. Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. University of Maryland College Park. 2000. pp 475. Arvutivõrgus:
http://www.jeffreyarnett.com/articles/ARNETT_Emerging_Adulthood_theory.pdf

võtma. Nii kujunebki realistlik minapilt ning seda perioodi ja vastavat käitumist peetakse mõningate uuringute kohaselt indiviidi arengu osas lausa hädavajalikuks.⁶

Mitmete teadustöödega on tõestatud, et ka illegaalsete uimastite hulgast ohutuimaks peetav kanep on võrreldes täiskasvanutega kahjulikum just noortele - madalamas eas ainet tarvitama hakkajatel on oluliselt suurem risk tulevikus vaimuhaiguste ja muude psühholoogilist laadi häirete välja kujunemisel. Kroonilisel noorukieas kanepitarvitajal on tüüpiliselt võrreldes teistega madalamad hinded ja rohkem puudumisi koolist ning halvem edasijõudmine ka ülikoolis. Varases täiskasvanueas krooniline kanepitarvitaja on riskigrupis teiste probleemsete ainete tarbimisele, omab väiksemat tõenäosust tulevikus abiellu astumiseks ja laste saamiseks, suurema tõenäosusega ei lõpeta näiteks ülikooli ning võib seetõttu kergemini sattuda lootusetult töötute hulka.⁷

Seega on just noored kanepist põhjustatud tagajärgede jaoks suurim riskigrupp ning sarnastel põhjusel keskendub ka käesolev uurimistöö justnimelt noortele. Samuti mõjutavad alaealisena omandatud tarbimis- ja käitumisharjumused paljuski ka indiviidi käekäiku ja tegevust tulevikus täisealisena. Nii mõnigi teismeliseeas omandatud väärtushinnang võib inimest saata kogu elu ja seetõttu on eriti tähtis tegeleda potentsiaalse väärkäitumise välistamisega juba varakult.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida kanepi tarbimise levikut, selle nähtuse põhjuseid ja tendentse Eesti noorte hulgas ning kehtiva seadusandluse kooskõla tegeliku olukorraga antud valdkonnas, sh levinuima noorte poolt toime pandud narkosüüteo – väikese koguse uimasti omamise või tarbimise eest määratavate karistuste tõhusust. Uuringu tulemusena soovib autor jõuda lahendusteni, mis võiksid aidata kanepi tarvitamist koolinoorte hulgas vähendada.

Magistritöö autor püstitab hüpoteesid, et kanepi tarvitamine koolinoorte hulgas on väga levinud ning seadusandlus, mille järgi karistatakse kanepiga seotud süütegude eest, ei täida piisavalt tõhusalt oma eesmärki, kuna kanepi tarbimine ei vähene.

Põhilisteks uurimismeetoditeks on valitud teoreetilise teaduskirjanduse ja hiljutiste uuringuraportite analüüs, samuti Eestis narkootikumidega seotud väärtegade statistika ning uimastitarvitamise raportite analüüs, sellele lisaks on autor läbi viinud empiirilise uurimise Eesti koolinoortest moodustatud fookusgruppide hulgas.

⁶ D.A. Hamburg. Toward a strategy for healthy adolescent development. American Journal of Psychiatry. 154, 1997. pp 12

⁷ J. Schulenberg ja teised. Trajectories of marijuana use during the transition to adulthood: the big picture based on national panel data. Journal of Drug Issues, vol. 35, No. 2 (2005). Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1400593/>

Et täita uurimisülesanne ja kontrollida hüpoteeside paikapidavust, on töö jaotatud kolmeks põhiosaks, millest esimene osa on teoreetiline ning annab üldisema ülevaate kanepist ja selle tarvitamisest ja tarvitamise põhjustest pöörates teatud määral pilgu ka ajalukku, et läbi teoreetilise avada kanepi suure populaarsuse ja leviku tagamaid. Selles peatükis leiavad kirjeldamist ka kanepiga seonduvaid tegusid reguleerivad seadused, muuhulgas, et meie õigusloomelist situatsiooni paremini positsioneerida, võrreldakse ka Eesti seadusandlust mõnede teiste Euroopa riikidega.

Teine peatükk vaatleb põhiliselt alaealiste uimastisüütegude eest karistamise statistikat Eestis ja kõrvutab seda kanepi tarbimisega samal perioodil. Käsitlust leiab muuhulgas ka menetluste lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel kuivõrd selline võimalus on meie seadusesse loodud ja viimasel ajal ka rohkem kohtuväliste menetlejate poolt kasutusele võetud. Analüüsitakse ka vähese ohtlikkusega uimastitega seotud süütegude eest karistamise üldist mõttekust.

Kolmas peatükk loob ülevaate magistr töö autori poolt läbi viidud empiirilisest uuringust. Nimelt on autor pöördunud arvamuse saamiseks otse uurimistöo subjekti ringi, so. koolinoorte poole ja viinud nendega läbi fookusgrupi intervjuud. Antud peatükk avabki vestlustega kogutud andmete põhilise sisu kirjeldades koolinoorte endi suhtumist kanepisse, selle tarbimisse ja riiklikku reguleerimisse.

Järgneb viimase peatükina kokkuvõte, kus autor kirjeldab magistr töö tähtsamaid järeldusi ning teeb nendest lähtuvalt ka oma ettepanekuid.

Peamisteks kasutatavateks allikateks on valitud hiljutisemad uuringuraportid, teadusartiklid ja Eesti karistusõiguse valdkonna spetsialistide arvamused. Samuti on magistr töös kasutatud Politsei- ja Piirivalveametilt saadud statistikat väärtegu kohta ning autori enda läbi viidud empiirilise uuringu käigus kogutud andmeid.

Valitud teema on oluline, kuna kanepi populaarsus mõnuainena on väga suur ning vastavalt statistikale puudutab väga paljusid. Samuti tekitab kanepi legaliseerimise küsimus pidevat diskussiooni nii meedias kui ka õigusteadlaste ringis. Need asjaolud kinnitavad ilmekalt töö teema aktuaalsust. Tööle lisab väärtust ka varem avaldamata andmestik alaealiste karistamise kohta uimastite tarvitamise ja väikeses koguses käitlemise kohta ning vahetult läbi viidud empiiriline uuring.

Käesolev magistr töö eristub varasematest õigusteaduslikest magistr tööddest põhiliselt sellega, et on keskendunud eelkõige kanepile ja peamiselt noortele, uurides sealjuures empiiriliselt konkreetse fookusgrupi arvamusi kõnetades otse subjektide ringi ja saades seeläbi unikaalse vaatenurga narkoprobleemile lähenemiseks Eestis.

Magistriöös peetakse termini „kanep“ all silmas igat tüüpi joovastava toimega *cannabis indica* või *cannabis sativa* taimest valmistatavaidprodukte. Terminit „noored“ kasutatakse eelkõige 14-17 aastaste nii nais- kui meessoost isikute määratlemiseks.

Märksõnad: *Kanep (mõnuaine), kriminaalpoliitika, kriminaalpreventsioon, narkokuriteod, karistusõigus.*

1. Kanep ja noored

1.1 Kanepi teekond populaarseimaks keelatud uimastiks

Erinevad narkootilise toimega ained on inimkonda saatnud juba aastasadu, kui mitte tuhandeid. On teada, et indiaanlased tõmbasid rahupiibust joovastavat kanepit juba enne Kolumbuse saabumist⁸, marihuaana jälgi on leitud iidse Egiptuse aladel tehtud väljakaevamistel 4000 aasta tagustest aegadest⁹ ning prohvet Muhamed keelas moslemitel küll alkoholi tarvitamise, kuid mitte narkootiliste ainete suitsetamise. Seega droogid ise pole midagi uut, küll aga muutuvad koos ajaga pidevalt nende koostis, inimeste tarvitamisharjumused ning levikumeetodid.

Kanepi tarvitamise populariseerimises joobe saavutamise eesmärgil oli kindlasti väga oluline panus 1960-ndatel ja 1970-ndatel Ameerika Ühendriikidest alguses saanud ja sealt ka Euroopasse levinud hipide liikumisel. Antud subkultuur soovis eemalduda igapäevasest maailmast ja eristuda saades seejuures suurt tuge illegaalsetest uimastitest, milliste hulgas kanep osutus kiiresti kõige rohkem tarvitatavaks. Peamiselt seetõttu, et Mehhiko immigrantide poolt sajandivahetuse paiku Ameerika Ühendriikidesse toodud taime oli lihtne ise kasvatada või odav osta ja üpris käepärane suitsetamise teel tarbida¹⁰

Tänaseks on kanepist saanud maailma levinuim psühhoaktiivne aine, mille nõudlus pidevalt kasvab nagu ka vajadus ravida kanepist põhjustatud tervisehäireid.¹¹ Hinnanguliselt üks kaheksast Euroopa Liidus elavast noorest täiskasvanust (15 – 34 a.) kasutas eelmise aasta jooksul mõnda kanepitoodet.¹² Samamoodi on kanepi suitsetamise kombe järk-järgult alates 1990ndatest kui lagunes Nõukogede Liit üle võtnud Eesti noored. All olev graafik iseloomustab kanepi tarbimise trendi taasiseseisvunud Eesti 15-16 aastaste noorte hulgas.¹³

⁸ R. L. Lingeman. *Drugs from A to Z*. McGraw-Hill. 1974, pp 146

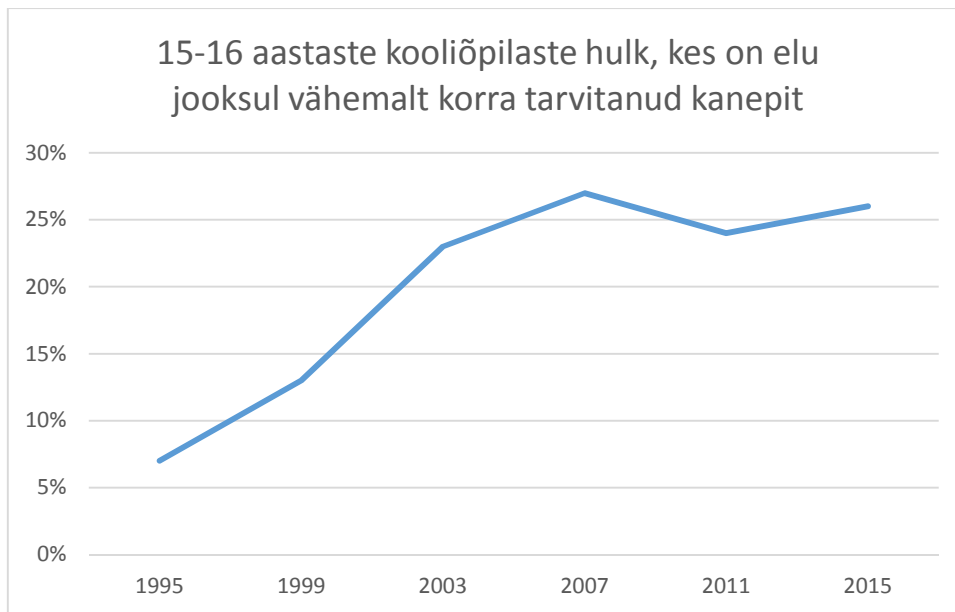
⁹ R. E Schultes, A. Hofmann. *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing, and Hallucinogenic Powers*. 1979, pp 122

¹⁰ J. Rendon. *Super-Charged: How Outlaws, Hippies, and Scientists Reinvented Marijuana*, Portland: Timber Press, 2012 pp 33

¹¹ The health and social effects on nonmedical cannabis use. World health organization. New WHO publication on cannabis. 2013. pp 2 Arvutivõrgus: http://www.who.int/substance_abuse/publications/cannabis_report/en/

¹² Cannabis legislation in Europe, an overview. EMCDDA. 2017, pp 4. Arvutivõrgus: <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4135/TD0217210ENN.pdf>

¹³ ESPAD-i uuringute andmetel

Näeme, et tõusutrend alates 1990ndate algusest on tugev – kanep on ennast tugevalt sisse söönud ning selle ning teiste uimastite tarvitamise alustamine toimub enamasti juba suhteliselt varases nooruses. See muret tegev tendents on seletatav suuresti läänemaailma mõjudega – kanepit kui moosdat meelemürki kajastab rohkelt popkultuur, vastavat sümbolikat ja tarbimisele innustavat materjali kohtab nii muusikavideotes kui interneti meelelahutuslehekülgedel ja see kõik ei jäta mõju avaldamata. Kanep on kõige sagedamini ka Eesti meedias kajastatud läbi positiivse kuvandi, eelkõige kanepidepati häält edastavas meedias.¹⁴

On ka konkreetsemaid motivaatoreid - eelkõige meelelahutuslikel eesmärkidel noored kanepitarvitajad on kanepist saanud hüvedena kirjeldanud stressi maandamist, lõõgastumistunnet ja nõ sotsiaalse libestina mõjumist – kanepijoobes isikud on tundnud ennast mugavamalt eakaaslastega suhtlemisel ning tajunud sotsiaalset ühtekuuluvust. Samuti on leitud kanepi kasulikke mõjusid viha kontrollimisel ja vägivaldse käitumise maandamisel¹⁵ Mainitakse ka, et kanepi tarvitamine on lihtsalt põnev, aitab lõõgastuda ja pidutsemist nautida, vähendada sotsialiseerumisega seotud ärevust jms.¹⁶

¹⁴ F. Elkind. Narkootikumid ühiskonnas ja nende representatsiooni Eesti ajalehtede online versioonides ja uudisteportaalis. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2016. lk 69. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53082/elkind_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁵ M. Melrose, P. Turner, J. Pitts, & D. Barrett. The impact of heavy cannabis use on young people's lives. York. Joseph Rowntree Foundation. 2007. Arvutivõrgus: <https://www.jrf.org.uk/report/impact-heavy-cannabis-use-young-peoples-lives>

¹⁶ Canadian Centre on Substance Abuse. The Effects of Cannabis Use during Adolescence. Substance Abuse in Canada. Pp 7 Arvutivõrgus. <http://www.ccsa.ca/Resource%20Library/CCSA-Effects-of-Cannabis-Use-during-Adolescence-Report-2015-en.pdf>

Lisaks peavad harjumusliku tarvitamise tekkimiseks olema loodud kindlad müügi- ja levitamisvõrgustikud, mille kaudu keelatud aine meie tarbijateni jõuab. Enamik kanepisaadusi pärineb küll mõningatest Lääne-Aafrika, Lähis-Ida ja Edela-Aasia riikidest, kuid kanepitaimi kasvatatakse tehnikult pea igal pool üle maailma, põhimõtteliselt kõikides riikides, sh ka Eestis. On uuringuid, mis väidavad, et isegi kuni 80% Eestis tarvitavast kanepist on kasvatatud kohapeal.¹⁷ Sealjuures istandused varieeruvad väikestest kodustest potitaimedest kuni suuremõõtmiste farmideni. Kanepitaimede harimise tehnika ja vahendid on tugevalt arenenud, nagu ka kasvatajate oskus vältida võimudele vahele jäämist.¹⁸ Jätkuvalt kogub kanepi ja muude uimastite soetamise keskkonnana populaarsust ka „pime veeb“ - krüpteeritud kiht internetist, kus turustatakse keelatud aineid aina suurenevast tempos.¹⁹ Ootuspäraselt on interneti teel narkootikumide ostmine populaarne noorte seas, kes orienteeruvad kübermaailmas tihti hästi ja leiavad seetõttu lihtsamini ka võimalusi illegaalsete tehingute sõlmimiseks.

Mitmed uuringud on leidnud tugeva sideme kanepi kättesaadavuse ja tarbimise osas.²⁰ Eriti kehtib see teooria kindlasti noorte osas, kelle sotsiaalne võrgustik ei pruugi olla veel sellisel määral välja kujunenud, et nad oskaksid soetada keelatud uimasteid ilma selleks erilist vaeva nägemata. Näiteks Ameerika osariikide põhjal, kus on legaliseeritud kanepi tarvitamine meditsiiniliste näidustuste puhul, läbi viidud mastaaupne uuring näitas konkreetselt, kuidas tarbimine kasvas ka ilma näidustusteta indiviidide hulgas – tänu nõ apteegikaubaks muutumisele, osutus kanep paljudele kättesaadavamaks ja seeläbi suurenes ka tarbimine.²¹

1.2 Kanepi mõju ja tarvitamismeetodid

Uimastina tarvitamiseks saadakse kanepiprodukt reeglina emase *Cannabis indica* taimest. Antud taim sisaldab vähemalt 750 erinevat kemikaali, millest vähemalt 104 on erinevad kannabinoidid, mis sisaldavad delta-9-tetrahüdrukannabinooli (THC), kannabidiooli (CBD) ja kannabinooli (CBN). Peamine joovet tekitav mõjuaine seejuures on THC, mida sisaldab emase kanepitaimede lehti ja õisi kattev vaik. Ülejäänud kannabinoidsed ained on nõrga toimega või

¹⁷ EMCDDA andmetel

¹⁸ UNODC. World Drug Report 2015, pp 79. Arvutivõrgus:

https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdfhttps://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf

¹⁹ *Op cit*, pp 14

²⁰ ESPAD Report 2015. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, pp 88

²¹ M.Cerda, M.Wall, K.Keyes, ja teised. Medical marijuana laws in 50 states: Investigating the relationship between state legalization of medical marijuana and marijuana use, abuse and dependence, Drug and Alcohol Dependence, 2012. Pp 1. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3251168/>

üldse ilma toimeteta, mõned, nagu CBD, modifitseerivad omakorda THC psühhoaktiivset toimet. Populaarseimad kanepist saadud uimastitooted on marihuaana, hašiš ja kanepiõli.²²

Eestis tarvitatakse kanepit peamiselt marihuanana; hašiš on mõnevõrra vähem levinud (ehkki kaubitsejatel konfiskeeritud kogused on suured, kuid eeldada võib, et need on siia sattunud vaid edasi toimetamiseks ida poole). Marihuanat valmistatakse kanepitaime kuivatatud ja peenestatud latvadest või õisikutest; hašišit saadakse kanepitaime vaigutaolisest eritist, mida kuivatatakse ja saadud mass pressitakse kokku. Kanepivaigu suurimaks turuks on Euroopa, kuid vaigu tarbimine on kontsentreeritud teatud riikides. Kanepi taime tarbimine on rohkem ühtlaselt Euroopas jaotunud ning Lääne- ja Keskeuroopa turg liigubki vaikselt kanepivaigult kanepitaime (õisikute ja lehtede) enda peale.²³

Kanepit tavapärane tarvitamismeetod on suitsetamine – taime kuivatatud ja peenestatud õisikutest valmistatud puru segatakse sigaretitubakaga valmistatakse ise sigaret või suitsetatakse sarnast segu otse piibust. Ühest kanepitaimest, eeskätt õisikutest saab keskmiselt 20 grammi valmis kvaliteetset toodangut. Tubakaga segades on ühes sigaretis umbes pool doosi kuni 1 doos kanepit (0,5...1 g). Tervet sigaretti ei suitsetata tihti korraga ära ja näiteks jagatakse seltskonnast – nii võib vaid ühest sigaretist joobe saada mitu inimesti.

Eestis mõnevõrra vähem tarvitatavat kanepivaiku hašišit suitsetatakse enamasti otse piibust, kusjuures sama hašišitükki võib kasutada mitmeid kordi.²⁴ Kanepisuitsu- või auru sisse hingamine vallandab tarbija veres maksimaalse THC-koguse paari minutiga, joobe kõrghetk saabub 15-30 minutit peale tarvitamist ja taandub 2-3 tunni jooksul.²⁵

Kanepi tarvitamine selle aurustamise teel on hiljuti levima hakanud trend. Tavapärasel kaubandusvõrgus on saadaval spetsiaalsed seadmed kanepi aurutamiseks ning madalal temperatuuril kanepi aurustamine ja saadud auru sisse hingamist postuleeritakse suitsetamisest ohutumaks kuivõrd sel moel satub organismi vähem kantserogeenseid lisaineid.²⁶

Lisaks on kanep kasutusel ka meditsiinis, muuhulgas söögiisu tekitajana, keemiaravi mõjude leevendajana, samuti toodetakse temast preparaate *Marinol*-kapslid, *Cesamet*, *Syndros* ja

²² World health organization – The health and social effects on nonmedical cannabis use, pp 3

²³ World Drug Report 2015, pp 17

²⁴ A.Ahven, V. Kommusaar, Narkootiliste ainete liigi alusel karistuste diferentseerimise otstarbekusest. Justiitsministeerium. 2009 lk 10. Arvutivõrgus:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narkootiliste_ainete_liigi_alusel_karistuste_diferentseerimise_otstarbekusest_justiitsministeerium_siseministeerium_2009.pdf

²⁵ World health organization – The health and social effects on nonmedical cannabis use. pp 4

²⁶ *Op cit*

teised, mis on teatud riikides levinud retseptiravimid ja millel usutakse olevat toime ravidas *Sclerosis-Multiplexi*, leevendada vähiga seotud sümptomeid jms.²⁷

Kanepil baseeruvad ravimid võivad küll sageli omada luba Euroopa Liidus käitlemiseks, kuid mitte ükski riik ei luba ametlikult kanepi suitsetamist meditsiinilistel eesmärkidel. Kanepi suitsetamine nimelt iga kanepi taime erinev osa võib põlemisel toota erineva kontrollimatu hulga kemikaale ning võimatu oleks ette kirjutada millises koguses tuleks mingi näidustuse korral kanepitaime suitsetamise teel tarbida. Samuti igasugune põlevast materjalist tekkiva suitsu sisse hingamine on vaieldamatult ebatervislik meetod kemikaalide organismi viimiseks kuivõrd tarvitaja hingab kaasnevalt sisse ka kahjulikke tõrvaosakesi.²⁸

1.3 Kanepi regulatsioonide subjektina

Seadusandlikult kontrollitud on enamasti igasugune kanepitaim, mis on võimeline produtseerima psühhoaktiivset *THC*-d. Näiteks taime juured ja seemned seda ained ei sisalda. Mõnedes Euroopa riikides ei kuulu kontrolli alla taimed, mille *THC* sisaldus ei ületa 0,2 % kui neid kasvatatakse fiiberkiu tootmise eesmärgil. Samamoodi ei kuulu riikliku kontrolli alla kanepi seemned, olgugi, et näiteks Portugal ja Küpros neid siiski riikliku kontrolli subjektina näevad. Enamikes riikides kvalifitseeritakse süüteona kanepiseemnete käitlemine narkoaine tootmiseks ettevalmistamisena²⁹

On uuringuid, kus leitakse, et kanepimüügi õiguslikul reguleerimisel on tarbimisele peaaegu olematu mõju,³⁰ kuid tänasel päeval allub kanep uimastina siiski väga paljudele regulatsioonidele enamikes riikides maailmas.

Kõik põhilised kanepiga seonduvad õigusaktid on maailmas tekkinud 20. sajandil koos arusaamaga kanepist kui narkootilisest ainest, mis omab potentsiaalset kahjulikku ja sõltuvust tekitavat mõju ning mille käitlemine vajab seetõttu konkreetset õiguslikku reguleerimist.

ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtses konventsioonis arvati kanep I ja IV nimekirja, mille puhul kehtivad kõige karmimad piirangud.³¹ 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioonis on kanepi peamine toimeaine juba mainitud I nimekirjas, millesse arvatud ainete kasutamine on artikkel 7 kohaselt lubatud vaid väga piiratud meditsiinilistel eesmärkidel nõuetekohaselt

²⁷ W. Armand. Marijuana: Health effects of recreational and medical use. Harvard. 2016. Arvutivõrgus: <http://www.health.harvard.edu/blog/the-health-effects-of-marijuana-from-recreational-and-medical-use-2016081910180>

²⁸ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 7

²⁹ *Op. cit.*, pp 6

³⁰ D.J. Korf. Dutch coffee shops and trends in cannabis use, Addictive Behaviours, 2002, vol 27, pp 864. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12369472>

³¹ ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtne konventsioon. RT II 1996, 19, 84

volitatud isikute poolt meditsiini- või teaduslikes uurimisasutustes, mis on valitsuse otsese kontrolli all või on valitsuse poolt eraldi lubatud.³²

Samas seisukohad, mis kanepi osas pooldavad pigem leebemat suhtumist seaduse tasandil, on levinud juba ammu – juba Ameerika Ühendriikide 39. president Jimmy Carter on öelnud viidates kanepi käitlemist reguleerivatele föderaalseadustele: „Karistused uimasti valdamise eest ei tohiks teha indiviidile rohkem kahju kui vastav uimasti ise“³³

Eestis oli Nõukogude okupatsiooni tingimustes mistahes koguse kanepi või mõne muu narkootilise aine omamine kuritegu. Toona kehtinud kriminaalkodeks nägi muuhulgas §-s 60 ette lisakaristusena sundravile allutamise põhikaristusest sõltumata kui kuritegu oli toime pandud alkoholismi või narkomaania mõjul.³⁴ Narkootikumide käitlemise süütegu oli sel ajal esindatud kriminaalkodeksi peatükis „Kuriteod ühiskondliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu“, mille § 210 lg 1 nägi tugevatoimelise, mürk- või narkootilise aine teadavalt ebaseadusliku omandamise, valmistamise, hoidmise või edasiandmise eest ette vabadusekaotuse kuni neli aastat või parandusliku töö kuni üks aastat.³⁵ KrKs § 210 lg 2 nägi ette kirjeldatud ainetega „äritsemise“ eest ilma raske tagajärje põhjustamiseta vabadusekaotuse kahest kuni kuue aastani ühes väljasaatmisega kuni kolme aastani ja kogu või osa vara konfiskeerimise.³⁶

Tasub muidugi silmas pidada, et juba igasugune „ettevõtjalik tegevus“ *per se* oli toonase kriminaalkodeksi järgi juba ka iseenesest kriminaliseeritud ning seega põhilise kaalu viimati nimetatud paragrahvis kannab justnimelt kommunistliku riigikorra poolt vastunäidustatud kapitalismi viljelemine, mitte aine kahjulik mõju rahva tervisele.

Eesti kehtivas õiguses karistatakse narkootikumidega seotud süütegude eest eelkõige Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse (NPALS) § 15¹ alusel, mis näeb väikese koguse narkootilise või psühhotroopse aine arsti ettekirjutuseta tarvitamise või väikeses koguses ebaseadusliku valmistamise, omandamise või valdamise eest ette karistuse 300 trahviühikut või aresti³⁷ või karistusseadustiku § 183 alusel, mis sätestab narkootilise või psühhotroopse aine väikeses koguses ebaseadusliku edasiandmise või

³² ÜRO 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioon RT II 1996, 19, 84

³³ Jimmy Carteri kõne, milles ta puudutab kanepi käitlemist reguleerivad föderaalseadusi.

³⁴ ENSV Kriminaalkodeks

³⁵ *Op cit*

³⁶ *Op cit*

³⁷ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. RT I, 03.05.2016, 6

vahendamise, selle ebaseadusliku valmistamise, omandamise või valdamise eest edasiandmise eesmärgil rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistuse.³⁸

Esimesel juhul peetakse silmas tarvitamist või aine valdamist ilma edasiandmise eesmärgita ning tegemist on väärteoga - vastav dekriminaliseerimine toimus 6. juunil aastal 2002 kui Eesti Vabariigi Riigikogu võttis vastu karistusseadustiku esimese redaktsiooni. Enne seda karistati narkootilise ja psühhotroopse aine väikese koguse käitlemise eest kriminaalkoodeksi, täpsemalt Krks § 210¹ järgi kriminaalkorras.³⁹

Praegusel ajal kehtiva karistusseadustiku kommentaarides on tähendatud, et väikese koguse aine korduv ebaseaduslik käitlemine on jätkuvalt kuritegu, mida tuleks kvalifitseerida KarS § 184 järgi. Vastav märkus tuleneb Riigikohtu lahendist 3-1-1-51-05⁴⁰, milles kriminaalkolleegium leidis, et lubatav on kuriteo kvalifitseerimisel korduvalt käideldud väikesed ainekogused liita, mille tulemusel tekib õiguslikus tähenduses suure ainekoguse käitlemistegu.

Euroopa siseselt väikese koguse kanepi osas ühtsus puudub - erinevad Euroopa majanduspiirkonna riigid suhtuvad erinevalt väiksesse kogusesse. Sarnaselt Eestiga on uimasti tarbimise või väikese koguse omamise dekriminaliseerinud näiteks ka Luksemburg (ainult kanepi puhul), Horvaatia, Portugal ja Sloveenia.⁴¹

Alaealised on võetud ka karistusseadustikuga lisakaitse alla: selle § 185 sätestab kuni viieaastase vangistuse täisealisele isikule, kes annab narkootilist ainet edasi nooremale kui kaheksateistaastasele isikule ning § 187 näeb ühe- kuni kümneaastase vangistuse ette täisealisele isikule, kes kallutab alaealist ebaseaduslikule uimastitarvitamisele.⁴²

Debatid, mis üle maailma arutlevad kanepi lubamise või keelamise üle, on saanud kõvasti kütust kanepi levitamise ja meelelahutuslikul eesmärgil tarbimise legaliseerimisest mõnedes Ameerika osariikides ja Uruguais alates aastast 2012. Pidevad kindlate huvigruppide poolt tehtavad ettepanekud uimasti legaliseerimiseks on tõstatanud teistes õigustatud mure kanepi tarbimise ja sellega seotud kahjude kasvu osas.

Euroopa Liidus on kanepi piiratud käibega turul Hollandis alates 1970ndatest ning see süsteem on viimasel ajal näinud teatavaid arenguid, selle eelised ja puudused on pideva vaatluse all. Samuti propageeritakse mõnedes riikides nõ Sotsiaalsete kanepiklubide süsteemi - selle

³⁸ Karistusseadustik. RT I, 31.12.2016, 14

³⁹ Kriminaalkoodeks. RT I 1999, 38, 48

⁴⁰ RKKKo 3-1-1-51-05.

⁴¹ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 32

⁴² Karistusseadustik

pooldajad argumenteerivad oma seisukohti asjaoluga, et otsus mitte kanepi tarbijate üle kohut mõista teatud riikides võiks laieneda ka isikute gruppidele, kes moodustaksid suletud süsteemi kanepiga varustamise ja tarbijate osas. Sel moel leitaks siis moodus tarvitada keelatud uimastit ja mitte karta järgnevat karistust. Hetkel on vastav süsteem Euroopa keskvõimude poolt tagasi lükatud. Sellegi poolest on meedia ja avalikkuse poolt olemas tuntav surve muutmaks kanepiga seotud seadusandlust. Võimud aga kipuvad pigem olema mures mõjude osas, mis võivad avalikkuse tervisele osaks saada ning üldjuhul pigem vastanduvad tugevalt kanepi dekriminaliseerimisele ja meelelahutuslikuks tarbimiseks legaliseerimisele⁴³

Muudes Euroopa riikides kõige tüüpilisem karistus isiklikuks otstarbeks illegaalsete uimastite omamise või nende tarvitamise eest on EMCDDA andmetel ühiskondlikult kasulik töö või rahatrahv. Mõned Kesk- ja Ida-Euroopa riigid nagu Bulgaaria, Poola, Rumeenia ja Slovakkia harrastavad ka sellistele rikkujatele pigem tingimusliku vanglakaristuse määramist.⁴⁴

Ühendkuningriigis on politseil võimalik väikeste rikkumiste eest määrata suuline „kanepi hoiatus“ ilma, et järgneks mingisugust edasist seadusandliku võimu sekkumist. Selliseid hoiatusi kanepi ja khatiga seotud juhtumite eest määrati aastal 2015 46 700 tk see on pea 2 korda rohkem kui kohtulikke karistusi samade rikkumiste eest.⁴⁵

Kui Portugali politsei tuvastab kanepi tarvitamise või väikeses koguses omamise, saadetakse rikkuja spetsiaalsesse komisjoni, mis tegeleb uimastisõltlaste rehabilitatsiooniga ning määratakse kindel rehabilitatsiooniprogramm, millega isik peab läbima. Kui ta seda ei tee, tekib kohustus tasuda enamasti 30-40 euro suurune rahatrahv.⁴⁶

Enamus Euroopa riike suunduvad dekriminaliseerimise või karistamise vältimise teele kanepiga seotud rikkumiste osas. On mõned riigid, mis suunavad rikkujaid pigem ravile ja nõustamisel kui karistamisele, need on eelkõige Horvaatia, Prantsusmaa, Itaalia, Luksemburg, Läti, Malta ja Portugal.⁴⁷

Viimase 20 aasta jooksul seaduste trend Euroopa riikides liigub pigem kanepiga seotud rikkumiste eest vabadusekaotuslike karistuste vähendamise või üldse ära kaotamise poole. On uuritud seaduste suunamuutuse mõju kanepi tarbimisele, kuid ühest vastust rangemate või leebemate seaduste mõjust tarbimisele ei ole. Küll aga on tehtud mitmeid uuringud, mis näitavad teadlikus- ja ennetusprogrammide otsest mõju tarbimisele, seda eelkõige viimasel ajal.

⁴³ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 4

⁴⁴ *Op. cit*, pp 19

⁴⁵ *Op. cit*

⁴⁶ *Op. cit*

⁴⁷ *Op. cit*,

Euroopa Liidu siseselt ei ole kanepiga seotud õigusaktid kuigi harmoniseeritud. Pigem on tendents siiski selline, et politsei registreerib kanepiga seotud süüteo, mitte ei vaata neile läbi sõrmede käsitledes neid kui väikese ohuteguriga rikkumisi. Euroopa Liidu Toimimis lepingus leidub artikkel 168, mis sätestab, et Liit täiendab uimastitest tulenevate tervisekahjustuste vähendamiseks liikmesriikide meetmeid, kaasa arvatud teavitamine ja tõkestamine.⁴⁸

Rikkujale määratakse karistuse asemel vaid rehabilitatsiooni väga vähestes riikides, peaaegjalikult sellistes, kus eksisteerivad vastavat teenust võimaldavad süsteemid ja nende teenuste jaoks piisav rahastamine, näiteks Portugal. Kõik liikmesriigid karistavad kanepijooes autorooli istunuid, mõned riigid ka neid juhte, kelle organismis leidub vaid kanepi tarvitamisele viitavaid jääke.⁴⁹

Euroopa riikidest kõige selgemalt diferentseeritud on seadusandlus kanepiga seotud pisirikkumiste eristamise osas kangete uimastitega toime pandud tegudest Küprosel, Itaalias, Hollandis, Portugalis ja Ühendkuningriigis. Kontrastina on näiteks Bulgaarias ja Rumeenias kanep nimekirjas kui kõrge ohtlikkusega uimasti ning seeläbi ka rangemalt karistatav.⁵⁰

Positiivne näit veres uimasti tarvitamise osas võib viia vangistamiseni eelkõige riikides, kus narkootikumide tarvitamine on karistatav. Vanglakaristus kanepi tarvitamise eest on võimalik Küprosel, Prantsusmaal, Soomes, Kreekas, Ungaris, Norras ja Rootsis. Lätis, Leedus, Portugalis ja ka Eestis näeb seadusandlus selleks puhuks ette rahatrahvi või väärteokorras määratava aresti.⁵¹

Väikese koguse kanepi omamise eest on näitavad erinevates Euroopa riikide rakendatavad sanktsioonid samuti pigem leebumise märke ning sugugi mitte igal pool ei ole enam võimalik antud rikkumise eest kinnipidamisasutusse sattuda. Raskendavate asjaolude puudumine väikese uimastikoguse omamise eest välistab vanglakaristuse Bulgaarias, Horvaatias, Tšehhi Vabariigis, Itaalias, Maltal, Portugalis, Sloveenias ja Hispaanias iga uimasti puhul, Belgias Iirimaal ja Luksemburgis kanepi puhul. Karistusena on kasutusel eelkõige rahatrahv.⁵²

Väikese koguse defineerimine seaduses ja selle suurus erineb samuti riigiti märkimisväärselt. Osad riigid nagu Eesti, Leedu, Holland ja Slovakkia kasutavad väikese koguse määratlust, et

⁴⁸ Euroopa Liidu toimimise leping. Euroopa Liidu Teataja, C 83, 03. 2010

⁴⁹ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 5

⁵⁰ *Op. cit.*, pp 11

⁵¹ *Op. cit.*, pp 12

⁵² *Op. cit.*, pp 13

eristada väärtegu ja kriminaalkuritegu, teised, nagu näiteks Austria või Saksamaa kasutavad väikese koguse määratlust, et luua seadusandlik võimalus kriminaaltoimik sulgeda⁵³

Eestis on kriminaalkorras karistatav ka illegaalse uimasti edasiandmine, mille all tuleb mõista just säärast käsutusõiguse üleandmist, mille läbi suureneb käitlejate ring ja seeläbi tekib ka kahjulik mõju rahvatervisele. Sel viisil kvalifitseeritav tegu võib toimuda nii müümise, vahetamise, kinkimise, laenamise, kui ka pantimise teel, samuti võlgu või võla tasumiseks andmise teel ning sealjuures ei ole tähtis, kas edasiandmine toimub tasuta või tasu eest. Olukorras, kus on tõendatud aine ebaseaduslik edasiandmine, ei ole vaja eraldi tõendada, et isik omandas ja valdas ainet edasiandmise eesmärgil. Edasiandmine ei pea toimuma vahetult käest kätte, vaid võib seisneda ka mingisse kohta jätmises ja omandajale selle koha teatavaks tegemises.⁵⁴

Samas kanepi kasvatamine ei ole KarS § 183 järgi hõlmatud valmistamine. See põllumajanduslik protsess on karistatav eraldi sättena KarS § 188 alusel, mis näeb kanepi ebaseadusliku kasvatamise eest ette rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistuse.⁵⁵

Kasvatamise all seejuures mõeldakse seemne teaduslikku ehk soovikohast külvamist ja taime arengu tagamist. Kanepi kasvatamine kui koosseisupärane tegu on lõpule viidud juba seemne külvamisega. Kui keelatud taim kasvab looduslikult kellegi kinnisasjal, ei ole see karistusõiguslikus mõttes veel tegu, koosseis täitub alles siis kui isik teadlikult enda maale kanepitaime istutab või laseb istutada. Kasvatamise tegu jõuab lõpule saagi valmimisega ning kasvatatava taime valdamine on hõlmatud kasvatamisega.⁵⁶

Kanep ja selle töötlemisproduktid (hasish, marihuaana, vaik, ekstraktid, tinktuurid jne) on kantud ka narkootiliste ja psühhotroopsete ainete nimekirja, kusjuures narkootilise ainena mõistetakse kõiki perekonda *Cannabis* kuuluvaid taimi. Erandina on nimekirjast välistatud Euroopa liidu ühtsesse põllukultuuride sordilehte võetud kanepi sordid, mille tetrahüdrokannabinooli (THC) sisaldus ei ületa 0,2%⁵⁷

Kõikidel karistusseadustiku alusel kohaldatud karistuste puhul on tegemist kriminaalkuriteoga. Käesolevas magistritöös on vaadeldud süütegusid, mis on seotud väikeste kogustega, kuivõrd just need rikkumised domineerivad noorte hulgas, kes on käesoleva uuringu sihtgrupiks. Kumbki, karistusseadustik, ega ka narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende

⁵³ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 5

⁵⁴ J.Sootak. Kars § 183 – Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015

⁵⁵ J.Sootak (koost). Kars § 183

⁵⁶ *Op cit*

⁵⁷ *Op cit*

lähteainete seadus ei näe ette ainete eristamist liigi või ohtlikkuse alusel, karistuse määramise alusena on defineeritud vaid aine kogus. Selle hindamisel tuginetakse eelkõige ekspertide hinnangutele, mille järgi kehtiva paradigmana kanepi puhul on veel väike kogus kuni 7,5 g, so kogus, millest piisab narkojoobe tekitamiseks mitte rohkem kui üheksale inimesele. Käesoleval ajal, lähtudes eelkõige Riigikohtu lahendist 3-1-1-23-10⁵⁸, on praktika selline, et igas konkreetses kriminaal- või väärteoasjas arvutatakse uimasti mõjuannuse keskmine vajalik kogus, et tekiks joove esmatarvitajale ja regulaarsele tarvitajale. Varasemalt kui kehtis Vabariigi Valitsuse määrus „Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete väikese ja suure koguse määrade kehtestamine“ (so kuni 05.06.2005), oli marihuaana suureks koguseks sätestatud lausa 50 grammi.⁵⁹ Seega on teatud osas karistuspraktika muutunud karmimaks.

Eesti kehtiv karistusõigus ei tee seadusandlikult tasandil karistuse raskust määrates vahet aine kangusastmel või ohtlikkuselt - näiteks fentanüüli ja kanepi käitlejal – KarS § 184 lg 1 nuhtleb võrdselt igasuguse narkootilise või psühhotroopse aine ebaseadusliku käitlemise eest ühe- kuni kümneaastase vangistusega. Eesti karistusseadustiku järgi on narkootikumidega seotud süüteod rahvatervise vastased teod.⁶⁰ Seega kaitstav õigushüve on rahvatervis, millest üldistatuna saab tuletada kaks tunnust: Narkosõltlase enda elukvaliteet ja kahjulikud mõjud ühiskonnale, täpsemalt ümbritsevale kogukonnale ja perekonnale (vägivaldsus, elukvaliteedi langus, mure lähedaste pärast) ning kuritegevuse vägivaldsuse kasv ühiskonnas tervikuna.⁶¹

Ka karistusseadustiku kommentaarid sätestavad § 183 järgi kaitstavaks õigushüveks justnimelt rahvatervise.⁶² Rahvatervise kui õigushüve kaitsmise vajadus üleüldiselt on ka õigusteadlaste seas tekitanud mõnevõrra poleemikat: Õigusteadlased Jaan Sootak ja Paavo Randma näiteks peavad antud õigushüve üldse kriminaalpoliitiliseks fiktsiooniks kirjeldades seda kui „ebamääraselt formuleeritud universaalhuvi, millega saaks legitimeerida kõike ja kõiki“⁶³

Eesti õiguses käsitletakse enamikke narkokuritegude koosseise abstraktsete ohudeliktididena, st vastavas koosseisus kirjeldatud ebaseaduslikku tegevust peetakse rahvatervist ohustavaks sõltumata konkreetsete isikute elu ja tervise ning ühiskonna funktsionaliseerimise reaalsest ohustamisest või kahjustamisest. Rahvatervise kaitset narkootikumide ebaseadusliku käitlemise

⁵⁸ RKKKo 3-1-1-23-10

⁵⁹ Vabariigi Valitsuse määrus „Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete väikese ja suure koguse määrade kehtestamine. RT I 1997, 83, 1416

⁶⁰ S.Laos (koost). Kars § 183

⁶¹ J.Sootak. P.Randma. Narkokriminaalpoliitika või narkopoliitika? Ajakiri Akadeemia. Nr. 6 2006 Lk 1334

⁶² S.Laos (koost). Kars § 183

⁶³ J.Sootak. P. Randma, lk 1334

kriminaliseerimise teel põhjendatakse sageli massilistest rikkumistest tuleneva ohuga sellele õigushüvele.⁶⁴

Magistritöö autor on seisukohal, et rahvatervis on siiski õigushüve, mida tuleb kaitsta, kuid vastav kaitsmine peab olema proportsionaalne potentsiaalsete rahvatervisevastaste süütegude raskusega ning tuleks eraldi hinnata iga teo puhul selle faktilist ohtlikkust ja potentsiaalset kannatanute ringi – karistusseadustiku vastav osa on hetkel kehtiva redaktsioonis liiga üldine.

Karistusseadustiku järgi on kriminaliseeritud just teatud ainete käitlemine, selliste, mille tarvitamine mõjub inimesele uimastavalt ja võib põhjustada sõltuvust. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne liigitab narkootikumid ehk uimastid sõltuvalt nende käsitlemise reguleerituse tasemest legaalseteks (alkohol, tubakas) ja illegaalseteks (kanep, amfetamiin jne). Kui joobe saavutamiseks kasutatakse nt olmekemikaale või muid toksilisi aineid, mille puhul joobe saavutamine ei ole tavapärane kasutuseesmärk, siis seda peetakse marginaalseks nähtuseks, mille reguleerimiseks vajadus puudub.⁶⁵

Kahjulike mõjudena, mille eest narkootikumide ja psühhotroopsete ainete tarvitajaid kaitstakse, tuuakse välja otsesed tagajärjed nagu HIV-Viirus ja hepatiit ning kaudsed tagajärjed nagu sotsiaalse toimetulekuvõime alanemine, kuritegevus ja sõltuvushaiguste ravi).⁶⁶ Ebaseadusliku käitlemise kriminaliseerimise üldisema eesmärgina on Riigikohus maininud narkootikumide tsiviilkäibe keelamise otsuses 3-1-1-4-04⁶⁷

Narkootikumidega seotud süütegude karistatavus üleüldiselt põhineb NPALS § 3 lg-tel 1, 2 ja 2¹, mille kohaselt on narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemine üldjuhul keelatud va vastava loa olemasolul.⁶⁸

Loa narkootiliste ja psühhotroopsete ainete või neid sisaldavate ravimite käitlemiseks saab Eestis anda väga väheste (eelkõige teaduslikel kaalutlustel) NPALS § 4 lg 9 järgi Raviamet⁶⁹ Samamoodi vastavat käitlemist lubava loana on antud paragrahvi järgi käsitletav ka arsti välja kirjutatud retsept või veterinaarretsept, mille alusel võib apteegist väljastada ja seeläbi omandada narkootilisi või psühhotroopseid aineid sisaldavat ravimit.⁷⁰ Erandina näeb NPALS §3 lg 1¹ ette, et teatud ainete käitlemine on keelatud üksnes siis, kui selle eesmärk on isikule narkojoobe tekitamine.⁷¹ Lisaks NPALS-le on narkootikumidega seotud süütegude

⁶⁴ S.Laos. Kars § 183

⁶⁵ *Op cit*

⁶⁶ KarsK lk 482

⁶⁷ RKKKo 3-1-1-4-04

⁶⁸ KarsK 482

⁶⁹ NPALS

⁷⁰ *Op cit*

⁷¹ *Op cit*

kriminaliseerimisel arvestatud järgmiste Eesti Vabariigile siduvate rahvusvaheliste õigusaktide nõuetega, mis tulenevad ÜRO 1961. aasta Narkootiliste ainete ühtsest konventsioonist, 1971. a psühhotroopsete ainete konventsioonist, ja EL Nõukogu raamotsusest 2004/757/JSK, millega kehtestatakse miinimumeeskirjad ebaseadusliku uimastiäri kuriteokoosseisu ja karistuste kohta.⁷²

Vaadeldes antud magistritöö raames uuritavaid, siis tasub välja tuua asjaolu, et riigi peaprokuröri 29.06.2007. a juhises alaealiste erikohtlemise kohta kriminaalmenetluses rõhutatakse, et alaealisele on vangistuse kohaldamine erand ning selle taotlemine peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.⁷³ Riigikohtu kriminaalkolleegium otsuses 3-1-1-14-06 leiab samuti, et „eriti tähelepanelikult tuleb suhtuda karistuse mõistmisse alaealistele. Uuringud on samuti leidnud, et alaealiste puhul tuleb muuhulgas meeles pidada, et nad ei ole isiksusena reeglina veel väljakujunenud ning alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt nende meelestatus õiguskorra suhtes on teistsugune kui täiskasvanud isikul: Tihtipeale on alaealiste kuritegeliku käitumise ajenditeks grupis enesekehtestamise soov, julguseproov, tähelepanuvajadus jms. Riigikohus on antud otsuses leidnud, et „alaealised on oluliselt kergemini mõjutatavad, mistõttu ühelt poolt ei ole vangistus nende õiguskuulekale käitumisele suunamisel sageli vajalik ning karistuse eesmärgid saab realiseerida kergemaliigilise karistusega.“⁷⁴

Teisalt tähendab alaealise kerge mõjutatavus aga sedagi, et vangistus võib katkestada süüditunnistatud alaealise sidemed normaalse eluga, tekitada läbikukkumise tunde ning frustratsioonimeeleolu, mille tõttu alaealine kaotab üleüldse huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka sättumuse kujundamiseks⁷⁵ A. Markina ja M.Märksoni uuringust selgus muuhulgas, et vahi all viibimise pikkus mängib alaealise psüühika osas väga olulist rolli. Kriitiliseks perioodiks, mille jooksul muutused toimuvad, nimetasid vanglas töötavad spetsialistid 3 kuud. See on periood, mil alaealine tunneb end vanglas veel võõrana, on šokis ning veel ei toimu nn vangistamise protsessi, mille jooksul kinnipeetav harjub vangla eluga, selle reeglitega ning võtab omaks subkultuuri.⁷⁶

⁷² S.Laos. (koost). Kars § 183

⁷³ Juhis alaealiste erikohtlemise kohta kriminaalmenetluses. Riigi peaprokurör. Juhis. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis-%20alaealiste%20%C3%BChetaoliseks%20erikohtlemiseks%20krim.menetluses%2028.06.2007.pdf

⁷⁴ RKKo 3-1-1-14-06

⁷⁵ A.Markina. M.Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus. Tartu Ülikool. 2008. lk 31. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_karistuste_tulemuslikkus._tartu_ulikooli_oigusinstituut._2008.pdf

⁷⁶ *Op cit*

Näiteks Hollandis, vastupidiselt laialdaselt levinud arusaamale, on kanepi kasvatamine, käitlemine, edasi andmine ja isiklikuks kasutamiseks omamine kriminaalkuritegu, mille eest on võimalik karistada kinnipidamisasutusse paigutamisega. Küll aga eksisteerib seal sallivuspraktika, mis jõustati alates aastast 1979 ning mis on arenenud tänapäeva *coffee-shop*'ide kontseptsioonini. Umbes kaks kolmandikku kohalikest omavalitsustest Hollandis ei luba kanepikohvikuid ning nende üldarv riigis on tegelikult langenud – 846-lt aastal 1999 kuni 614-ni aastal 2013. Aktsepteeritud on väikeste koguste kanepi müük täiskasvanutele (isikutele, kes on vanemad kui 18). Müüa lubatakse korraga kuni 5 grammi kanepit ühe tehingu käigus ning kohviku laovaru ei tohi ületada 500 grammi. Samas kanepi põllumajanduslik kasvatamine ja levitamine ei ole Hollandis tolereeritud ning seega on kanepikohvikute varustamine tegelikult illegaalne, seaduslik lahendus selleks puudub. Antud kontseptsioon põhineb uskumusel, et seaduslik võimalus kanepiga eksperimenteerida hoiab noored eemal illegaalsete uimastite turust.⁷⁷

Magistritöö autor ei poolda lähenemist, kus midagi on justkui seadusega keelatud, aga samas kuulub viljelemisele ning mingi vaikiva ühiskondlikku kokkuleppe alusel mitte karistamisele. Õigusselguse huvides on alati parem konkreetsus – kui midagi on keelatud, siis kuulugu vastav tegevus ka karistamisele, kui midagi on lubatud, siis olgu ta lubatud ka seadusandluses.

1.4 Eesti uimastipoliitika

Eesti uimastipoliitikale pandi alus 1997. aastal, mil valitsus kiitis heaks Narkomaania ennetamise ning narkokuritegevuse tõkestamise poliitika (uimastipoliitika) põhimõtted aastateks 1997-2007 ning Alkohoolismi ja narkomaania ennetamise programmi aastateks 1997-2007.⁷⁸

Eesti Uimastitarvitamise vähendamise poliitikat kirjeldav tutvustus leiab, et uimastitarvitamise vähendamise poliitika Eestis peaks vilja kandma keskenduses eelkõige narkootikumide kättesaadavuse vähendamisele, narkootikumide tarvitamise alustamise ennetamisele ning uimastisõltlaste tervenemisele aitamisele.⁷⁹

Justiitsministeeriumi poolt 2009 aastal avaldatud kriminaalpolitiika analüüs toob välja, et negatiivse mõjuna muudaks ainete liigi arvestamine seaduses karistumäärade puhul kriminaalmenetluse keerukamaks ja aeglasemaks, mh erinevalt klassifitseeritud aineid

⁷⁷ Cannabis legislation in Europe, pp 15

⁷⁸ Narkomaania Ennetamise Riiklik Strateegia aastani 2012, lk 6

⁷⁹ Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat. Siseministeerium 2014. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/Tervislik_eluviis/valge_raamat.pdf

sisaldavate segude puhul. „Karistuspraktika diferentseerimist oleks mõeldav kaaluda vaid kanepi ja khati puhul. Muude ainete puhul kaasneks märgatavalt suuremad riskid ning tekiks olulised erinevused lähiriikide õiguspraktikast.“⁸⁰

Samas analüüsis soovitatakse lisaks suure ja väikese koguse eristamisele hakata arvestama ka aine liiki ning välja töötada täiendavad juhised erinevat liiki ainete segude puhul toimimiseks. Negatiivsena tuuakse välja ka, et menetluse keerukamaks muutumine teeb selle aeglasemaks, koormab õigussüsteemi ning takistab kiire ja vältimatu karistuse põhimõtte kohaldamist.⁸¹

Mitmed Eesti õigusteadlased on diferentseerimise poolt. Jaan Sootak ja Paavo Randma on leidnud, et seadusandlikult pehmete ja tugevate narkootikumide mitte-eristamine kõigutab kogu riikliku narkopoliitika usutavust, kuna eri riskiastmetega uimastavate ainete võrdsustamine olevat lausa seadustehniline viga, mis toob lõpptulemusena kaasa negatiivseid tagajärgi nii indiviidile kui ka ühiskonnale tervikuna, kuna võib tekkida väärarusaam, et kõigi ainete tarvitamine kätkeb endas tervisele samasuguseid ohte kui võrd karistused on samad.⁸²

Magistritöö autor leiab, et kui diferentseerimine lahendada selliselt, et lävend väärteo ja kriminaalkuriteo vahel kanepiga seotud süütegude osas asetada selliselt, et rohkem tegusid muutuksid väärtegedeks, võib riik sellest oluliselt võita. Väärtegede menetlemine on oluliselt odavam ja kiirem kui kriminaalkuritegede menetlus. Kui võrd Eesti õiguses on juurutatud põhimõtte, et seadusandja peaks eristama väärtegu ja kuritegu õigushüvede riive intensiivsuse alusel⁸³, ei näeks autor probleemi mitmete vähemoluliste kanepiga seotud rikkumiste kategoriseerimisel väärtegedeks. Sellised võiksid olla näiteks väiksema koguse edasi andmine kui tehingu osapooled on täisealised, kanepitaime kasvatamine oma tarbeks jms.

Samas negatiivse külje pealt võib säärane diferentseerimine anda signaali, et kõik narkootikumid ei ole ohtlikud. Ka A.Ahvena ja V. Kommussaare uuringus küsitletud Eesti ekspertidest suur osa suhtus karistuste diferentseerimisse seaduse tasandil selgelt eitavalt (10 eksperti 13-st). Põhjuseks märgiti, et karistuste osalist leevendamist tõlgendatakse kui teatud ainete suhtes suuremat lubatavust. Leitakse, et karistuste diferentseerimine on reaalselt mõeldav vaid leevendamise suunas ning see annaks ebasoovitava märgi riigi narkopoliitika leebumisest.⁸⁴

⁸⁰ A.Ahven, V..Kommusaar, lk 5

⁸¹ *Op cit* lk 5

⁸² J.Sootak, P.Randma. Narkokriminaalpoliitika või narkopoliitika? Lk 9

⁸³ T.Reinthal. Ülekriminaliseerimine. Analüüs. Arvutivõrgus:

http://www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa%202%20%28Ulekriminaliseerimine_analuus%29.pdf

⁸⁴ Ahven, Kommusaar, lk 25

Jääb muidugi natuke küsitavaks, kellele antakse vastav ebasoovitatav märk ja miks käsitletakse märki riigi narkopoliitika leebumisest rangelt negatiivsena. Näiteks käesoleva magistritöö raames läbi viidud intervjuu käigus on põhjendatud kanepi tarbimist keelatud asja põnevusega, mis võib viia sõltuvuseni ning ka osalt kanepi kergema kättesaadavusega alaealistele. Siit nähtub, et negatiivselt võib mõjuda hoopis äärmuslikult range suhtumine kuivõrd uuritav põhjendab enda tutvusringkonnas kanepi tarvitamist läbi „keelatud vili on magus“ teooria.

Justiitsministeeriumi analüüsis leitakse, et „Lähtudes seisukohast, et kanepi tarvitamine viib suurema tõenäosusega ka amfetamiini ja teiste narkootikumide tarvitamisele võib ainete diferentseerimine eriti just noorte puhul soodustada arusaama, et mõne aine puhul on lubatud rohkem kui teise puhul. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete hulka kuulub retseptiravimeid, mida sõltuvalt annusest saab kasutada“ mürgitamiseks ja enesemürgitamiseks, joobe tekitamiseks või joobe tugevdamiseks. Niisuguste ravimite omamist ja mittesihipärast kasutamist peab takistama karistuse ähvardusel.“

Samas märgitakse ka, et „narkomaanide kuritegevus on elanikkonna üks peamisi kuritegevusega seonduvaid hirme ning märk narkopoliitika oletatavast leebumisest võib vähendada usaldust õigussüsteemi vastu.“⁸⁵

Magistritöö autor ei arva, et kõigist uimastitest eristatuna just kanepi tarvitamine viib suurema tõenäosusega ka amfetamiini ja teiste narkootikumide tarvitamisele. Samamoodi võib kangemate narkootikumide või ka kanepi tarvitamiseni viia näiteks alkohol, millest tugevas joobes olles iga isik, aga eriti veel sellega mitte harjunud ja seeläbi madalat tolerantsi omav alaealine väga lihtsasti kaotab tavapärasel elus juurdunud piirangud ja blokeeringud ning võib kalduda igasuguste ainete tarbimisele, seejuures ka ohtlikele. Kanepijoobes uuringute järgi enesekontroll pigem säilib, erinevalt alkoholioobesst, ei ole uuringuid, mis näiteks seostaksid kanepijoovet ja mälulünkade tekkimist või muud täielikku enesekontrolli kaotust.

Eestis narkootikumidega seotud kuritegevus, mis puudutab tavalist elanikkonda, tähendab eelkõige siiski fentanüülisõltlaste poolt toime pandud varavastaseid tegusid, millega oma sõltuvust toita. Kanepiga seotud teod on üldisi huvisid mõnevõrra vähem kahjustavad ning nende tagajärjed ei ole alati nii ilmsed.

Samas leitakse, et erinevate ainete kahjulikkuse määr on suhteline ning olenebki just vaadeldavast ajaperioodist ja oluliseks peetavatest kriteeriumidest. Erinevate narkootikumide puhul avaldub nende kahjulik toime erineva aja jooksul ja erineva intensiivsusega, kuid näiteks

⁸⁵ Ahven, Kommusaar, lk 26

pikaajalisel tarvitamisel võib ka suhteliselt leebe toimega aine nt kanep ohustada elukvaliteeti kokkuvõttes rohkem kui lühiajaliselt tugevama toimega aine ning kunagi ei olegi võimalik arvesse võtta kõiki kahjulikkusega seonduvad tegureid.⁸⁶

Tuuakse välja ka, et „mitmesugused (sh õiguslikud) probleemid võivad ilmned ainete segude puhul, kus üksikud komponendid võivad olla legaalsed või kuuluda "vähemkahjulike" ainete klassi; nende koostoime võib aga oluliselt suurendada tervisekahjustuse riski (analoogiliselt alkoholi ja mõne ravimi koostoimega).“⁸⁷ Sellega magistritöö autor nõustub – seadusemuudatus, mis viiks ainete diferentseerimiseni, vajaks väga põhjalikku analüüsi ning erialaspetsialistide hinnangud.

Samas analüüsis leitakse, et „organiseeritud kuritegevus teenib tulu mistahes keelatud ainete vahendamisega, kuivõrd kriminaaltulu kohta erinevate ainete puhul puuduvad andmed, mis lubaks erinevate ainetega saadud kriminaaltulu mahtu ja sellest tulenevalt erinevate ainete "ühiskonnaohtlikkust" hinnata. Mõne aine eest karistuste leevendamisel võib kurjategijatel tekkida huvi tähelepanu ümber jagada, nii et sellega seonduva salakaubanduse või muu illegaalse tegevuse maht kasvab.“⁸⁸ Magistritöö autor usub, et hüpoteetilist hirmu kuritegevuse ees ei saa võtta kui argumenti hea ja vajaliku õigusloome takistamiseks. Et vastavat mõju vältida, tuleb koos õigusloomega leida ka võimalusi kuritegevuse ohjeldamiseks.

2007 aastal üllitatud Narkomaania Ennetamise Riiklik Strateegia aastani 2012 Eestis peab olulisimaks illegaalsete uimastite leviku vähendamist, narkootikumidega seotud tervisekahjustuse ja narkootikumidega seotud suremuse vähendamist, narkosõltlaste ravi, narkootikumidega seotud kuritegevuse vähendamist ning rahapesu ja uimastitega kaubitsemise vastu võitlemist.⁸⁹ Sama strateegia peab oluliseks, et ühiskonnaliige on vaba elama just talle sobival viisil, kuid narkootikumide tarbimine on seadusevastane ning tubaka ja alkoholi tarbimine on piiratud.⁹⁰

Uimastitarvitamise vähendamise poliitika peamise eesmärgina Eestis sõnastatakse narkootikumide tarvitamise ja sellest tingitud kahjude püsiv vähendamine. „Nimetatud peaesmärgi saavutamiseks tegutsetakse kolmes peamises mõjusuunas nendest lähtuva kuue ametkondadevahelise koostöösüsteemi ja eraldiseisva seiresüsteemi kaudu. Planeeritud mõjusuunad seejuures on uimastite kättesaadavuse vähendamine, narkootikumide tarvitamise alustamise ennetamine ja uimastisõltlastel terveneda aitamine Aastaks 2018 oodatav tulemus

⁸⁶ Ahven, Kommusaar, lk 25

⁸⁷ *Op cit*, lk 25

⁸⁸ A. Ahven, V. Kommusaar, lk 25

⁸⁹ Narkomaania Ennetamise Riiklik Strateegia aastani 2012, lk 1

⁹⁰ *Op. cit*, lk 3

on muuhulgas elu jooksul narkootikumide tarvitatud 15-16- aastaste osakaalu vähenemine 24%-ni.⁹¹

2015 a World Drug Report annab soovitusi kõigile riikidele liikuda eemale mudelist, kus narkoennetus toimub vaid üksikute indiviidide käe läbi, kes viivad on plaane ellu improviseerides. Soovitatakse, et ennetustöö peab olema süstemaatiline ning tõendus põhine, kuis toetatakse praktiseerijaid ja arendatakse nende teadmisi ning oskusi, et luua kriitiline mass tööilise narkoennetusspetsialiste, kes oleks võimelised propageerima turvalist ja tervislikku arengut lastele, noortele, peredele ja kogukondadele läbi efektiivse preventiivtöö.⁹² Häid tulemusi on uuringute andmetel kanepitarvitamise vähendamisel näidanud eelkõige koolides tehtav ennetustöö.⁹³

1.5 Kanepi tarbimine noorte hulgas Eestis ja maailmas

Aastal 2015 aastal viidi Eestis kuuendat korda läbi uuring „Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamine“ (ESPAD). Antud uuringu valimiks olid Eesti üldhariduskoolide 8. ja 9. klasside õpilased, andmed koguti 2015. aasta veebruarist aprillini üle Eesti. Kokku vastas 2452 õpilast.⁹⁴

Nimetatud uuringu järgi on kanepi levinuim illegaalne uimasti 15-16 aasta vanuste noorte hulgas - seda on tarvitatud keskmiselt 16% küsitletutest, enim Tšehhis 37% ja Prantsusmaal, Liechtensteinis ning Monacos näiteks 30%. Trendid kanepi tarvitamise osas näitavad Euroopas tõusu. Eestis oli 2015 aasta ESPADI järgi vähemalt ühe korra kanepit tarvitatud 25% 15-16 aastastest, sealjuures 30% küsitletud poistest ja 21% tüdrukutest. Populaarsuselt järgnes keelatud ainetest Ecstasy 3 % suuruse tarbijaskonnaga.⁹⁵

Kõikidest Eestis elavatest täiskasvanutest sealjuures on vähemalt korra elus tarvitatud kanepit iga viies inimene. Sellele viitavad nii Tervise Arengu Instituudi andmed aastast 2011 ja Politsei- ja Piirivalveameti andmed aastast 2014. 18-24-aastaste seas on vastav protsent lausa 42 ning 25-34a. vanuste hulgas 39.

⁹¹ Uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat, lk 11

⁹² World Drug Report 2015, lk 52

⁹³ A. J. Porath-Waller, E. Basley, D. J. Beirnes, A meta-analytic review of school-based prevention for cannabis use. *Health Education and Behavior*, vol. 37, No. 5 (2010). Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20522782>

⁹⁴ S. Vorobjov. Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamine Eestis. Uuringu raport. Tervise arengu instituut. 2016. Arvutivõrgus: <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/374>

⁹⁵ ESPAD 2015 lk 59

Seega kanep on võrreldes kõikide teiste illegaalsete mõnuainetega konkurentsituult liidripositsioonil nii tarvitajate arvukuse kui ka tarbimise sageduse poolest. Seda võib seletada uimasti suhteliselt lihtsa kättesaadavuse, soodsa hinna ja levinud arvamusega, tegemist on suhteliselt ohutu ning kerge mõjuga ainega. Eesti oma 25 % osakaalu omava tarbijaskonnaga ületab Euroopa keskmist tugevalt. See on ka selge näitaja selles osas, et probleem on aktuaalne ning oluline ja vajab uurimist. ESPADI uuringute andmetel on õpilaste hinnangul narkootilised ained muutunud läbi aastate järjest enam kergemini kättesaadavaks. Kõige suurem muutus on toimunud kanepi kättesaadavuses: Võrreldes 1995 aastaga on oluliselt suurenenud õpilaste arv, kes leiavad, et narkootikumi on lihtne kätte saada: vastav number on tõustnu 9-lt protsendilt 34 %-ni. Võrreldes varasema uuringuga 2011. aastal, on toimunud muutus uinutite ja rahustite kättesaadavuse hindamises, mis kasvas 18%-lt 22%-ni 2015. aastal. Ecstasy ja amfetamiinide kättesaadavus on mõnevõrra langenud.⁹⁶

Eestis läbi viidud uuring on leidnud, et 3% noortest on tegelenud narkootikumide müümise või vahendamisega.⁹⁷ See on vaieldamatult suur arv – kui kujutame endale ette keskmise üldhariduskooli kolme paralleelklassi, kus õpib kokku ca 100 last, siis antud statistika järgi vähemalt 1 neist tegeleb uimastite müügiga. Natuke üldistatuna võime järeldada, et igas kooliastmes tegutseb mitmeid diilereid, kes muudavad illegaalsed uimastid vägagi kättesaadavaks.

Kanepi tarbimise põhjuseid on muidugi erinevaid, kuid valdav enamus noortest tarvitab kanepit eelkõige siiski kannustatuna soovist eksperimenteerida, katsetada midagi uut ning seejuures puudub igasugune soov või hirm saada pikaajaliseks harjumuspäraseks tarvitajaks.⁹⁸

Riskifaktoriteks, mis tõukavad noori kanepit tarvitama, võivad olla ka nõrgad perekondlikud sidemed oma vanematega,⁹⁹ sotsio-ökonoomiline staatus (haridustase, perekonna majanduslikku klassi kuulumine, vanemate sissetuleku suurus ja majanduslik ostujõud, sealjuures ka elamistingimused¹⁰⁰, samuti sõpruskonna ja igapäevase suhtlemise subjektiks

⁹⁶ S. Vorobjov. Uuringu raport. Lk 17

⁹⁷ A. Markina, B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. Justiitsministeerium. Tallinn 2014. Lk 13.

Arvutivõrgus:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf

⁹⁸ N. Hunt. Young people and illicit drug use. Sex, Drugs and Young People. Routledge. 2006. pp 85

Arvutivõrgus:

[https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=dWknAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA84&dq=Hunt,+N.+\(2006\).+Young+people+and+illicit+drug+use.&ots=-u7iCbWYNe&sig=BVwPL3Cmk5vKyP2je0a3K4uPOdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=dWknAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA84&dq=Hunt,+N.+(2006).+Young+people+and+illicit+drug+use.&ots=-u7iCbWYNe&sig=BVwPL3Cmk5vKyP2je0a3K4uPOdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

⁹⁹ E. Patouris. Young People and Cannabis Use: A social psychological mixed method analysis. 2013 University Of East Anglia. Pp 40 Arvutivõrgus:

<https://ueaeprints.uea.ac.uk/42974/1/2013PatourisEPPHD.pdf>

¹⁰⁰ C. Spooner. K. Hetherington. Social Determinants of Drug use. Sydney: University of South Wales. 2004, pp 34. Arvutivõrgus: <https://ndarc.med.unsw.edu.au/sites/default/files/ndarc/resources/TR.228.pdf>

olevate lähikondlaste mõju, kellelt õpitakse ja võetakse üle käitumismudeleid ning tarbimisharjumusi kuivõrd teismelised vastavas seltskonnas veedavad palju aega, on see kindlasti tähtis mõjutaja ja oluline riskifaktor¹⁰¹.

Individuaalsetest omadustest, mis noori kallutavad uimasteid tarbima, toovad uuringud välja eelkõige madalat enesekindlust. On kindlalt välja uuritud, et ebakindel isiksusemudel ja madal enesehinnang on oluline riskifaktor, mis noor uimastite tarvitamisele tõukab. Antud probleemide all kannatavad noored leiavad ühtaegu nii lubatud uimastites nagu tubakas ja alkohol kui ka keelatud nagu kanep võimaluse teatud moel manifesteerida nende tajutavat madalat enesehinnangut¹⁰²

Mõned psühhoanalüütilikud, kes järgivad Sigmund Freudi õpetust, on pidanud teismeliste uimastitarvitamist aseaineks, mis aitab toime tulla võimetusega täiskasvanuliku vastustusvõimega.¹⁰³ Ebakindlus, madal enesehinnang, soov leida seltskonnas heakskiitu ja seeläbi tekkiv vastuvõtlikkus ka keelatud tegevustele, on nähtused, mis paratamatult saavad enamikke noori täiskasvanuks sirgumise raskel teel. Mõneti näib paratamatu, et sellel rajal puututakse kokku ka keelatud uimastitega ning ei ole sugugi kindel, et selle nähtusega on üldse võimalik tulemuslikult võidelda. Samuti on raske leida tõestust seisukohale, et sedavõrd massilise uimastitarbimise puhul, nagu see Eesti noorte hulgas hetkel toimub, on võimalik karistamise abil üldse korda luua.

Ka Eestis läbi viidud uuringute järgi enamik noori, kes narkootikumide vähemalt korra elus proovinud (ca 60%), põhjendab oma esmatarvitamist uudishimuga ehk siis eksperimenteerimise sooviga. Sellele järgneb soov saada kaifi (18%) ja igavus (6%)¹⁰⁴ Seega ei erine meie noored sugugi maailmast – sõltumata rassilist kuuluvusest või räägitavast keelest, on inimese arenguetapid ja sellega kaasnev probleematika üpris sarnane.

Ei ole kuigi tõenäoline, et vaid karistusõiguslike meetmetega on võimalik likvideerida noorte hulgast uudishimu, kuivõrd viimane on naturaalne isiksuse omadus, mis areneb ja kasvab koos teadvusega. Küll aga saab leida asendustegevust igavlemisele – näiteks spordi või muude

¹⁰¹ H.E. Garnier & J.A. Stein. Values and the Family. *Youth & Society*, 30(1) 1998

¹⁰² T.E. Dielman, P. Campanelli, C. Shope, A.T. Butchart. Susceptibility to Peer Pressure, Self-Esteem, and Health Locus of Control as Correlates of Adolescent Substance Abuse. *Health Education & Behavior*, 14(2),1987.

¹⁰³ J.V. Spotts, F.C. Shontz, A Theory of Adolescent Substance Abuse. In J. S. Brook, D. Lettieri & D. W. Brook (Eds.), *Alcohol and Substance Abuse in Adolescence*. London: The Haworth Press. 1985.

¹⁰⁴ A.Allaste. Koolinoored ja uimastid. 15-16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide tarvitamine Eestis. Tallinn. 2008. Lk. 41. Arvutivõrgus:

https://intra.tai.ee//images/prints/documents/132076221114_Koolinoored_ja_uimastid_EST.pdf

hobidega tegelevad noored vaevalt igavust tunnevad ja see võib olla üks võimalik kasulik suund preventtsioonis.

Kuivõrd teismeliseas, kui noore inimese ette kerkivad uudsed probleemid ja küsimused, on väga oluline leida mõistmist ja toetust oma pereringist, vanematelt. Seetõttu on oluline näitaja uimastite tarvitamise alustamisel suhted vanematega. Ca 90% Eesti noortest, kes ei olnud oma elu jooksul kordagi uimasteid proovinud, olid rahul suhetega oma isa või emaga.¹⁰⁵

Seotud on ka vanemlik kontroll lapse üle ja uimastitega katsetamine – 66% õpilastest, kelle vanemad teavad enamasti, kus ja kellega nende lapsed õhtuti aega veedavad, ei olnud 51% elus ühtegi korda mingit narkootikumi proovinud. 67% õpilastest, kelle vanemad teadsid, kus nende lapsed õhtuti aega veedavad ja 46% õpilastest, kelle vanemad ei teadnud, ei olnud elu jooksul tarvitanud mitte ühtegi narkootikumi.¹⁰⁶

Saame eelnevast järeldada, et suurim roll uimastitevaba nooruspõlve tagamiseks ongi kanda vanematel. Tänapäevases kiires elutempos, usaldatakse lapse kasvamine tiht tehnoloogia hoolde – noor otsib vastused end huvitavatele küsimustele internetist või sõpradelt ning sisukaid vestlusi vanematega ei pruugigi toimuda. See aga tähendab, et ka paljud tõekspidamised tekivad mitte lapsevanema positiivset eeskujut järgides, vaid hoopis juhuslikke parasjagu teismelise teele sattuvaid tõekspidamisi omistades. Nii pole imestada, et puudub moraalne piir keelatud ja lubatu tajumisel ning ka uimastipruukimine ei jää tegemata vaid seetõttu, et seadusandlus seda keelab.

Tihedas seoses eelmises lõigutatud puudutatuga võib välja tuua ka fakti, et uimastite tarvitamisega on seotud ka peretüüp, millises teismeline kasvab. ESPAD-i andmetel mõlema vanemaga koos elavate õpilaste hulgas oli võrreldes nendega, kes elasid ühe oma vanema ja kasuvanemaga või elasid koos ainult ühe vanemaga, vähem igapäevaseid suitsetajaid, samuti olid sellised lapsed olnud vähem purjus ning tarvitanud vähem kanepit ja teisi narkootilisi aineid.¹⁰⁷

On elementaarne, et kahel vanemal on nii lapse tõekspidamise kujundamiseks kui ka vanemliku kontrolli teostamiseks kahe peale kokku rohkem võimalusi kui vaid ühel, tihti tööga liialt kurnatud üksikvanemal.

Tasub peatuda ka asjaolul, et lisaks narkootiliste ainete tarbimise tõusule kasvas Eestis näiteks 2014. a ka narkootiliste ainete müümine ja levitamine. Seejuures poisid müüvad/vahendavad

¹⁰⁵ *Op. cit.*, lk 42

¹⁰⁶ Uimastite tarvitamise uuringu raport 2015, lk 32

¹⁰⁷ *Op. cit.*, lk 41

narkootikumide tüdrukutest poole rohkem: viimasel aastal oli vahendanud narkootikumide 1,8% tüdrukutest ning 3,5% poistest. Vanuse kasvades on märgata tõusu ka narkootiliste ainete vahendamises. Kui 7. klassis narkootiliste ainete vahendamist pole, siis 9. klassis esineb seda 3,3%. Eriti ilmekalt on näha kasv poiste seas, kus 7. klassis vahendas neid 1%, 9. klassis juba 7,1%.¹⁰⁸

See on väga tõsine probleem, kuivõrd narkootikumide vahendamine on vaieldamatu kuritegu, mis ühtepidi põhjustab pöördumatut kahju ümbritsevatele, kellele muutuvad keelatud uimastid kättesaadavamaks ning teistpidi eksinud noorele endale, kellest suure tõenäosusega vormub kriminaalkurjategija ning tulevikus ootuspäraselt ühiskonnastamine võib olla raskendatud. Keelatud uimastite kättesaadavus on enamike uuringute järgi tihedalt seotud nende tarbimisega ja eeldada võib, et alaealine uimastikaubitseja leiab oma klientuuri eelkõige just enda vanuserühmast ning tegutseb enamikel juhtudel näiteks koolis või muus asutuses, kus omavahel kohtub palju noori.

Uuringute tulemused näitavad, et 13–16-aastased noored tarbivad tunduvalt vähem narkootilisi aineid kui alkoholi, kuid tarbimine on laste seas siiski levinud ning vanuse kasvades tõuseb ka narkootiliste ainete tarbimine. Vanuse tõusuga tarvitab rohkem õpilasi narkootilisi aineid. Eriti tugevalt tõuseb kanepi tarvitamise protsent 9. klassis. Tugevatoimeliste narkootikumide puhul nii hüppeline tõus pole märgatav.

Narkootikumide vahendamine alaealiste poolt algab enamasti mõnevõrra hiljem kui uimastite tarbimine – nähtus tekib pigem 8. klassi tasemel, samas kui tarvitamisega katsetamine võib alata juba 7. klassis või varem.¹⁰⁹ Seega kriitiline iga tarbimise ja vahendamise peatamiseks on 14-15 eluaasta kandis, siis toimub enim libastumisi ja potentsiaalseid tarbimiskäitumise muudatusi.

1.6 Terviseriskid ja kahju ühiskonnale

Prantsuse poeet Charles Baudelaire on iseloomustades kanepit kui loomingulisuse allikat öelnud „Selle, mis hašiš ühe käega annab, võtab ta teise käega tagasi. Võiks ütelda, et ta annab kujutlusvõime ja ei lase sellest saada mingit kasu“¹¹⁰ Seda tsitaati võiks kasutada vastukaaluna laialt levinud teooriale, et kanepijoobes on võimalik luua geniaalseid teoseid näiteks kujutava kunsti või helilooma valdkonnas.

¹⁰⁸ A. Markina. B. Žarkovski. Lk 19

¹⁰⁹ *Op. cit.*, Lk 20.

¹¹⁰ Charles Baudelaire tsitaat

Kanepi tarvitamist saab mitmete uuringute järgi otseselt seostada järgnevate vaimsete häirete välja arenemise või seisundi halvenemisega:

- narkosõltuvus
- deliirium
- kanepipsühhoos
- skisofreenia
- ärevushäired
- depressioon
- tahtetuse sündroom¹¹¹

Lisaks on tõestatud otsene kahjulik mõju ajukeemia olulistele komponentidele – igapäevaselt kanepit tarbijate IQ võib muutuda uimasti tagajärjel oluliselt madalamaks kuivõrd aju osa, mis peaks tegelema loogiliste otsuste langetamisega, ei toimi enam korrektselt.¹¹²

Koos muude teadusharudega on arenenud ka kanepi kasvatamise tehnoloogiad – nagu ka harilikus põllumajanduses, on ka kanepikasvatamises geneetiliselt valitud tüvede kasutamine viinud suurema saagikuse ning kõrgema THC-kontsentratsiooniga taimede aretamiseni. Kõrgema tetrahüdrakannabinooli sisaldusega taimede suurem suhteline levik võib olla ka üks põhjuseid miks kanep on hakanud rohkem terviseprobleeme põhjustama.¹¹³ Kõrgema THC-sisaldusega ainet seostatakse tarvitajatel tekkivate ärevushäirete, depressiooni, respiratoorsete ja kardiovaskulaarsete häiretega, eelkõige just kroonilistel tarvitajatel. Samas ärevus- ja psühhoosiliste sümptomite ilmnemist on vaadeldud ka alustavatel ja kogenematutel aine tarbijatel.¹¹⁴ Mõnedes üpris mastaapsetes uuringutes on leitud, et eksisteerib suurenenud risk suitsiidile kaldumisele kanepi tarvitajate seas.¹¹⁵

Noored, keda käsitleb käesolev magistritöö, on kõigele eelpool loetletule veel eriti haavatavad, kuna arenev organism on kanepist tekkivatele negatiivsetele mõjutustele eriti vastuvõtlik. Uuringud on leidnud, et mida nooremas vanuses kanepit esimest korda proovitakse, seda suurem on psühhoosiliste seisundite tekkimise tõenäosus tulevikus. Tekkida võivad mälu- ja keskendumisprobleemid, mille tõttu omakorda kannatab õppetöö ja lisandub haridustee katkemise oht. Pidevatel kanepitarvitajatel on madalamad hinded ja suurema tõenäosusega

¹¹¹ Riiklik uimastiteavitusportaal. Arvutivõrgus:

<http://www.narko.ee/img/narkohaal.pdf?ec9408b1=6cab1bb869fb4ec3440c3a3f344e6fb4>

¹¹² S.Samuels. Marijuana-Use and the young brain. Arvutivõrgus: <http://health.newark.rutgers.edu/medical-newsletter/spring-2017/marijuana-use-and-the-young-brain>

¹¹³ World Drug Report 2015, lk 17

¹¹⁴ World Drug Report 2015, lk 84

¹¹⁵ A.L. Beautrais, P.R. Joyce, & R.T. Mulder, Cannabis abuse and serious suicide attempts. *Addiction*, 1999, pp 1155. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10615730>

puudutakse rohkem koolis. Arenev isiksus võib regulaarse kanepi tarvitamise tõttu kaotada abstraktse mõtlemise ja analüüsimise võime.

Kanep tekitab ka sõltuvust – ca 10% kõigist proovijatest satuvad mingil eluperioodil kanepisõltuvuse faasi. See küll areneb paljude teiste uimastitega võrreldes pikemaajalise tarvitamise jooksul, kuid on ometi tõsine probleem – eksisteerivad reaalsed võõrutusnähud ärevustunde, kergesti ärrituvuse, higistamishoogude jms näol. Kanepisõltuvus on klassifitseeritud psüühikahäirete ametlikes klassifikatsioonides DSM-IV ja RHK-10¹¹⁶

Sarnaselt alkoholiga arvatakse mõningate uuringute järgi, et kanepiproducti kangusest ohtlikum võib olla kanepi tarvitamise ulatus, so. krooniline tarvitamine.

Samuti on leitud, et „koosmõjus alkoholiga kanepi mõju tugevneb ning nende koosmõju on tavaliselt (kuid mitte alati) tugevam kui kummagi aine doos eraldi seda eeldaks. Kanepi mõjust psühhiaatriliste haiguste (nt skisofreenia) kujunemisele on erinevates teadusuuringutes saadud mõnevõrra erinevaid tulemusi. Kanepi tarvitamise ulatuse ja haiguste esinemissageduse vahel statistiliste seoste ilmnemisel on enamasti jäänud ebaselgeks, kas tegu on ka põhjuslike seostega, s.t just kanepi tarvitamisest tingitud ilmingutega.“¹¹⁷

Terviseriskina, mis regulaarselt kanepit suitsetajaid ähvardab, on mitmed uuringud raporteerinud ka kroonilist bronhiiti ja teisi kopsu- ning hingamisteede haigusi. Samuti eksisteerib konkreetne seos kanepi suitsetamise ja tahhükardia, südame infarkti ning teiste kardiovaskulaarsete haiguste vahel¹¹⁸

Kanepist üle doseerida on suhteliselt keeruline ning surma saabumine antud taime tarbimise tagajärjel on äärmiselt ebatõenäoline.¹¹⁹ Kanepi tarbimine ei levita, erinevalt süstitavatest uimastitest HIV-viirust või C-Hepatiiti.

Esineb seos ka õpilaste uimastitarvitamise ning koolist põhjuseta puudumise ning õppeedukuse langusega. 2015. a ESPADI uuringu järgi õpilased, kes olid koolist põhjuseta puudunud ja kelle õppeedukus oli halvem, olid sagedamini tarvitanud alkoholi, olnud purjus ja tarvitanud narkootikume ning nende hulgas oli rohkem igapäevaseid suitsetajaid. Õpilased, kes õppisid neljajadele-viitele, olid oluliselt vähem tarvitanud erinevaid uimasteid.¹²⁰

¹¹⁶ Riiklik uimastiinfoportaal. Arvutivõrgus:

<http://www.narko.ee/img/narkohaal.pdf?ec9408b1=6cab1bb869fb4ec3440c3a3f344e6fb4>

¹¹⁷ Ahven. Kommusaar. Lk 14

¹¹⁸ *Op. cit.*, pp 2

¹¹⁹ *Op. cit.*, pp 3

¹²⁰ S. Vorobjov. Lk 21

Kui samas uuringus võrreldi õpilaste narkootiliste ainete tarvitamist ja sotsiaalseid oskusi, ilmnes, et madalama sotsiaalsete oskuste tasemega õpilased olid tarvitanud kõiki küsitletud narkootilisi aineid sagedamini kui kõrgema sotsiaalsete oskuste tasemega õpilased. Elu jooksul vähemalt korra mõnda illegaalset uimastit oli tarvitanud 44% madalama ja 33% kõrgema sotsiaalsete oskuste tasemega õpilastest.¹²¹

Aastal 2013 tarvitas kogu maailmas vähemalt 1 inimene kahekümnest, arvuliselt 246 miljonit inimest illegaalset uimastit. See on 3 miljonit inimest rohkem kui eelmisel aastal. Nendest 1 tarvitaja kümnest kannatab mingi uimastist põhjustatud tervisehäire või sõltuvusprobleemi käes. Samas sõltuvusravile ligipääsu omab vaid umbes üks kuuest tarvitajast.¹²²

Siiski valitseva arvamuse järgi kanepisaadused füüsilist sõltuvust tõenäoliselt ei põhjusta. Võivad tekitada küll psüühilist sõltuvust, kuid oht selleks on vähene, mõõduka tarbimise korral on vahetu kahju tervisele väike. Pikemaajaline tarbimine vaid võib põhjustada erinevaid psüühilisi probleeme, samuti ei nõustuta alati, et kanepisaaduste tarbimine oleks hüppelaud kangemate aineteni.¹²³

Siit võib järeldada, et kanepi põhjustatud kahju inimestele võib ajas tugevalt suurened. Ka world drug report viitab otseselt, et on levinud ka väga ohtlikud psühhoaktiivsed kanepitooted ning eksisteerivad otsesed seosed teatud vaimuhaiguste ja kanepitarbimise vahel.¹²⁴

Tuleb kindlasti silmas pidada, et suuremast osast kanepiga eksperimenteerivatest noortest ei pruugi sugugi saada problemaatilisi uimastiga liialdajaid. Nii mõnelgi jääbki vastav katsetamine vaid ühekordseks proovimiseks, millel puudub indiviidi edasise tuleviku ja arengute suhtes igasugune mõju.¹²⁵

Ülaltoodust lähtuvalt ei ole kindlasti võimalik väita, et kanep on ohutu või peaaegu ohutu. Sellist agendat kasutavad tihti erinevad huvigrupid näiteks kanepi legaliseerimise ühe argumendina. Autor leiab, et see on vastutustundetu ja võib äärmiselt negatiivselt mõjuda just noortele, kelle kriitikavõime erinevatest allikatest pärineva informatsiooni suhtes ei pruugi olla veel täielikult välja arenenud.

Autor võtab seisukoha, et mis puudutab alaealisi ja kanepit, siis väga raske või lausa võimatu on hinnata, milline kahju täpselt selle tarvitamisega seotud on. Kindlalt saab väita vaid seda, et

¹²¹ *Op cit.* Lk. 31

¹²² World Drug Report 2015, lk 11

¹²³ J. Sootak, P.Randma, lk 1348

¹²⁴ World Drug Report 2015, lk 98

¹²⁵ C.Spooner. Causes and correlates of adolescent drug abuse and implications for treatment. Drug and Alcohol Review. Vol. 18, issue 4. 1999. pp 27 Arvutivõrgus:

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1080/09595239996329/pdf>

kahju on olemas ja see on väga konkreetne. Kuivõrd koolinoorte vanusegruppi kuuluvad isikud pahatihti ei ole veel ise võimelised adekvaatselt hindama riske ja ohtusid, on paljude asjade, muuhulgas ka meelemürkide tarvitamise reguleerimine ning kättesaadavuse vähendamine nende suhtes hädavajalik.

2. Karistamine

2.1 NPALS § 15¹ alusel väärtegude eest karistamise statistika

Kanepiga seotud vähese ohtlikkusega süütegude eest, mida noored enim toime panevad, karistatakse Eesti kehtivas õiguses eelkõige Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse (NPALS) § 15¹ järgi. Vastav säte näeb väikese koguse narkootilise või psühhotroopse aine arsti ettekirjutuseta tarvitamise või väikeses koguses ebaseadusliku valmistamise, omandamise või valdamise eest ette karistuse 300 trahviühikut või aresti¹²⁶ Järgnevat vaatlеме nimetatud sätte alusel määratud aastatel 2010-2015 määratud karistusi, et kõrvutada neid tarbimise muutustega. Vastava võrdluse eesmärk on hinnata väärteokaristuste mõju kanepi tarbimisele.

Justiitsministeeriumi andmetel määrati Eestis NPALS § 15¹ alusel aastal 2011 alaealistele 150 väärteokaristust.¹²⁷ Samal aastal läbi viidud ESPAD-i uuringu järgi tarvitas mingisugust narkootilist ainet viimase 12 kuu jooksul meie riigis 32 % noortest, sealjuures kanepit 24 %. Statistikaametist saadud arvandmete kohaselt kuulus vastavasse vanusegruppi (14-17a) Eesti rahvastikust sama aasta lõpu seisuga 51 318 isikut.¹²⁸ Seega neist narkootilist ainet tarvitas vähemalt ühe korra viimase aasta jooksul hinnanguliselt vähemalt 16 000 isikut, sealjuures kanepit vähemalt 12 000 noort. Kõrvutades neid numbreid karistatute hulgaga, saame vastuseks, et karistada sai mitte rohkem kui 0,9 % potentsiaalsetest rikkujatest.

Aastal 2015 oli vastavas vanusegrupis 47 400 isikut, kellest narkootilist ainet ESPAD-i järgi oli vastavalt tarvitanud ca 38%, neist kanepit 26 %.¹²⁹ Proportsionaalselt vastab antud määrang ca 18 000 isikule narkootikumide tarbijana ja vähemalt 12 000 indiviidile kanepi tarbijana. Karistusi määrati kokku 214 korral, mis tähendab, et rikkumise eest sai karistada hinnanguliselt mitte rohkem kui 0,9 % vastava väärteo toime pannutest.

Kuivõrd võib eeldada, et antud isikute grupis paljudel juhtudel keelatud ainete tarvitamine ei piirdunud ühe korraga, samuti leidis tõenäoliselt küsitletuid, kes andsid ebaõige vastuse oma uimastitarbimise osas, võib teha järelduse, et karistatud on kõigist rikkujatest kaduvväikest osa.

¹²⁶ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. RT I, 03.05.2016, 6

¹²⁷ Justiitsministeeriumi andmed

¹²⁸ Statistikaameti andmed rahvastiku kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis.asp

¹²⁹ Espad 2016

Karistuse eesmärk on eelkõige seaduserikkuja mõjutamine, tema õigete teele suunamine. Antud juhul läbi karistamise saab mõjutamine statistika põhjal toimida ainult üliväikese osa suhtes rikkujatest ja seetõttu suurt mõju üldisele riskikäitumisele tõenäoliselt ei avalda. Murdosa vahelejäänutest ei tekita heidutust ülejäänud kogukonna liikmete hulgas, pigem võivad mõjuda vastupidiselt negatiivse näitena täidesaatva võimuorgani suutmatusest ja seeläbi julgustada ülejäänuid omakorda õigusrikkumisi toime panema.

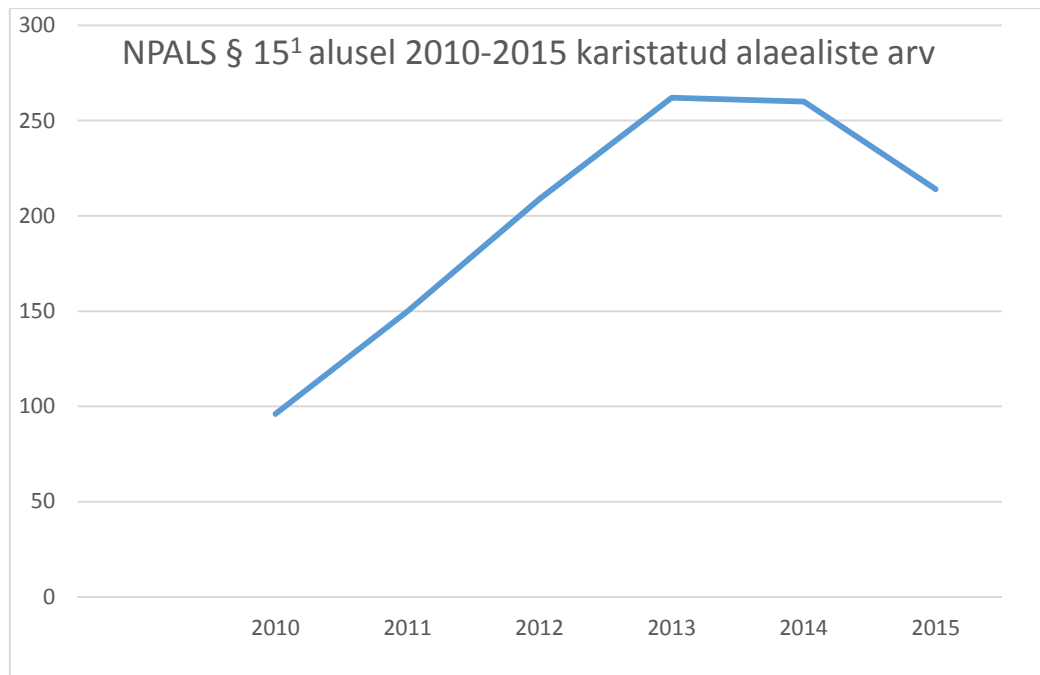
Järgevas tabelis on välja toodud viimaste aastate lõikes narkootikumidega seotud väärtegade eest karistatute hulk osakaaluna vastava vanusegrupi (14-17 eluaastat) rahvastikust.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alaealiste karistatute arv	96	150	209	262	260	214
14-17 aastaste hulk	54485	51318	49204	47802	47241	47400
Karistatute osakaal %	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5

Saame järeldada, et alates 2012 aastast saab üpris stabiilselt iga-aastaselt narkosüüteo eest karistatud ca 0,5% noortest. Kuivõrd autorile kättesaadav statistika ei kajasta eraldi unikaalseid juhtumeid, tuleb karistatuse osakaalu lugeda muidugi mõnevõrra väiksemaks, sest mingil määral eksisteerib kindlasti ka ühe kalendriaasta sees korduvrikkujaid. 2016 aastal oli karistuste arv taas suurem – 251 juhtumit, statistika vastava vanusegrupi arvulisest koosseisust kogu rahvastiku suhtes magistratöö kirjutamise ajal veel kättesaadav ei olnud. Siiski saab järeldada, et menetluste arv suureneb. Selle tõenäoliseks põhjusteks on illegaalsete uimastite, eelkõige kanepi suurenenud levik noorte seas ja võimalik, et ka tõhusam järelevalvemeetmete rakendamine politsei poolt.

Teisest küljest karistatute osakaal suhtena kõigist uimastite tarbijatest suurt tõusu ei näita ja on endiselt vaid marginaalne. Saame järeldada, et politseitöö mõju kanepi ja teiste uimastite tarvitamisele alaealiste poolt on suhteliselt vähese mõjuga. Nimetatud argumenti toetab ka magistratöö autori poolt läbi viidud fookusgrupi uuring, milles osalejad kõik hindasid nõ vahele jäämise võimalust kanepiga seotud rikkumiste eest äärmiselt ebatõenäoliselt.

Samuti ei maininud intervjuueeritavad tarbimisotsuste langetamise juures, et kaaluksid kanepi mitte tarvitamist potentsiaalse väärteokaristuse hirmus. Pigem kardeti vanemate halvaks panu – sarnasele tulemusele on jõudnud ka mitmed töös eelpool mainitud uuringud, mis peavad kanepi ja muude uimastitega võitlemiseks olulisimaks kohaks kodu ja vanemaid – eelkõige just nende võimuses on suunata ja hoida teismelist õigel ja karskel rajal. Antud teooriaga nõustub ka käesoleva töö autor.

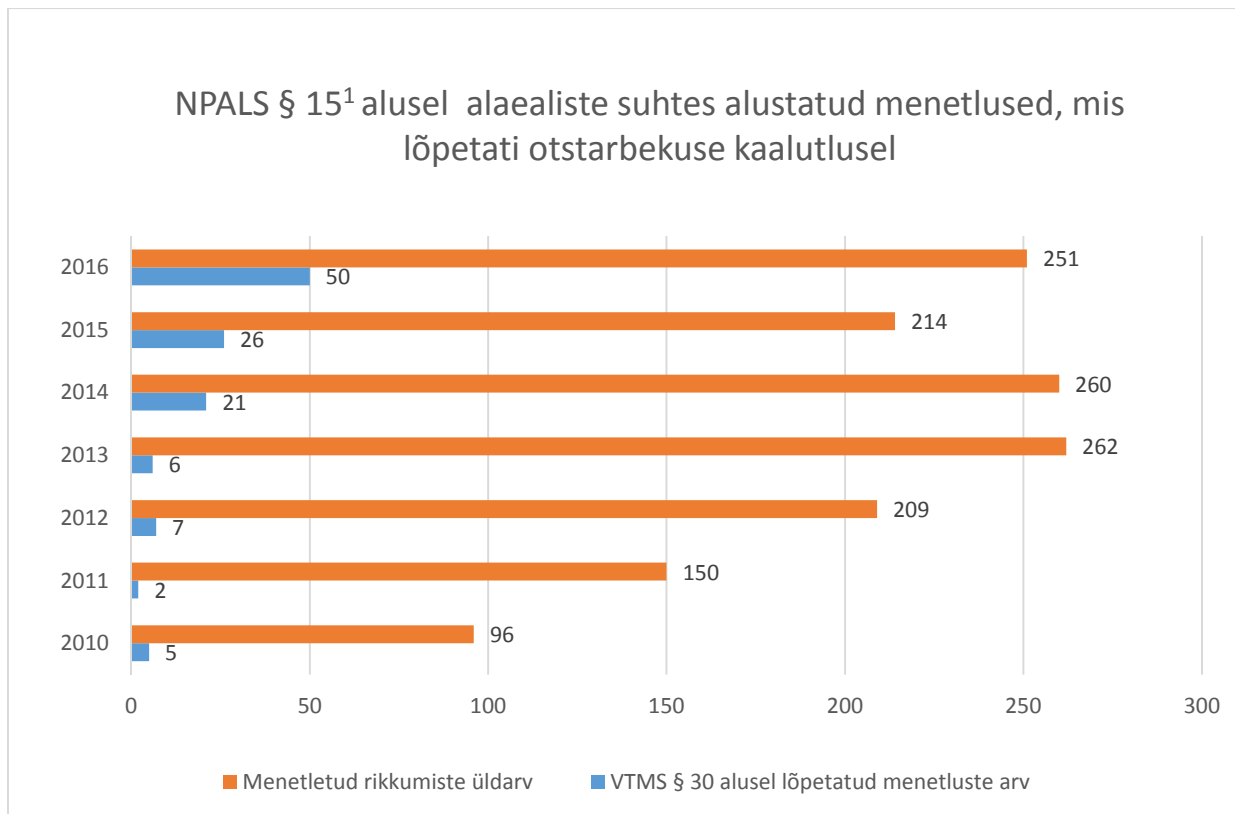

Nagu graafikult näeme, siis 2015 aastal on karistatute arv pööranud langustrendi. Ühe põhjusena saab käsitleda kohtuväliste menetlejate poolt praktikasse võetud menetluse lõpetamist otstarbekuse kaalutlusel. Seega ei saa kindlasti väita, et näiteks menetluste algatamise aktiivsus oleks vähenenud, langustrend iseloomustab pigem karistamisega lõppenud menetlusi. Otstarbekuse kaalutlusel lõpetatud menetluste kohta on statistika toodud järgmises lõigus.

Karistustena oli aastal 2011 kasutusel rahatrahv 139 korral ja arest 11 korral. 2015 määrati vastavalt rahatrahv 209-l ja arest 5-l korral. Väärteomenetluse seadustiku § 30 lubab menetluse lõpetada otstarbekuse kaalutlusel, kui menetlusaluse isiku süü ei ole suur ja väärteomenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi, menetlusalune isik on väärteoga tekitatud kahju vabatahtlikult hüvitanud või heastanud või menetlusalune isik on võtnud kohustuse osaleda sotsiaalprogrammis.¹³⁰ Seda võimalust on kohtuväline menetleja kasutanud 2011 aastal 2 korda ja 2015a. 26 korda.

Kanepi tarvitamise osas alaealiste hulgas ESPAD-i andmetel suuri muutusi sel perioodil ei esine. Järgnevalt vaatleme väärteomenetluste otstarbekuse kaalutlusel lõpetamist:

¹³⁰ Väärteomenetluse seadustik, § 30. RT I, 01.03.2017, 5

Graafikust nähtub, et kui aastal 2011 lõpetati alustatud väärteoasjadest otstarbekuse kaalutlustel vaid 2 tk (ca 1 %), siis 2016 aastal oli vastav number juba 50 tk (20%). Sellest saab järeldada, et politsei on vähese ohtlikkusega tegudega, mis seotud narkootikumidega, võtnud selge suuna lahendada asju muul viisil kui läbi karistamise. Antud trend iseloomustab kindlasti ka mingil määral Eesti liikumist liberaalsema uimastipoliitika poole, mille raames karistused asenduvad ravile ja sotsiaalprogrammidesse suunamisega.

2.2 Karistamise mõttekus

Karistuse kõige üldisemalt defineerituna on käitumise tagajärg, mis vähendab antud käitumise taasesinemise tõenäosust.¹³¹ Seega karistamise kõige üldisem eesmärk peaks olema karistuse põhjustanud teguviisi kordumise välistamine. Leitakse ka, et vastava käitumisviisi lõplikuks allasurumiseks peab intensiivne karistus järgnema üleastumisele võimalikult vahetult.¹³² Samas on uuringuid, kus on tuvastatud, et ka väga ranged karistused ei taga tihti õigusnormide rikkumise lõpetamist.¹³³ Samuti meie traditsioonid näevad ühiskondliku õiglustunde

¹³¹ S. McConville. The Use of Punishment. Devon. Egnland: Willan 2003

¹³² N. Azrin, W.Holz, D.Hake. Fixed-ratio punishment. Journal of the experimental analysis of behavior 1963, Vol 6, pp 141-148.

¹³³ H.-L. Chang, H. Woo, C.H. Tseng. Is rigorous punishment effective? A case study of lifetime licence revocation in Taiwan. Accident Analysis and Prevention 2006, Vol 38, p 269-276.

tagamiseks ette, et karistused peavad olema proportsioonis selle põhjustanud tegevuse raskusastmega.¹³⁴

Kõrvutades toodud teooriat eelnevas lõigus näidatud statistikaga, tõusetub paratamatult kahtlus, et NPALS § 15¹ rakendamine nii nagu see hetkel toimub, ei ole kuigi tõhus meetod vastava sätte eesmärgi, millena saab vaadelda kanepi tarvitamise vähenemist noorte poolt, saavutamiseks. Nagu andmestik näitab, ei ole karistamine kuigi intensiivne ning on alusetu eeldada, et see karistuse põhjustanud ülesastumisele vahetult järgneks – enamikel juhtudel ei järgne see rikkumisele üldse. Sellega leiame taas kinnitust teooriale, et politsei karistamisega seotud tegevus endas erilist efekti ei kätke.

On kindlasti diskussiooni koht, kui suurel määral on riiklik reguleerimine erinevais valdkondades üldse vajalik. Kanep on looduses vabalt kasvav taim, millest leidub ka palju ohtlikumaid ja tugevama psühhoaktiivse toimega kultuure, kasvõi meil laialt levinud *amanita muscaria* – punane kärbseseen. Liigne reguleeritus võib tuua ühiskonnale pigem kahju kui kasu – põhjustab suuri kulutusi ja tekitab paberil kurjategijaid, kes olemuslikult pole toime pannud midagi sellist, mis tugevalt riivaks nõ igäühe õiglustunnet.

Olemuslikult natuke silmakirjalik süsteem, kus ühtesid meelemürke lubame ja teisi keelame, tekitab paratamatult kahtluse, et mingile huvigrupile on säärane vahetegemine kasulik. Põhjuseid ei ole vaja kaugelt otsida – alkoholi- ja tubakaaktsiis on riigile oluline tulullikas. Näiteks aastal 2015 laekus Rahandusministeeriumi andmetel riigile alkoholiaktsiisi 222 miljonit eurot ning tubakaaktsiisi 183,5 miljonit eurot. Sellele tulule on igal aastal riigieelarvesse planeeritud kindel koht ja kindlasti on see üks põhjuseid, miks keegi pole tõstatanud diskussiooni näiteks kange alkoholi või sigarettide keelamisest. Magistritöö autor on kindel, et viimased kaks meetet parandaksid oluliselt rahvatervist.

Moraalses mõttes – kui me lubame ühtede narkootikumide tarvitamist, aga keelame teist, peame leidma viimasele väga head põhjendused. Fentanüüli puhul ei ole vaja neid põhjendusi kaugelt otsida – see on mürk, mis külvab surma ja keegi ei kahtle selle põhjustatud taudi hävitamise vajalikkusse üle. Samas kanepi puhul ei ole asjad kindlasti nii üheselt tõlgendatavad. Argumendid narkootikumide tarbimise vastu üleüldiselt on pigem moraalset laadi, kuid see muudab nad universaalseteks ning seega paneb kehtima ka alkoholi ja tubaka kohta, milliste tarbimist me ometi lubame. Peamiselt leitakse, et meelelahutuslik narkootikumide tarbimine on isekas ja mittealtruistlik. Kuid see kehtib kõigi, mitte ainult illegaalsete uimastite kohta. James Q Wilson on leidnud, et rohke mistahes uimasti kasutamine on hävitav inimese iseloomule. See

¹³⁴ Kriminaalpsühholoogia. Jüri Saar. 2007. lk 253.

hävkitab indiviidi väärikuse, iseseisvuse ning põletab ära vastutustunde ja loomingulisuse võltsingust vooruse¹³⁵ Ilmselt peab ta silmas seda, et olles joobes, tajub indiviid ennast kellegi teisena ja võibki lõpptulemusena võõranduda reaalsest maailmast.

Paljud ei tõlgendagi näiteks nikotiini ja alkoholi sisaldavaidprodukte kui uimasteid. On levinud väärarvamus, et uimastid on ainult need ained, mis on keelatud. Küsitlused näitavad, et 95 protsenti täiskasvanutest usub, et heroiin on uimasti, samas vaid 39% kategoriseerib alkoholi uimastiks ning vaid 27 protsenti näeb uimastina tubakat. See tendents näitab selgelt, et levinud käsitluse järgi vaid keelatud ained on uimastid või narkootikumid. Me joome alkoholi, see on levinud ja enamasti ühiskonnas mitte hukkamõistu pälviv – järelikult see pole narkootikum ega ka eriliselt halb. Narkootikumid on keelatud, alkohol pole keelatud, järelikult pole ta ka narkootikum¹³⁶

Vincent Bugliosi on leidnud, et ainus ratsionaalne põhjus uimastite keelatuks muutmiseks on, et me üritame kaitsta inimesi nende endi eest ning muid seletusi ei eksisteeri.¹³⁷ Tõusetub paratamatu küsimus, kas me tegelikult ka vajame sellist isalikku hoolitsust legislatiivselt tasandilt“. Joht Stuart Milli teooria kohaselt kindlasti mitte – ainuke õigustus kriminaliseerimiseks oleks uimastitarvitajate poolt teistele isikutele, eelkõige mittetarvitajatele põhjustatav kahju.

Enamikes Euroopa riikides on jäetud kanepiprobleemi lahendamise põhiliselt siiski politsei kanda, kuid diskussioon selle lahenduse õigsuses on siiski mitmel pool pead tõstmas, eelkõige seetõttu, et kanepi tarvitamine on paljudes riikides oluliselt kasvanud. Politsei muud prioriteedid, eelkõige tõsisemate ja ühiskonnale suuremat kahju tekitavate kuritegude menetlemine või ressursi kanepile suunatuse tõttu saada kannatada.¹³⁸

Erandiks on Portugal, mille riiklik narkokoordinaator João Goulão on leidnud, et kasutusel olev süsteem, kus narkootikumide kasutamine on küll keelatud, kuid inimesi selle eest vangi ei panda ja kriminaalkurjategijateks ei kuulutata, on ennast üheksa aasta jooksul igati õigustanud, kuna paranenud on kõik näitajad, kaasaarvatud kanepi ja teiste sõltuvusainete proovimine noorte seas. Narkootikumide levik ei ole suurenenud. Ta usub, et head tulemused tulid eelkõige seetõttu, et tänu dekriminaliseerimisele ja vangimineku hirmu puudumisele, pole narkootikumidest rääkimine enam peres ja koolides tabu ning see aitab preventtsioonil paremini

¹³⁵ Drugs and Rights. Douglas N. Husak. Rutgers University, pp 71

¹³⁶ *Op. cit.*, pp 21

¹³⁷ *Op. cit.*

¹³⁸ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 18

mõjuda.¹³⁹ On uurimusi, kus on leitud, et USA osariikides, kus legaliseeriti marihuaana, langes märgatavalt vägivaldsete kuritegude, sh tapmiste arv.¹⁴⁰

Eksisteerib ka konkreetsem majanduslik aspekt suundumaks karistamiselt rehabilitatsioonile – on tõestatud, et narkoravi on kokkuvõttes odavam kui lihtsalt kinnipidamine või täielik ravi puudumine – keskel läbi iga dollar, mis on investeeritud narkoravile, toodab kuni 10 dollarit läbi kaotatud produktiivsuse puudumise ning sotsiaalteenuste kulude vähenemise ja kriminaalsel teel põhjustatud kahju vähenemisega.¹⁴¹

Aastal 2015 küsitletud Eestis uimastiprobleemidega alaealistega kokku puutuvad sotsiaaltöötajad, kriminaalhooldajad ja vabatahtlikud leidsid samas täiesti üksmeelselt, et näiteks karistamise alternatiivina läbi viidav uimastiennetusprojekt „Puhas Tulevik“ on põhjendatud ja täidab oma eesmärgi. Leiti, et uimastisüüteo eest karistusregistrisse märke mitte tegemine on küllalt motiveeriv asjaolu alaealise õiguskuulekaks käitumiseks. Sama spetsialistide kontrollgrupp kaldus samas pooldama pigem riiklikku nulltolerantsi poliitikat (mille järgi karistatakse ka uimasti tarbijaid) ning ei pooldanud üksmeelselt uimastite legaliseerimist¹⁴²

Teaduskirjandus toob karistamise funktsioonidena välja neli praktilist sihti. Millest esimene on, rehabiliteerimine kui kurjategija parandamine ja taaskohandamine ühiskonnaga. See tähendab seaduskuuleka isiksuse taastamist, taasloomist läbi karistusosaluse haridustaseme tõstmise, treeningu ja spetsiaalse kohtlemise. Teisena mainitakse kättemaksu, mis tähendab kurjategijale tema tehtu eest proportsionaalse piina või valuga vastamist. Selle teooria järgi karistamine on moraalselt õigustatud, kuna halvasti käitunud inimesed on karistuse ära teeninud. Tänapäeval on piina doseerimine suhestatud eelkõige vangistuse pikkusega, millega kurjategija siis „lunastab oma võla“ ühiskonnale. Kolmandaks hirmutamise, ennetamine, ärahoidmine – meetmed, mis peavad ära hoidma kuritegude toimepanemist tulevikus. Selle meetodi järgi peaks ebameeldiv, valus tagajärg, mis saabub õigusvastase teo toimepanemise korral, olema efektiivne meetod tulevase käitumise kontrolliks. Säärane üldpreventsioon on käsitletav sõnumina kogu ühiskonnale, et teatavad käitumisviisid ei ole aktsepteeritud. „Kui sa otsustad rikkuda reeglit, siis ootab sind samasugune saatus“ on selle karistusliku eesmärgi moto, mille

¹³⁹ A.Raun. Portugali ekspert: narkootikumid tasub dekriminaliseerida. Ajaleht Postimees. 16.11.2010. Arvutivõrgus:

<http://tervis.postimees.ee/342880/portugali-ekspert-narkootikumid-tasub-dekriminaliseerida>

¹⁴⁰ P.Alen. The Impact of Medical Marijuana Legalization on Violent Crime. University of Oslo. 2013. Arvutivõrgus:

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/38219/Aalen-Peter.pdf?sequence=1>

¹⁴¹ World drug report 2015, lk 56.

¹⁴² R. Gontšukova. Formaalsed ja mitteformaalsed meetodid narkokuritegude ennetamisel Eestis. Magistritöö, Lk 45-52. Arvutivõrgus: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47364/gontsukova_rina.pdf

abil usutakse saavutada kriminaalse motivatsiooni vähendamist. Neljandaks äärmuslikuim meede - isoleerimine, vangistamine ehk kurjategija paigutamine tingimustesse, kus kuritegude toimepanek pole võimalik või on vähe tõenäoline. Sellega eelkõige kaitstakse ühiskonna liikmeid teiste, eriti ohtlikke indiviidide eest.¹⁴³

Antud magistritöö teemaks olevate suhteliselt vähese ohtlikkusega narkootikumidega seotud tegude eest määratavate karistuste eesmärgina saame loetletust vaadelda eelkõige üldpreventiivset eesmärki ja mõnevõrra ka kättemaksuefekti – seaduse vastu eksinu lunastab rahatrahviga oma süü tehtud teo eest. Ainult NPALS § 15¹ vastu eksinu tõenäoliselt resotsialiseerimist või ühiskonnast isoleerimist ei vaja, vähemalt juhul kui tegemist on ühekordse rikkumisega.

Näitena sellisest praktikast saab tuua Ühendkuningriigis toimiva süsteemi, kus politseil on õigus väikeste kanepiga seotud rikkumiste nagu tarvitamine või väikeses koguses omanime, eest määrata suuline „kanepi hoiatus“ ilma, et järgneks mingisugust edasist seadusandliku võimu sekkumist. Selliseid hoiatusi kanepi ja khatiga seotud asjade eest määratu 46 700 tk aastal 2015, see on pea 2 korda rohkem kui kohtulikke karistusi samade rikkumiste eest.¹⁴⁴

Samuti näiteks Portugalis kui politsei tuvastab kanepi tarvitamise või väikeses koguses omamise, saadetakse eksinu spetsiaalsesse komisjoni, mis tegeleb uimastisõitlaste rehabilitatsiooniga ning määratakse kindel rehabilitatsiooniprogramm, millega isik peab läbima. Alles siis, kui rikkunu määratud programmi ei täida, tekib tal kohustus tasuda väike rahatrahv.¹⁴⁵

Karistust on üldisemalt defineeritud ka kui „käitumise tagajärge, mis vähendab sellise käitumise taasesinemise tõenäosust“. Samas ei ole tegelikult selge, kas kõrge karistamise intensiivsus on siiski tähtsaim ebasoovitavat käitumist alla suruv faktor või mitte, kuid on eeldatav, et väikese intensiivsusega karistamine surub ebasoovitava käitumise maha vaid ajutiselt¹⁴⁶

Vältimise teooria kohaselt toob karistamine endaga kaasa soovimatud, ebameeldivad emotsionaalsed reageeringud nagu näiteks hirm ning subjekt käitub nende vältimiseks nii, et karistust ei järgneks. See töötab aga vaid seni, kuni inimene unustab karistamisega seotud

¹⁴³ Jüri Saar. Kriminaalpsühholoogia. Juura. 2007, lk 250.

¹⁴⁴ Cannabis legislation in Europe, an overview, pp 19

¹⁴⁵ *Op. cit*

¹⁴⁶ J.Saar. lk 252

negatiivsed emotsioonid. Et unustamist vältida, peab vastava teooria kohaselt püsivate seoste tekkimiseks järgnema karistus igale ebasoovitavale käitumisaktile.¹⁴⁷

Alaealiste kuritegevust on palju uuritud. On leitud, et vabaduse võtmine on rangelt mittesoovitatav mõjutusvahend, mis omab peamiselt negatiivset mõju. Ühiskondlikult kasulik töö toimib positiivselt vaid eeldusel, et töö iseloom vastab kuriteo heastamise eesmärgile, sellele mõjutusvahendil on eelkõige hüvitav toime. Rahatrahvi puhul on leitud, eksisteerib tugev karistav mõju, kuid alaealist ei pruugi palju mõjutada enamikel juhtudel noorukil isiklik sissetulek puudub ja trahvi tasuvad vanemad. Kõige enam võib kriminaalaktiivsust vähendada sotsiaalprogrammide kasutamine mõjutusvahendina.¹⁴⁸

Eelnevas peatükis analüüsitud statistika kohaselt järgneb karistus vaid murdosale noorte poolt toime pandud illegaalsete uimastitega seotud õigusrikkumistele. Kooskõlas vältimise teooriaga saab järeldada, et alla 1% jääv tõenäosus saada vasta teo eest karistatud, mingit erilist preventiivset mõju ei oma.

Lauris Heinsalu on oma magistritöös samuti leidnud, et karistuste raskus või leebus uimastite tarbimisele suurt mõju ei avalda ning suurem osakaal on antud nähtuse reguleerimisel hoopis sotsiaalsetele normidel. Antud töö autor on leidnud, et peamiselt rakendatakse kanepiga seotud sanktsioone hoopis ühiskonnale sõnumi saatmise ja seeläbi alaealistele heidutuse põhjustamiseks, mis paneksid neid keelatud uimastitarbimisest loobuma¹⁴⁹

Noored toovad tihti kanepi ja teiste narkootikumide tarvitamise või esmakordse proovimise peamise põhjusena välja uudishimu, soovi eksperimenteerida. Tekib õigustatud küsimus, kas selliselt motiveeritud õigusrikkumisi on üleüldse võimalik karistusõiguslike meetmetega või üleüldse ära hoida. Kuivõrd õiguskuulekus areneb noores inimeses aegamisi koos sotsiaalse küpsuse saabumisega, siis võib olla natuke ennatlik eeldada, et näiteks 15-aastased oma käitumist seaduste järgi kuidagi reguleeriks kui nende subkultuuris mingi konkreetne tegevus, näiteks narkootilise aine proovimine, kaaslaste halvakspanu ei tekita.

Ameerika Ühendriikides on loodud spetsiaalne programm – ingl. *Strengthening Families*, mille eesmärk on parandada peresidemeid, lapsekasvatuse oskusi, positiivsete pereväärtuste edastamist, enesetõhusust ja kohandumist rasketes oludes. Programmi raames viiakse läbi mitmeid nõustamissessioone lastele ja lapsevanematele. „Lapsevanemate sessioonides

¹⁴⁷ J.Saar. lk 254

¹⁴⁸ J. Tkatsjova. Alealiste süüasjade lõpetamine oportuuniteediga. Magistritöö. Tartu Ülikool 2016. Arvutivõrgus: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53050/tkatsjova_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁴⁹ L. Heinsalu. Eesti narkopoliitika muude Euroopa riikide ja USA narkopoliitika suundumuste taustal keskendudes kanepile. Tartu Ülikool 2014. Magistritöö. Lk 76. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42665/heinsalu_ma_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y

õpetatakse, millised peaksid olema realistlikud ootused lapse arengule, kuidas suhelda lapsega nii, et ei tekiks trotsi, kuidas teismelist ära kuulata, kuidas vähendada suhtluses kriitikat ja sarkasmi jms. Lastele õpetatakse aga suhtlemisoskust parandamiseks nende suhteid vanemate, õpetajate ja kaaslastega, probleemilahendusoskusi, kaaslaste survele vastu astumist, vihajuhtimist ning kohandumisoskusi.¹⁵⁰ Autor arvab, et sedalaadi programme peaks rakendama ka Eestis, kuivõrd eelpool on tõestatud otsene seos illegaalsete uimastite tarbimise ja nõrkade peresidemete vahel.

Teatud määral Eestis juba on katsetamisel alternatiivseid meetodeid lisaks tavapärasele väärteo- või kriminaalkaristuste määramisele. Hea näide on esimene Eesti omasarnane ennetusprogramm „Puhas tulevik“, kuhu kohtuväline menetleja saab suunata esmakordse narkosüütega politseisse sattunud alaealise. „Programmi eesmärk on vähendada narkootikumide tarvitamist ja omamist kuni 18-aastaste isikute hulgas, ennetada narkosüütegude toimepanemist, parandada noorte sotsiaalseid oskusi, aidata igakülgset kaasa alaealiste ja nende perede edukamale sotsiaalsele ja psühholoogilisele toimetulekule ja õiguskuulekusele.“¹⁵¹ Programmi käigus käivad seadust rikkunud noored regulaarselt ennast testimas uimastite suhtes, osalevad koos vanematega kohaliku omavalitsuse korraldatud aruteludel ja teistes programmides koostöös oma piirkonna lastekaitseametniku või piirkonnapolitseainikuga. Programmi edukalt läbinud noor saab võimaluse alustada nõu puhtalt lehelt, karistusregistrisse tema kohta märget ei jää.¹⁵² Magistritöö autori arvates on see väga hea näide sellest, kuidas riigi roll liigub karistamiselt rehabilitatsioonile ning seetõttu igati tervitatav algatus.

Hilisemale kanepi tarvitamisele võivad mõju avaldada isegi eelkooliealistele mõeldud programmid, mis lapsi kooliks ette valmistavad. Muu maailma näitel on võimalik väita, et kanepi tarvitamine väheneb 7-23% noorte seas, kes varasemalt on osa võtnud vastavatest eelkooliprogrammidest.¹⁵³ Oskust suhestuda negatiivselt keelatud ainetega luuakse sellistes programmides eelkõige teadlikkuse kasvatamise ja kriitilist mõtlemist süvendavate harjutustega. Julgustatakse kasutama loomingulist mõtlemist, et identifitseerida funktsionaalseid alternatiive uimastitarbimisele ning arendatakse suhtlemisoskust, et suurendada enesekindlust, mis võib hiljem väljenduda ka julguses keelduda keelatud aine vastu

¹⁵⁰ Ülevaade lastele ja noortele suunatud kuriteoennetusprogrammidest. Justiitsministeerium 2014, lk 9.

Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee/sites/default/files/ulevaadekuriteoennetusprogrammidest.pdf>

¹⁵¹ Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik>

¹⁵² *Op. cit*

¹⁵³ F. A. Campbell and others, “Early childhood education: young adult outcomes from the abecedarian project”, *Applied Developmental Science*, vol. 6, No. 1 (2002), pp. 42-57

võtmisest ja teadlikkuses seda mitte tarbida.¹⁵⁴ Parimad tulemused on saadud programmides, mis olid suunatud noorukitele vanuses 14 ja rohkem kui kaasati elemente sotsiaalsest õppimisest, informatsiooni väärtuspõhisest hindamisest ning kasutati pikema ajalisi sessioone ning interaktiivseid meetodeid. Nõ elulisi oskusi rõhutav lähenemine toimib kui efektiivne narkoennetusmeetod ka vanemas eas noorukitele, kes on narkoprobleemist rohkem haavatavad, näiteks õpilased, kes ei ole võimelised kooli nominaalajaga lõpetama.¹⁵⁵

Sama viitab ka Eesti Tervise Arengu Instituudi Uimastite Tarvitamise Raport 2015, mis seostab otseselt uimastite tarvitamise 15-16 aastaste seas nooruki individuaalsete omaduste, sh isiksuse omaduste, enesehinnangu, vaimse võimekuse ja sotsiaalsete oskuste tasemega. Sotsiaalsed oskused väljenduvad ühiskonnas aktsepteeritud ja õpitud käitumist, mis võimaldab inimesel edukalt suhelda ja vältida negatiivseid suhteid. Puudulikud sotsiaalsed oskused võivad avalduda antisotsiaalse käitumisena, sealhulgas uimastite tarvitamisega. Uuring näitas, et madalad sotsiaalsed oskused olid seotud õpilaste tõenäolisema uimastitarvitamisega. Madala sotsiaalsete oskuste tasemega õpilaste hulgas oli rohkem iga päev suitsetajaid, nad olid sagedamini purjus, tarvitasid sagedamini narkootikume ja alustasid uimastite tarvitamisega nooremalt kui teised.¹⁵⁶

2.3 Kanep vs teised uimastid

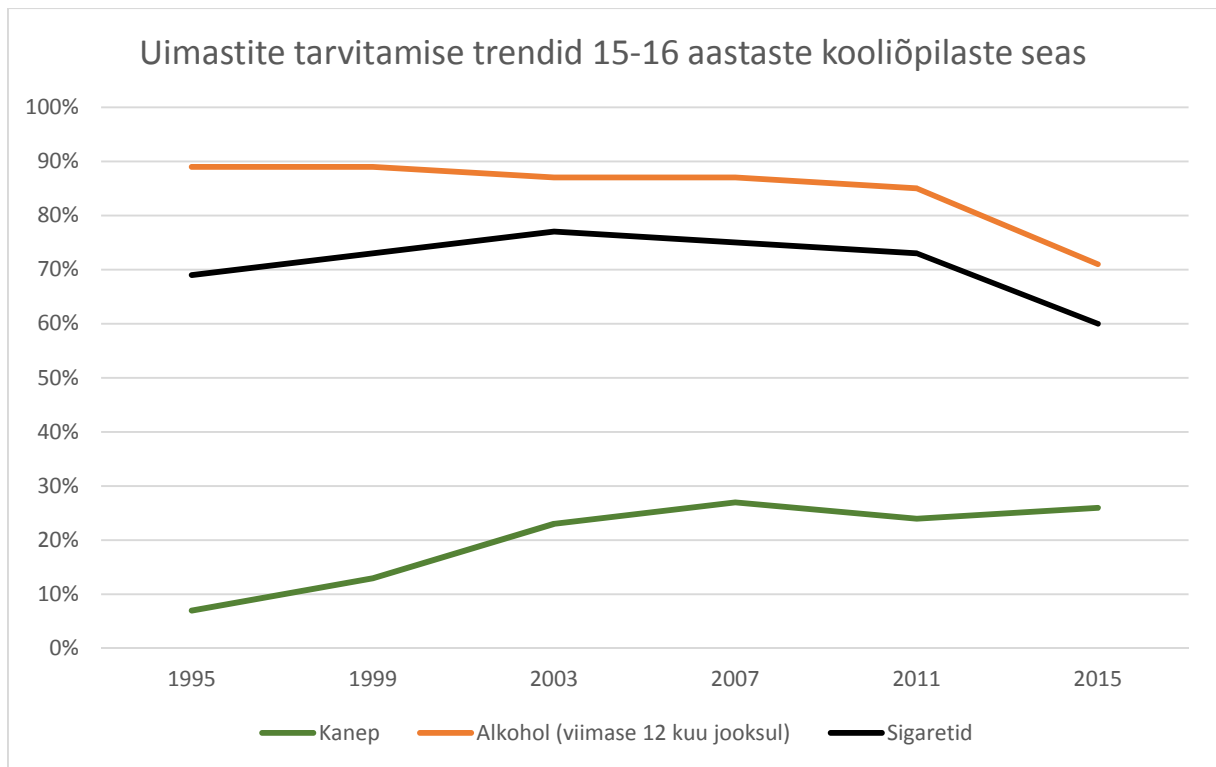
Näidisgraafik kanepi suhestumises legaalseste meelemürkidega¹⁵⁷:

¹⁵⁴ S. G. Kellam ja teised. Effects of a universal classroom behavior management program in first and second grades on young adult behavioral, psychiatric, and social outcomes. *Drug and Alcohol Dependence*, vol. 95, pp. S5-S28. Suppl. No. 1 (2008) pp. S5-S28.

¹⁵⁵ World Drug Report 2015, lk 45

¹⁵⁶ Uimastite tarvitamise uuringu raport 2015, lk 42

¹⁵⁷ ESPADi andmetel

Graafikult näeme, et lubatud uimastite kasutamine on noorte hulgas juba mõnda aega tugevas langustrendis, samas kui kanepitarvitamine on kuni 2007 olnud tugevas tõusutrendis, peale seda stabiliseerunud, kuid mitte vähenenud. Oma roll võib siin olla riiklikult rakendatud aktsiisi (näiteks sigaretid on muutunud oluliselt kallimaks) ja preventsoonimeetmetel, samuti viimastel aastatel näiteks tavaliste sigarettide asendumine elektrooniliste sigarettidega, mille kättesaadavus alaealistele on parem ja tarvitamine lihtsam kuivõrd ei teki iseloomulikkku lõhna tarbija juurde ega tarvitamisruumi ning seeläbi on näiteks õpetajatel või lapsevanematel raskem kontrollivaid meetmeid rakendada. Lisaks kaotab harilike sigarettide suitsetamine 1990-ndate aastatega võrreldes populaarsust ka täiskasvanute seas ning seeläbi puudub vastav halb eeskuju. Seadusandlusesse on lisandunud mitmeid suitsetamisega seotud keeldusid ja piiranguid, mis muudavad selle toimingu oluliselt ebamugavamaks võrreldes varasemaga.

Oluline faktor alaealiste uimastitarbimise kujundamisel on uimasti kättesaadavus. Umbes 30 % Euroopa õpilastest vanuses 15-16 on hinnanud kanepi kättesaadavust suhteliselt kergeks. Tšehhi Vabariigis isegi 50%, Sloveenias 45%, Bulgaarias ja Lichtensteinis 44%. Madalaim hinnanguline kättesaadavus esines Moldovas ja Ukrainas, vastavalt 5% ja 11%.¹⁵⁸

¹⁵⁸ ESPAD 2015, lk 16

Keskmine kanepi kättesaadavus on aastast 1995 tõusnud 23-lt protsendilt 33-ni poiste hulgas ja 21-lt protsendilt 30-ni tüdrukute hulgas. Alkoholi ja sigarettide tarbimine samas on vähenenud.

159

Kanepi tarbimine enamikes uuringus osalenud riikidest perioodil 1995-2015 on suurenenud vahemikus 1995 – 2003/2007. Vähenemist levikus on näinud Tšehhi, Taani, Soome, Prantsusmaa, Island, Iirimaa, Sloveenia ja Ukraina. Suurenemist aga Bulgaaria, Küpros, Kreeka, Leedu, Malta, Poola ja Rumeenia.¹⁶⁰

Eestis 15-16 aastastest hindavad kergesti kättesaadavateks sigarette 58%, alkoholi 73%, kanepit 34%.¹⁶¹ Nagu me näeme, ei jää me palju maha antud statistika järgi tabeli juhtriikidest Tšehhist ja Sloveeniast ning ületame kanepi osas keskmist, mis on 30%. Järgmise keelatud aine, Ecstasy kättesaadavust hindab sama uuringu järgi kergeks vaid 11%. Siit võib teha selge järelduse kanepi liigitumise levikult samasse klassi pigem alkoholi ja sigarettidega kui keelatud narkootikumidega.

Alkoholi tarbimine Eestis 2015 aastal vähenes nii üleüldiselt kui ka alaealiste hulgas.¹⁶² Siiski ilmnes 2015. aasta küsitlusest, et viimase 30 päeva jooksul oli 15–16 aastastest õpilastest alkoholi tarvitanud 38% (36% poistest ja 39% tüdrukutest), neist 2% oli kuu jooksul alkoholi joonud kümme või enam korda. „Purjus oli 15–16 aastastest noortest viimase 30 päeva jooksul olnud 8%, kuid ka siin on olukord muutunud paremuse suunas – näiteks 2011. aastal oli noortest eelneva kuu kestel purjus olnud 12%. Positiivne on ka see, et märgatavalt on langenud esmakordselt purju jäänud noorte osakaal alla 15-aastaste kooliõpilaste hulgas (2015. aastal 32%; 2011. aastal 52%). Vähemalt korra elus oli 15–16 aastastest õpilastest purjus olnud 49%.“¹⁶³

2016 aastal koostatud magistritöös on leitud, et meedia võrdleb alkoholi narkootikumidega, sh kanepiga tihti, representeerib ühiskonnas teadvustatud alkoholi kahjulikku mõju, kuid ei kaalu võimalust seda muu pahega asendada.¹⁶⁴

Käesoleva magistritöö autor usub, et koolinoored, kes on võtnud omaks paradigma, et mingit tüüpi uimastite tarvitamine on vältimatu sotsiaalse elu osa, teevad oma tarbimisotsuseid ka

¹⁵⁹ ESPAD 2015, lk 74

¹⁶⁰ *Op. cit.*, lk 78

¹⁶¹ *Op. cit.*, lk 33

¹⁶² Tervise Arengu Instituut. Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2015. Arvutivõrgus: <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/348>, lk 18.

¹⁶³ *Op. cit.*, lk 21

¹⁶⁴ F.Elkind, lk 68

lähtuvalt mingi uimasti kättesaadavusest. Seetõttu on väga oluline leida võimalusi radikaalselt vähendada kanepi kättesaadavust ja levitamist koolides.

Alkoholi tarvitamine täisealisele isikule ei ole keelatud, alkohol on laialt levinud, massimeedias reklaamitud ja tihti seltskondlikult väga propageeritud, samuti pakub vastav tureregulatsioon läbi aktsiisi maksude riigile märkimisväärsed tuluallikat. Positiivse trendina on hakanud siiski levima mitmed rahvatervist tõhustama mõeldud kampaaniad, mis õpetavad alkoholi mõistlikult tarvitama, koputavad inimeste südametunnistusele ja kindlasti hoiavad ära nii mõnegi traagilise tagajärje. Kanepitarvitajad seevastu, keda subkultuurina eksisteerib märkimisväärne hulk, peavad ise leidma õige tee – noored ei näe igal sammul üldpreventsiooni meetmeid, mis rõhutaksid näiteks kanepi kahjulikkust või tagajärgi tervisele. Sellest võib arenevale isikule jääda ekslik mulje, et kanepi tarvitamisel puuduvad kahjulikud tagajärjed ja ehk tasub seda hoopis eelistada alkoholile, mille kahjulikkust igal sammul meedias rõhutatakse. Samas mitmed uuringud on leidnud, et alkoholi tarbimine on hoopis ohtlikum tarvitajale, seega ka rahva tervisele. On leitud ka seda, et kanepiproduktidest ohtlikumad on nii alkohol kui ka nikotiin.¹⁶⁵

Magistritöö autor usub, et mõneti tagurlik on liigitada ühed narkootikumid lubatuks ja teised keelatuks lähtudes vaid välja kujunenud tavadest, mis tänaseks päevaks võivad olla suhteliselt aegunud. Sellest hoolimata vajaksid kõik võimalikud muudatused karistusõiguses väga põhjalikku analüüsi, mis kõrvutaks potentsiaalset kahju ja saadavat kasu. Tormakad muudatused näiteks kanepi legaliseerimise suunas põhjustaksid tõenäoliselt kanepi tarbimise kasvu ja mitte tingimata näiteks alkoholi tarvitamise languse nii noorte kui täiskasvanute hulgas.

Mitmete praktikute hinnangul Eesti õigussüsteemi vaevab pigem ülereguleeritus¹⁶⁶, mitte regulatsioonide puudumine. Ei oleks kindlasti hea lahendus lisasätete kehtestamine näiteks alkoholi või tubakatoodete levikule. Pigem tasub käia ajaga kaasas ja leida võimalusi anda vabadust indiviidile ise otsustada, millised ohud on suurimad just tema tervisele ja seeläbi kujundada suuremat isikuvabadust nagu modernsele õigusriigile kohane. Sealjuures aga tuleb silmas pidada, et noored on ühiskonnagrupp, kelle võime langetada iseseisvalt õigeid otsuseid on siiski piiratud ja seetõttu peab juba seadusandluse tasandil tegema parima, et vähendada nende suhtes kõikide, nii keelatud kui piiratud käibega uimastite kättesaadavust.

¹⁶⁵ D.W. Lachenmeier, J.Rehm. Comparative risk assessment of alcohol, tobacco, cannabis and other illicit drugs using the margin of exposure approach. 2015. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4311234/>

¹⁶⁶ T.Vaher. Eesti seaduste probleem on ülereguleeritus Arvutivõrgus: <https://www.employers.ee/uudised/advokatuuri-juhi-sonul-on-estesti-seaduste-probleem-uelereguleeritus/>

Enesemääramisõigus, mis Eesti õiguses tuleneb eelkõige põhiseaduse §-s 19¹⁶⁷, on õigusriigis vaieldamatult tähtsalt kohal olev väärtus ning ei saagi olla kerge määratleda, kus jookseb piir enese kahjustamise lubamise või keelamise osas. Seda aga eelkõige täiskasvanute puhul – laste eest peavad vastavad otsused tegema eelkõige nende vanemad, kes saavad vajadusel lähtuda ka sobilikust, häid eesmärke saavutada soovivast seadusandlusest. Sestap ei oleks kindlasti kohane anda läbi legislatiivse tegevuse signaali, mis viitaks millegi seni keelatu muutumisel lubatuks ja kutsuks seeläbi näiteks uimasti tarbimisele.

Justnimelt vanemliku kontrolli ja peres kokkulepitud reeglite seadmise ja ka järgimise vajalikkust ning nende positiivset mõju noorte käitumisele on tõestanud ka mitmed uuringud. Eelkõige on oluline keskenduda sellele, et vanemad teaksid rohkem oma lapse vaba aja veetmise viisidest. Noorukid on uudishimulikud ja otsivad uusi elamusi, mis võib olla üheks põhjuseks, miks üldse jõutakse uimastite proovimiseni.

Uuringus on leitud, et „ainuüksi keelud ja hirmutamine sellisel juhul noorte käitumisele mõju ei avalda, pigem tuleks pakkuda alternatiive, näiteks mitmesuguseid huvitegevusi. Samas laste hõivatus huvitegevustega sõltub suuresti perekonna võimalustest, kuid pere eelarve ei pruugi võimaldada lapsel hobidega tegelemist. Seega riigi või kohalike omavalitsuste toetus laste osalemiseks sporditreeningutel ja huviringides aitaks ennetada noorte uimastitarvitamist. Lisaks vanemate ja kogukonna kaasamine noorte tegevustesse ning tervislike eluviiside väärtustamine ühiskonnas laiemalt aitab kaasa noorukite uimastitarvitamise vähendamisele.“

168

¹⁶⁷ Eesti vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2, § 19

¹⁶⁸ TAI Uimastite tarvitamise raport 2015, lk 42

3. Fookusgrupi uuring

3.1 Fookusgrupi uuringu tutvustus

Et saada teada koolinoorte enda kogemustest uuritava teemal, viis magistritöö autor läbi fookusgrupi-intervjuu. Uuring viidi läbi koolide ruumides, mis on koolinoortele harjumuspärane viibimiskoht. Uurimisgrupi valim on koostati tüüpilistest Eesti koolinoortest, millised moodustavadki kogu magistritöö keskse subjektkonna. Uuritavad õppisid samas klassis, kuulusid sarnasesse vanusegrupis, seega olid üksteisele sarnased vanuse ja arengutaseme poolest. Vanus ja edasijõudmine koolis (uuritavad olid jõudnud keskkooli lõpuklassi) oli rühma homogeenne tunnus. Lõplik uuringus osalejate arv oli 19 inimest kahes grupis, neist 11 naissoost ja 8 meessoost. Iga küsitlav märgistati unikaalse numbriga, et oleks võimalik tema öeldut hiljem identifitseerida.

Grupid olid piisavalt väikesed, et kõigil oleks võimalus oma mõtteid jagada, samas piisavalt suured, et tekiks seostatud vestlus ja mitmeid erinevaid arvamusi. Intervjuud viis autor läbi kasutades koolitundi, uuritavad olid ühest klassist ja kogunenud kooli rühmatundide tarbeks. Vestlust juhiti esitades eelnevalt ette valmistatud küsimusi ja uuritavate nõusolekul salvestati vestluste heli. Vestlused juhatati sisse seletades uurimistöö teemat, hüpoteesi ja vajalikkust, samuti uuritavate tähtsust ja tähendust töö kontekstis.

Enamik grupi liikmeid olid aktiivsed ja uuringu suhtes positiivselt meelestatud. Kanepi ja narkopoliitikaga seonduv pakkus neile elavat huvi ning oma kogemustest räägiti ja arvamust avaldati meeleldi. Intervjuu tulemused transkribeeriti ja jaotati elementideks, mille hulgast valiti töös kasutamiseks need, mis kõige paremini seonduvad magistritöö teemaga ja annavad edasi uurimistöö jaoks olulist infot.

3.2 Fookusgrupi intervjuu tulemused

3.2.1 Koolinoorte teadlikkus kanepi tarbimisega seotud ohtudest tervisele

Enamik vastajaist oli küllaltki hästi kursis kanepi tarvitamisega seotud tagajärgedega. Põhiliselt mainiti endale teadaolevateks terviseprobleemideks, mida kanep põhjustada võib keskendumishäireid ja probleeme mälu. Lisaks teati ka hästi suitsetamise olemuslikult kahjulikku mõju, seda siis põlemisel eraldunud suitsu, tõrva ja kantserogeensete ainete jõudmist organismi. Arvati, et kanepi suitsetamine muudab raskemaks heade sportlike saavutusteni jõudmiste (mõned küsitletud noortest tegelesid aktiivselt treeningute ja võistlusspordiga).

Samuti mainiti mõju õppeedukusele ja õppimise kvaliteedile üleüldiselt, kõige enim toodi esile vaimsete häirete tekkimise võimalikkust. Näiteks üks õpilane rääkis:

„Kui sul on näiteks mingi vaimne haigus näiteks skisofreenia, siis see võib seda süvendada. Ma arvan et sõltub inimese organismist, kõik on natuke erinevad“

Teine osaleja tõi esile:

„Südame rütmi rikub. Enam normaalselt ei löö süda kui oled kanepit teinud.“

Kolmas fookusgrupi liige tähendas:

„Ma arvan, et see ikka hea ei ole tervisele. See ei oleks üle maailma keelatud kui see oleks nagu täiesti ohutu nagu vee joomine näiteks. Lubatud on mõnedes riikides, aga ta ei ole ohutu. Meie vanused paljud arvavad, et see on täiesti ohutu, aga see pole nii.“

Nendest vastustest saab järeldada, et enimlevinud uuringute tulemustega enim tõestatud kanepi kahjulikud tagajärjed on jõudnud ka Eesti koolinoorteni ning on tõenäoline, et vastavaid teadmisi arvestatakse ka tarvitamisotsuse langetamisel. Nimetatud ilming iseloomustab hästi kahjulikest mõjudest teavitava preventiivsete meetmete suurt vajalikkust kuivõrd mure enda tervise pärast võib ka muidu mässumeelse ja õiguskorrale vastanduda sooviva teismelise panna loobuma uimasti tarbimisest.

Vastavad teadmised öeldi kõige enam pärinevat eelkõige koolist terviseõpetuse tunnist, vestlustest eakaaslastega või olid need uuritud omal käel internetiallikatest. Ükski küsitletu ei maininud kanepi kohta käiva info pärinemist kodust vanematelt. Meenutati õppeotstarbel vaadatud filme ja koolis peetud spetsiifilisi loenguid.

Näiteks mainis üks osaleja järgmist:

„Infot olen saanud peamiselt terviseõpetuse tunnist. Vaatasime seal filmi ja hiljem arutasime nähtut. Just seda sõltuvuse tekkimist rõhutati eriti. Põhikoolis ikka käsitleti väga palju seda teemat, nüüd gümnaasiumiastmes enam eriti mitte.“

On leitud, et uimastiharidus, sh sotsiaalsete oskuste õpetamine kuulub küll Eesti koolide õppekavasse, kuid õpilaste eri uimastite tarvitamist kirjeldavad arvud viitavad, et praegune ennetussüsteem vajab edasi arendamist. Teadmiste jagamise kõrval on oluline arendada laste enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi ning õpetada vastu seisma sotsiaalsele survele, mis võib ahvatleda riskikäitumisele. Tõenduspõhiste sekkumiste rakendamine nii koolides kui ka

lasteaedades, mida samal ajal toetab kohane vanemaharidus, aitab piirata uimastite tarvitamist.¹⁶⁹

Nagu eelpool toodust nähtub, siis küsitletud fookusgrupi liikmed väljendasid ühtlast seisukohta, et koolis käsitletakse narkootikumidega seonduvat küllaldaselt ja olid suhteliselt hästi informeeritud ainega seotud ohtudest ja muust olulisest. Küsitletute sotsiaalsete oskuste hindamiseks muidugi olid läbi viidud intervjuud liialt pinnapealsed.

Teadaolevalt on Eestis Tervise Arengu Instituut jaganud koolidele konkreetseid juhtnöörid, mille abil kujundada mittedoosivaid hoiakuid tubakatoodete, alkoholi ja narkootikumide tarvitamisele. Vastavate meetoditena soovitatakse müütide ja uskumuste vaidlustamist kasutades arutelusid ja väitlemist, et see siis arendaks noortel kriitilist mõtlemist ja analüüsivõimet. Lisaks soovitatakse kasutada kaasavat õpimetoodikat, kasutada harjutamist võimaldavaid meetodeid, mis toetavad eakaaslaste omavahelist suhtlust ja maksimaalset osalemist. Vaid loengute kasutamist ei peeta tõhusaks, kuna see ei võimalda tekkida arutelul ning õpetajal on keerulisem mõista, millised teemad ning küsimused on hetkel laste jaoks olulised.¹⁷⁰

3.2.2 Koolinoorte hoiakud kanepi tarvitamise suhtes

Enamik vastajatest oli seisukohal, et kanepi ja muude uimastite kohta on neile informatsiooni jagatud piisavalt ja see on suhteliselt kergesti kättesaadav. Peamiselt viidati internetile kui universaalsele allikale, mis pakub vastuseid enamikele küsimustele. Samuti peeti kergesti omandatavaks ingliskeelset informatsiooni. Ei esinenud tõekspidamisi, mis oleks lähtunud konkreetsetest valedest alustest, näiteks, et kanep on tarvitaja tervisele kasulik vms.

Uimasteid omavahel kõrvutades peeti näiteks alkoholi kanepist ohtlikumaks. Seda nii sõltuvusse jäämise tõenäosuse seisukohalt kui ka mõjust tervisele. Rõhutati alkoholijooobes tekkiva agressiivsuse halbu tagajärge kui ka võimalust nõ tsüklisse jääda. Üheks kirjeldatud tõekspidamise tekkimise põhjuseks oli kindlasti asjaolu, et mitmetel küsitletutel oli isiklike kogemusi ja näiteid tuttavate või perekonna hulgast, kelle elukvaliteeti rohke alkoholitarbimine väga tugevalt oli mõjutanud. Näitena võib tuua järgmised õpilaste ütlused:

„Alkoholiga on suurem võimalus, et lähed autorooli ja põhjustad õnnetuse, kanepiga oled pigem rahulikum ja ei otsi probleeme. Alkoholist tekib sõltuvus, kanepist minu teada ei ole see

¹⁶⁹ S.Vorobjov. Uimastite tarvitamise raport 2015, lk 42

¹⁷⁰ Mida kool teha saab? Tervise arengu Instituudi väljaanne. Arvutivõrgus:
https://intra.tai.ee//images/prints/documents/149035584329_mida_kool_teha_saab.pdf

võimalik. Lisaks alkohol muudab agressiivseks. Tean inimesi, kes joovad ja siis lähevad peksma teisi, kanepiga ei ole nagu sellist kogemust. See peksmine võib täiesti vanglasse viia või väga suuri probleeme tekitada, ma ei usu, et keegi kanepit suitsetades midagi sellist tahaks teha.“

Samuti märgiti järgmist:

„Kanepil on rohkem häid mõjusid kui alkoholil, kuna ta võib stressi leevendada või valu. Kui juua väga palju, on pärast mitu päeva paha olla, kanepi tarvitamise tagajärjel midagi sellist ei juhtu.“

Antud vastusest kumab läbi ka kokkupuude uimastist põhjustatud agressiivsuse ilminguga, millist peeti väga negatiivseks nähtuseks. Küsitletud õpilased suhtusid ilmse halvaksnuga vägivaldsusse ja läbi selle ka uimastitesse, mis võiksid seda põhjustada. Uurimistöö autor asub samuti seisukohale, et vägivaldsuse või agressiivse käitumise põhjustamine on oluline asjaolu teatud uimasti tarvitamise vältimiseks, seda eriti alaealiste kontingendi hulgas. See ilming võib põhjustada ka lisakriminogeensust – üksnes uimastiga seotud õigusrikkumisele lisandub lihtsasti näiteks isikuvastaseid tegusid ja väärtegudest saavad kriminaalkuriteod. Ka üldine statistika näitab, et väga suur osa nii rasketest kui kergematest isikuvastastest kuritegudest pannakse toime alkoholijoobes.

3.2.3 Koolinoorte suhtumine karistustesse ja riiklikusse narkopoliitikasse

On leitud, et kriminaal-justiitsüsteemil ja eriti politseil on oluline roll mitte ainult laste käitumise kontrollil, vaid ka väärtushoiakute kujundamisel. Kui süsteem näeb lapsele legitiimne ja õiglane, toimib selline usk õigusrikkumiste toimepanemise kaitsetegurina.¹⁷¹

Karistuse saabumise tõenäosust kanepi tarvitamise või käitlemise eest peeti fookusgrupis pigem väikeseks või täiesti olematuks. Domineeris suhtumine, et legislatsioon on vaid paberil eksisteeriv ideaalmaailm, millel tegelikkusega uimastite tarbimise reguleerimise osas on vähe puutumust ning karistuse suurust seetõttu uimastite tarvitamise või mittetarvitamise üle otsustamisel pigem arvesse ei võetaks.

Argumentidena, mille tõttu kanepit mitte tarvitada, toodi välja näiteks vanemate potentsiaalse halvakspanu, samuti hirmu tervist kahjustada või kartus tagasilöökide osas õppeedukuses, Tüüpilise näitena võib tuua järgmise intervjuus osaleja vastuse:

¹⁷¹ A.Markina, B. Žarkovski. Lk 77

„Kardan vanemate halvakspanu pigem. Ja nende reaktsiooni näiteks trahvile, et kui mingi 200 eurot peab ära maksma sellepärast, et ma otsustasin kusagil kanepit suitsetada, siis see ei lõpe hästi.“

Kuid avaldati arvamust ka vastupidises suunas:

„Mina pigem vanemaid usaldan, aga kardan politseid.“ märkis üks osaleja.

„Mina kardan oma tervise pärast kõige rohkem. Ei ole nagu soovi 30-selt olla selline, kes mitte millestki eriti aru ei saa ja pole kusagile elus jõudnud“ avaldas arvamust teine.

Toodi välja ka uudishimu ning otsesest põnevust, mida pakub seadusevastase tegevuse viljelemine. Üks õpilane vastas:

„Ma arvan, et üks halb asi on see ka, et paljud noored teevad selle pärast, et see on keelatud ja siis nad tahavad seda proovida. Ja siis kui nagu meeldima see hakkab, siis nad hakkavad kogu aeg seda tegema. Alguses võib olla raske kätte saada, aga kui on juba üks allikas, saad kergemini kui alkoholi. Siis ta on huvitav ja põnev.“

See on üpriski sügava tähendusega vastus ja iseloomustab hästi paljude noorte mõttemaailma – keelatud tegevus on osa isiksuse arengust ning seda ei olegi võimalik seaduse jõul kontrollida.

Probleemina toodi välja ka seda, et kuritegelikul teel levitatava kanepi kvaliteet on teadmata ja kontrollimata ning see mõjub osalt tarbimist välistava asjaoluna. Paljud on kuulnud ja kogenud nõ „pritsitud“ kanepitoodete tagajärgi, arvatakse, et diilerid pritsivad või immutavad kanepit kemikaalidega, et mõju tugevdada. Üks osaleja märkis järgmist:

„Ma ei hakkaks seda suitsetama kui ma ei tea, millega seda on enne pritsitud või töödeldud, pole nagu tahtmist enda organismi mingi teadmata aineid viia, olen kuulnud, et ka heroiiniga võib olla segatud kanepi ja sellega ma tegemist teha ei taha“

Kanepi omamise või narkojoobes viibimisega politseile vahele jäämise riski hinnati pigem väheseks. Teati küll juhtumeid tutvusringkonnast või sõprade hulgast, kuid pigem domineeris suhtumine, et võimalus ametlikult karistada saada on väga väike või täiesti olematu. Näitena võib tuua järgneva vastuse:

„Väga vähetõenäoline on vahele jääda, sa ei käi ju nagu tänaval selle pläruga.“

Kehtivate karistuste raskuse osas arvamused erinesid. Oli vastajaid, kes võtsid pigem seisukoha, et riiklikult rakendatavad sanktsioonid on leebemapoolsed, kuid oli ka neid, kes hindasid karistusi karmideks.

„Kui sa teed kanepit ja jääd vahele, siis esimese korra eest minu teada väga ei saa karistada. On hoiatatud lihtsalt. Oli niimoodi, et tehti 10 € trahvi ainult. Suitsetamise eest (harilike sigarettide¹⁷²) võib isegi rohkem trahvi saada.“

„Mingites loengutes peab käima ja vahepeal kontrollitakse, et ei oleks veres kanepi jääke.

Pannakse nagu tsükliksse. Iga kuu pead korra käima ja rääkima juttu. Mingi 11 kuud järjest. Pead juttu rääkima, et kuidas läheb jne, kas õpid ja käid koolis jne.“

Antud vastaja oli ilmselt kokku puutunud sotsiaalprogrammiga, mida rakendati asenduskaristusena rahatrahvile. Magistritöö autor on seisukohal, et on igati tervitatav selliste võimaluste lisandumine uimastivastastesse tegevustikku. Tõenäoliselt kirjeldati programmi „Puhas tulevik“.

Selliseid näiteid toetab ka eelnevalt esitatud statistika, mille kohaselt kasvava trendina lõpetatakse NPALS § 15¹ alusel algatatud väärteomenetlusi otstarbekuse kaalutlusel. (Aastal 2015 esines 50 juhtumit, see on poole rohkem kui sellele eelnenud aastal).

Mitmed vastajad pooldasid ainete diferentseerimist seadusandlikul tasandil, tüüpilist näidet esindab järgnev uuringus antud vastus:

„See on absurd, et karistus on võrdväärne kanepil ja fentanüülil. Tuleks narkootikumide eraldi võtta ja panna karistusi selle alusel kui tugev on mingi aine. Räägitakse üleüldse, et kanepi karistused on liiga karmid ja mu arust võiks ka need olla veits kergemad.“

Esines ka üpris radikaalseid seisukohti, milles paljud võisid muidugi olla kantud ka adekvaatse info puudumisest, iseloomulik näide:

„Minu meelest on debiilne, et kui sa kanepit omad või müüd, siis saad palju suurema karistuse kui siis kui mõrvad inimese näiteks. Ma tean ühte inimest, kes jäi ühe korra vahele ja siis kui ta oleks teist korda vahele jäänud, siis oleks saanud 12 aastat. Mõrva eest ei saa ju tavaliselt 12 aastat. See oli omamisega seotud.“

Mõne vastaja arusaam ühtis hetke modernseima käsitlusega narkoprobleemidega indiviididest:

„Ma arvan, et sõltlasi peaks suunama ravile ja koolitustele. Nad ei ole terved inimesed, nad on ikkagi sõltlased, ma ei arva, et vangi panek midagi muudab nende suhtes.,,

Kooliõpetaja rolli uimastipreventsioonis nähti eelkõige info edastajana, näitena võib tuua sellise vastuse:

¹⁷² Magistritöö autori kommentaar

„Oleneb õpetajast, aga üldiselt nad väga aru ei saa, kas keegi on suitsetanud või mitte. Arvavad pigem, et laps on lihtsalt väsinud vms.. vahele jääda võib ainult siis kui õpetaja satub otse peale suitsetamise ajal“.

3.2.3. Koolinoorte hinnang kanepi kättesaadavusele

Kanepi kättesaadavust hinnati enamasti heaks või väga heaks. Hankimise põhilise meetodina mainiti käest-kätte tehingut läbi tuttavate. Diilerini jõutigi valdavalt ühiste tuttavate kaudu, kes oskasid vastavaid kontakte läbi oma kogemuste soovitada. Mainiti ka seda, et kanepiga äritsejad ei tee vahet ostja vanusest, müüakse nii alaealistele kui täisealistele. Üks fookusgrupi liige rääkis järgmist

„Väga lihtne on hankida. Igaüks teab kedagi, kellelt saab. Kui sa juba korra oled ostnud nagu, siis edaspidi on kõik väga lihtne, sind usaldatakse ja teatakse, on võimalik isegi võla peale kanepit saada.“

Teine õpilane märkis samas:

„Isegi kui mõnel parasjagu pole (diileril – autori märkus), on otsa saanud või midagi, siis paar kõnet ja leiab järgmise, kellel kindlasti on, kasvõi öösel või jõulude ajal.“

Toodi välja, et esines elus perioode, kus alkoholi hankimine kauplusest oli keerukam kui kanepi ostmise (vastajad olid küsitluse ajaks juba täisealised). Näiteks kõlas selline vastus:

„Jah, see oli selline 50-50. Alkoholi hankimine oli mingil hetkel ikka väga raske, igal pool küsiti dokumenti jms.. kanepi kättesaadavus on enam-vähem alati hea olnud.,,

Antud vastus korreleerub ka asendusefekti teooriaga – uuringutes on viidatud, et Ameerika Ühendriikides, kus alkohol muutub seaduslikult kättesaadavaks alates 21. eluaastast, väheneb keskmiselt isikute kanepi tarbimine kuivõrd kanep asendatakse alkoholiga.¹⁷³

Toodi välja ka uimastite müügiga tegelevate isikute olemasolu kooliõpilaste seas. Koolis kanepi omamisega vahele jäämise tõenäosust sealjuures hinnati küllalt väheseks.

„Politsei on käinud narkokoortega koolis nagu otsimas neid ained küll, aga mitte meie klassis ja see oli nagu väga ammu.“

¹⁷³ B.Crost, S. Guerrero, “The effect of alcohol availability on marijuana use: Evidence from the minimum legal drinking age”, Journal of Health Economics, 2012, vol 120. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22381404>

Uurimistöö autor on seisukohal, et näiteks aeg-ajalt Eestis harrastatav spetsiaalse väljaõppega narkokoortega kontroll võib olla üpris efektiivne meede koolides uimastite levitajate tabamisel, samas saadab ta õpilastele mitmeid signaale, mille mõju ei pruugi olla positiivne – näiteks usalduse puudumine (kool peab õpilasi kurjategijateks), suutmatus ise probleeme lahendada (politsei kaasamine kooli poolt). Kuivõrd enamus õpilastest, kes sellise kontrolli subjektiks vastu tahtmist, lihtsalt seoses nende jaoks kohustusliku õppeasutuses viibimisega satuvad, on siiski seadusekuulekad ja ei oma mitte mingisugust puutumust illegaalsete uimastitega, võivad nimetatud meetodid mõjuda neile üpris traumeerivana.

Eesti narkopoliitika suundadeks pakkusid vastajad küllalt üksmeelselt suunda liberaliseerimise poole. Toodi välja nii potentsiaalset majanduslikku kasu, mis riigile võiks tekkida kui ka tarbijatele tekkivaid hüvesid, näiteks rääkis üks osaleja nii:

„Riigile tuleks see kasuks kui legaliseerida kanep. Siis ei ole ta salakaubana ja selle pealt ei teeniks ainult maffia. Võiks koguda makse saadud rahaga midagi kasulikku teha, toetada sporti ja puudustkannatavaid peresid. Siis nende tarbijate suhtes on ka legaliseerimine kasulik. Praegu ostad mustalt kõike ja sa ei tea, mida sa saad. Kui riik müüks, oleks puhas kindel, kontrollitud kaup. Riik võiks kontrollida tootmist ja kaubandust. Saaks turiste ka juurde..,“

3.3 Fookusgrupi uuringu järeldused

Uuringu kohta saab kokkuvõtvalt öelda, et vastajate nägemus ja suhtumine kanepisse oli küllaltki adekvaatne ja korreleerus suhteliselt hästi ka antud valdkonna statistiliste näitajatega. Ei esinenud täielikke väärarusaamasid ega ebarealistlike tõlgendusi - selles on kindlasti oma roll nii internetis kergesti leitaval infol kui ka koolide poolt tehtud kasvatustööl. Küsitletavad jagasid oma nägemusi meelsasti ja ei vajanud palju julgustamist, diskussioon arenes lodusalt. Suures osas langes uuritavate arvamus kokku autori visiooniga olukorrast antud valdkonnas, vastused olid paljuski ootuspärased – kanep on koolinoorte seas väga levinud, laialt tarvitav, kergesti kättesaadav ning karistamine sealjuures olulist mõju tarvitamisele ja käitlemisele ei avalda.

Võib öelda, et kanep on noorte tarbimisharjumustesse niivõrd sisse juurdunud, seda peetakse niivõrd tavaliseks asjaks, et paljuski eksisteerib käsitus ainst kui illegaalsest uimastist ainult regulatsioonides. Tarbijad ise näevad seda pigem kui süütut igapäevast meelelahutajat, mis ei erine palju õllest või siidrist. Kanget alkoholi peetakse pigem isegi kiirema ning tugevama toimega ja ohtlikumaks uimastiks.

Teadlikkus kanepist, selle mõjudest ja tarvitamise tagajärgedest oli pigem hea. Kooli poolt rakendatavatesse preventsiõnimeetmetesse suhtutakse positiivselt, teema pakub noortele huvi. Tajutav on teatav vastuolu – teatakse, et uimasti on kahjulik, kuid samas tarvitamisse ei suhtuta negatiivselt. Eksisteeriks justkui teatud problemaatiline paradigma, mille järgi täiesti karske eluviis on pigem erand kui reegel ning küsimus on pigem selles, milline uimasti enda ajaveetmisekaaslaseks valida, mitte selles, kas üldse uimastit peaks tarbima. Vastava ellusuhtumise kujunemisel on kindlasti oma osa andnud massimeedia omapoolsete representatsioonidega uimastitest, samuti laste vanemad ja teised autoritaarsed eeskujud. Läbi seaduste on kirjeldatud nähtust kindlasti võimalik reguleerida ja seda on ka üritatud läbi aegade teha piirates näiteks alkoholi kättesaadavust ka täisealiste tarbijatele, keelates näiteks õhtuse alkoholi müügi kauplustes, keelates suitsetamise lasteasutuste territooriumitel ning toitlustuskohtades.

Uurimistöö autor usub, et need kõik on väga tõhusad meetmed, kuid kanep paraku jääb sarnaste projektide mõjualast välja. Hoolimata kanepi keelatud staatusest, mis justkui annab võimaluse seda uimastit mitte eraldi piirata, kuivõrd ta nagunii on juba keelatud, võiks kaaluda ka avalike teavituskampaaniate korraldamist, mis kutsuksid üles kanepit mitte tarbima ja rõhutaksid tarbimisega seotud negatiivseid mõjusid ja terviseriske. Samuti on väga problemaatiline mõne küsitletu poolt kirjeldatud olukord, kus nimetatud karsklust välistava paradigma taustal on alaealisele kanep kättesaadav, aga alkohol mitte, samas puuduvad tõhusad meetmed illegaalsete uimastite levitamise tõkestamiseks näiteks koolides. Alaealised narkodiilerid leiavad klientuuri eelkõige just enda sõprade ja klassikaaslaste hulgas ja kuivõrd nad tegutsevad juba niigi väljaspool seaduste reguleerimisala, ei tee nad müügisubjekte valides ka mingit vahet ostjate vanusel.

Vastanute hoiakutest kumas läbi, et narkootiliste ainete mitte seadusandlikul tasandil diferentseerimist tajutakse pigem kui ebaõiglust kuivõrd ollakse kursis ja mõnel juhul ka isiklikult kokku puutunud nõ raskemate ainete nagu fentanüül põhjustatavate otseste lühiajaliste kahjude nagu üledoseerimine või ka pikemaajaliste kahjudega nagu vargused sõltuvusainete hankimise rahastamiseks. Kõrvutades antud hoiakut töös eespool käsitletud teoreetilise seisukohaga, et ülekohtuselt mõjuv seadus ei loo autoritaarsust ja seda kaldutakse rohkem rikkuma, näeb autor siin olulist õiguslikku probleemi. Kui koolinoored ei tunnetata, et seadus on õiglane, ei taju nad ka süümepiinu kui nad soovitud ei käitu. Seda aitaks lahendada näiteks palju räägitud ja ka töös eelpool käsitletud uimastite diferentseerimine seaduslikul tasandil. Kuivõrd diferentseerimine tegelikult mingil määral juba toimub – alkohol ja nikotiin on piiratud käibega

uimastid, kanep keelatud uimasti, siis vastavatesse liigitustesse uute nimetajate loomine ei eelda väga radikaalseid muutusi ja kindlasti tasuks seda kaaluda.

Uuringus osalenud koolinoored liigitasid alkoholi valdavalt ohtlikumaks uimastiks kui kanepi. Samas sellise liigituse põhjusena toodud ilmingud iseloomustavad eranditult ränka alkoholi liigtarbimist (tugev sõltuvus, mäluhäired, agressiivsus ja üldine elulaadi negatiivne muutus). Alkoholi eristabki kanepist suuresti asjaolu, et seda on võimalik tarvitada ka tasakaalukalt ja väga väikeses koguses, muuhulgas ka sellisel määral, et olulisi tagajärgi tarvitajale ei kaasne. Peamised riskid on seotud justnimelt liigtarbimisega ja need riskid pahatihti realiseeruvad selliselt, et on ümbritsevatele isikutele hästi nähtavad, muuhulgas ka koolinoortele, kes seeläbi ka vastava arvamuse endile on kujundanud. Hoiatavad eeskujud mõjuvad muidugi positiivselt ja teatud määral on kindlasti hea kui tänu neile noored vähem alkoholi tarvitavad, kuid teisalt on jälle halb või kaheldava mõjuga kui lähtudes eelnevas peatükis mainitud sõltuvusainete tarbimiseks kohustavast paradigmast, asendatakse üks ohtlik substants lihtsalt teisega.

Hetke seadusandluse tõhususes küsitletud pigem kahtlesid. Ei ilmutatud valmisolekut reguleerida oma käitumist kuigivõrd, et harmoniseerida seadusandja sooviga. Tajutav oli pigem soov olla meelejärgi ja mitte põhjustada probleeme oma vanematele. Vastav sättumus kattub magistritöö varasemas teoreetilises osas teaduskirjanduse põhjal tehtud järeldustega, et teismeliseas noortele, kes tegelevad katsetamise ja avastamisega, ongi seaduste ja ka karistuste mõju suhteliselt vähene ja kaudselt tajutav. Tehakse ikka seda, mida tahetakse teha ja otsuste langetamisel mängivad suuremat rolli autoriteetsed sõbrad või vanemad (kui nad on suutnud ennast autoriteetse eeskujuna näidata).

Siin jõuame samuti varem käsitletud teesini, mis paiskab õhku küsimuse, kas alaealiste uimastitarvitamist on üldse võimalik otseselt politsei tegevusega reguleerida. Autor ei pea siinkohal silmas uimasti kättesaadavust vähendavaid meetmeid, vaid otseselt tarbimise kohta käivat. Uimastite kättesaadavuse vähendamine eriti koolides, kus valdav osa viibijatest on alaealised, peab olema väga tõsine politseitöö prioriteet.

Teine selle grupi vastustest tehtav järeldus kinnitab samuti teadusuuringutest lähtuvat hüpoteesi, et olulisim roll noorte uimastitest eemale hoidmises on nende vanematel ja laste ning vanemate vahelistel tugevatel sidemetel. Vanemad peavad leidma aega ja võimalusi vastavate sidemete loomisel ja usalduse võitmisel, muul moel on nende eeskuju ja mõju järeltulijaile vaid marginaalne. Enne seda on muidugi ka vajalik, et ka nende teadmiste pagasisse üldse kuuluksid näiteks kanepiga seotud ohud, sest kui puudub vastav teadlikkus, ei ole võimalik ka positiivse eeskujuna mõjuda või ka noort õigele poole suunata. Siin on koht, kus autori arvates saaks riik

samuti midagi ära teha – sobivat haridust tuleb anda lisaks otsesele riskigrupile ka nende vanematele.

Noorte pooldavat suhtumist kanepi legaliseerimisse saab seletada popkultuuri ja massimeedia representatsioonidega. Alaealised lugejad ei sünteesi enamasti teadus- või õiguskirjandust, nad on väga mõjutatavad lihtsamaid sõnumeid edastavast meediast. Kui mõni tuntud laulja või näitleja vastavasisulise propageeriva avaldusega esineb, jõuab edastatav sõnum hästi oma iidolit järgivate noorteni, samas kahjulikke mõjusid esile toovatest uuringutest edasi antavat sõnumit, mis tõenäoliselt ei kanna radikaalset või otseselt huvi äratavat pealkirja, on vastavale ringkonnale tulemuslikult edastada äärmiselt raske.

Küll aga on tõsiselt võetav riiklikult kontrollitud kanepitoodete levitamise kasuks rääkiv argument välja toodud oht, et mustal turul levitatakse tihti ka kangemate narkootiliste ainete ja või muude tundmatute kemikaalidega segatud kanepitooted. Kui visualiseerida riiklikult kontrollitud kanepimüügi võrgustikku, siis kuigi alaealistele oleks kanep endiselt keelatud, kaoks ilmselt ära motivatsioon selliste tugevdatud toimega uimastite tootmiseks ja ka alaealistele potentsiaalselt jõudvatest kanepiproduktidest pärineks valdav osa siiski nõ tavadarastest kaubandusvõrgust, mitte spetsiaalselt musta turu jaoks kasvatamise või tootmisega tegelevatest kuritegelikest võrgustikest.

Kuid ka siin on olemas vastuargument – kui praegu mõni noor jätab kanepi suitsetamata seetõttu, et selle kvaliteet on teadmata, siis „poest ostetud“ toode või luua illusiooni millestki heast ja turvalisest ja seetõttu kallutada hoopis kanepit rohkem tarbima. Uurimistöö autor jääb seisukohale, et kanepi legaliseerimine ja riikliku kontrolli all müümine Eesti oludes tõstaks tarbimist nii täiskasvanute kui ka alaealiste hulgas, kuivõrd käesolevas magistritöös on ka teadusuuringute põhjal tõendatud, et kanepi suurem kättesaadavus tekitab rohkem tarbijaid ja see ei ole kokkuvõttes ühiskonnale kasulik hoolimata potentsiaalsest maksutulust või näiteks kokkuvõttes üsna kaheldava väärtusega turismi tekkest.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö uuris kanepi tarvitamist Eesti koolinoorte hulgas ja selle eest määratavate karistuste tõhusust. Töö peamiseks eesmärgiks oli uurida kanepi tarbimist, antud nähtuse massilise leviku põhjuseid ning arengutendentse Eesti noorte hulgas, samuti kehtiva seadusandluse kooskõla tegeliku olukorraga antud valdkonnas, sh enim menetletud noorte poolt toime pandud narkosüüteo, väikese koguse uimasti omamise või tarbimise eest, määratavate karistuste tõhusust. Täiendavaks eesmärgiks oli leida lahendusi, mis võiksid aidata kaasa kanepitarvitamise ja tarvitamisest tingitu kahjulike mõjude vähenemisele antud sihtgrupis.

Uurimismeetoditena kasutati teoreetilise kirjanduse ja statistiliste raportite analüütilist uurimist, lisaks viidi läbi empiiriline uurimus kanepitarbimisest Eesti koolinoortest moodustatud fookusgruppide hulgas.

Töö põhines hüpoteesidel, et kanep on Eesti koolinoorte seas laialt levinud ja kergesti kättesaadav uimasti ning, et seadusandlus, mille järgi karistatakse kanepiga seotud süütegude eest, ei ole proportsioonis tegude raskusega ning ei täida oma eesmärki, kuna kanepi tarbimine ei vähene. Mõlemad hüpoteesid leidsid suuremas osas kinnitust kuivõrd saab järeldada, et kanepit tarvitatakse koolinoorte hulgas massiliselt, see on lihtsasti kättesaadav ja karistused omavad rohkem marginaalset tähendust.

Allikatena kasutati kõige hiljutisemaid uuringuraporteid, teadusartikleid ning Eesti karistusõiguse valdkonna spetsialistide arvamusi. Samuti leidsid magistritöös kasutatust Politsei- ja Piirivalveametist pärinev statistika väärtegade kohta ning magistritöö autori poolt läbi viidud empiirilise uuringu käigus kogutud andmeid.

Selleks, et välja selgitada, millisel seisukohal on magistritöö peamised subjektid – koolinoored ise, viidi läbi nende hulgast tehtud valimitega fookusgrupi intervjuu, mille peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada nende teadlikkus kanepiga seotud ohtudest, hoiakud kanepi tarvitamise ja riiklikku narkopoliitikasse ning uurida kanepi kättesaadavust nendele teadaoleva info põhjal.

Küsitletud koolinoortest enamik pidas kanepit ohutumaks ja nõrgema mõjuga uimastiks kui näiteks alkoholi. Soosivalt suhtuti liberaalsesse narkopoliitikasse ja kanepitarvitamise legaliseerimise ideesse. Teadlikkus kanepi ohtlikkusest oli samas pigem hea. Samuti hinnati piisavaks läbi üldhariduskooli pakutava tervisehariduse tehtud preventiooni. Võimalikku

väärteokaristust kanepi tarbimist välistavaks argumendiks pigem ei peetud, eelkõige põhjusel, et selle saabumise tõenäosust hinnati väga väikeseks. Fookusgrupi uuringu põhjalikum kokkuvõte on esitatud alapeatükis 3.3.

Magistritöös käsitletud statistiliste andmete võrdlusest saab järeldada, et väärteokaristused sellisel moel nagu neid seni on rakendatud, ei ole andnud otseselt tajutavat efekti tarbimise vähendamisele, kuna puudub seos karistatud isikute osakaalu ja uimasteid tarbinud noorte arvu suhtes. Politseitöö on muutunud tõhusamaks selles osas, et vastavad väärteomenetlused puudutavad protsentuaalselt suuremat arvu tarbijad, kuid tarbimisele endale see mõju avaldanud pole.

Magistritöö autor asub seisukohale, et politsei tähelepanu probleemile peab jääma, kuid seejuures fookus tuleks suunata tarbijatelt levitajatele, kuna väga oluline on kanepiproductide kättesaadavuse otsustav vähendamine alaealistele. Kui pole võimalik uimastit hankida, pole võimalik ka tarbida sõltumata muudest, potentsiaalsele tarbimisele kallutavatest faktoritest. Kanepi tarvitamise ja kerge kättesaadavuse vaheline seos on leidnud kinnitust ka magistritöö eelnevas osas. Kasu võiks olla laste ja alaealistega tegelevate isikute, eelkõige pedagoogide koolitamisest näiteks nii, et antakse konkreetseid juhised, mil moel saaks ära tunda kanepijoobes noort, kuidas tuvastada suitsetamist (lõhn) jms. Oma vahetu järelevalve all olevat subjektide ringi tundvad isikud (õpetajad) saaksid kindlasti olla suureks abiks ka kanepi alaealistele levitavate võrgustike paljastamises.

Kuivõrd erinevate uuringute tulemusi analüüsid ei ole võimalik tegelikult konkreetset järeldada, et kanep on ohtlikum uimasti, kui näiteks alkohol, võiks vastavat asjaolu arvesse võtta ka seadusandluses. Seadusandlikul tasandil võiks olla kasulik karistada alaealisi kanepi tarbimise eest sama sätte alusel kui alkoholi või sigarettide tarvitamise eest, sellisel juhul ei jääks nõ „märki külge“ tulevikuks, kuid distsiplineeriv element, mis motiveeriks õiguskuulekalt käituma, oleks endiselt olemas. Kuivõrd nimetatud rikkumiste raskus on sarnane, võiks olla samastatud ka seadusandlus.

Eksperimenteerimise, mis on noore inimese arengu loomulik osa, käigus tehtud õigusvastased teod ei pruugi olla sellise ohtlikkusega, et neid peaks tingimata siduma ellu astuva indiviidi edasise tulevikuga. Sealjuures peaks muidugi põhjalikult hindama kaasnevaid riske – kui alkohol, tubakas ja kanep on kõik nõ „ühel pulgal“ karistuse mõttes, siis võib leida isikuid, kes tõlgendavad vastavat regulatsiooni selliselt, et kanep on vähem ohtlik ja seetõttu ei vääri ka eristamist. Muus osas on raske leida põhjuseid, miks seadusandlikul tasandil on vaja vahet taha,

millise uimasti, keelatud või lubatu, tarvitamise vastu indiviid täpselt eksis kuivõrd alaealisena on need kõik tema jaoks ühtemoodi keelatud.

Vastava muudatuse positiivse tagajärjena võiks välja tuua nüansi, et sellisel juhul karistatu tulevik ei oleks seotud hetkel laia üldsuse silmis üpriski stigmatiseeritud „narkootikumidega seotud süüteoga“ vaid karistatuse ajaloos kajastub üpris üldistav tavapärase noorte kasvamise ja eksperimenteerimisega seotud paragrahv, millest konkreetseid järeldusi tulevasel tööandjal või muul vastavat ajalugu analüüsival asutusel poleks võimalik teha. Seeläbi väheneks kanepitarvitamisest tingitud kahju ühiskonnale – alaealisena uimastitega patustanud noored saaksid võrdsetele alustel teistega konkureerida tööturul ja rajada edasist elu.

Sellisel puuduks nõ häbimärgistav efekt, mille toime alaealisele oleks nagunii pigem vaid negatiivset laadi. Hetkel kehtiva korra järgi uimastitega patustanud noorel on tulevikus piiratud nii mõnigi karjäärivalik, eelkõige silmas pidades positsioone riigiametites, kus tihti tegelikult valitseb kvalifitseeritud personali puudus. Vastavat paragrahvi endaga kaasas kandev noor tõenäoliselt vastavates suundades olevaid karjäärivalikuid näiteks enam õpingute planeerimisel silmas ei pea ja sellega võib riik potentsiaalselt kaotada kvalifitseeritud ja vajalikku tööjõudu.

Ka ennetustöö on suure kaalukusega tegevus – eneseteadlikel ja iseseisvatel noortel, kellel on kõrgelt arenenud sotsiaalne intelligents ning puudub vajadus mingile subkultuurile meelejärgi olla, on kindlasti väiksema riskiga illegaalsete uimastite tarbimiseks. Fookusgrupi uuringust selgus, et näiteks vaimuhaiguste teket peetakse väga konkreetseks ohuks ja võib eeldada, et selle võimaluse kohta info levitamine aitaks ära hoida mitmeid tarvitamise episoodide ja regulaarsete tarvitajate teket. Kanepi tarvitamist noorte hulgas saaks vähendada seega eelkõige tõhusa teavitustööga, mis rõhutaks tarvitamisega kaasnevat ohtusid ning programmidega, mis arendavad indiviidide isiksuse omadusi ja sotsiaalset intelligentsust.

Autor nõustub seisukohaga, et sõida uimastitega pole tõenäoliselt võimalik võita. Küll aga saab vähendada selles sõjas tekkivat kahju. Üldistatud küsimusele, kas kanepi vastu on mõtet sõda pidada, või mitte, ei ole ühest vastust, kuid selleks, et vähendada uimasti kättesaadavust ja seeläbi ka tarbimist alaealiste hulgas, tuleb anda nii seadusandlikul tasandil kui täidesaatva võimu esindajail maksimaalne panus. Töö on paslik lõpetada Ameerika Ühendriikide endise sõjaväelase ja praeguse kõrge riigiametniku ning narkootikumide vastase kriminaalpoliitika ühe kujundaja Barry McCaffrey tsitaadiga: *“If you want to fight a war on drugs, sit down at your own kitchen table and talk to your own children.”*¹⁷⁴

¹⁷⁴Barry McCaffrey rääkimas USA narkopoliitikast

CANNABIS USE AMONG SCHOOL STUDENTS IN ESTONIA

SUMMARY

This master thesis examined cannabis use amongst Estonian pupils and effects of penalties in this particular field. The main goal was to study the cannabis use, the causes of massive distribution of substance and trends in Estonia among the youth. Also the study looks into the current legislation, seeking consistency with the actual situation in practice concerning drug-related minor offenses, consumption of drug or possession of small amount of cannabis, committed by young people,

Analytical examination was used to work through theoretical literature and statistical reports. Also an empirical study was carried out in addition to find out viewpoints of school children in Estonia.

The study was based on hypotheses that cannabis use in Estonia among school children is widespread, cannabis is easily accessible drug, and that the legislation which serves penalties for cannabis-related offenses, is not in proportion of the seriousness of the acts and therefore does not fulfill its purpose, as the cannabis consumption is not reduced.

The most recent survey reports, research articles, and opinions of specialist in the field of criminal law of Estonia were used as the main sources. Also, the statistical data about minor's committed misdemeanors from Police and Border Guard Board was used as well as the empirical survey data collected by the author of this master thesis.

From the interviewed school students, most considered cannabis safer than other drugs - for example alcohol. Favorable was attitude towards liberal drug policies, and the idea of legalization of cannabis use. Awareness of the dangers of cannabis was rather good at the same time. Knowledge of the dangers which accompany the cannabis use, was rather good. The possible misdemeanor sentence for cannabis consumption was not much considered when thinking whether to user on not use cannabis as it was found that the probability of its occurrence was evaluated very low.

The statistical comparison of the misdemeanor penalties data as they were implemented so far, did not show much effect on reducing the drug consumption since no relationship between the proportion of sentenced persons and the number of persons that use the drug was found. Though

the police work has probably gone more effective as the percentage of sentenced drug users was showing growth, but so far it had no effect on consumption of cannabis.

The author of this master thesis thinks that the police attention to the problem should remain, but the focus should be directed from consumers to distributors, as it is extremely important to have a decisive reduction of cannabis product availability to minors. If one is not able to obtain the drug, it is not possible to consume, regardless of other, potential consumption deflecting factors. Cannabis use, and its good availability are directly linked as the studies have shown.

Since the results of various studies cannot specifically conclude that marijuana is more dangerous drug than alcohol, for example, it might be appropriate to take into account the fact in the field of legislation. At the legislative level it would be useful to punish minors for cannabis use under the same provision than the abuse of alcohol or cigarettes, as for in that case there would be a so-called "sign-on" for the future, but the disciplinary element which encourages law-abiding behavior, would still exist.

Experimentation, which is a natural part of the development of a young person, made in the course of unlawful acts may not be such a risk, that it should necessarily be bound to punishments. Thereby, of course, should thoroughly assess the risks - as alcohol, tobacco and cannabis are all treated similarly within the meaning of the sentence, then there may be individuals who will interpret the relevant regulations as that cannabis is less dangerous and therefore not worthy of the distinction.

Otherwise, it is very difficult to find reasons why on the legislative level it should be necessary to distinguish between, prohibited or legal drugs when it concerns abuse against a minor subject is exactly the wrong insofar as they are all equally forbidden for him. Corresponding amendment might lead to the system where the offender's future is not tied with the stigmatized "drug-related offense and such system would show good effect to society.

Author concludes that most likely it is not possible to win the war on drugs. However, the harm caused by drugs can be reduced. A generalized question raises whether it makes sense to fight against cannabis or not - there is no single answer, but in order to reduce the availability of drugs and thus consumption among minors, great effort must be given on both at the legislative- and in the executive level.

Kasutatud kirjandus ja allikad:

1. A J. Porath-Waller, E. Basley, D. J. Beirnes. A meta-analytic review of school-based prevention for cannabis use, *Health Education and Behavior*, vol. 37, No. 5 (2010). Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20522782>
2. A.Ahven, V.Kommusaar. Narkootiliste ainete liigi alusel karistust diferentseerimise otstarbekusest. Justiitsministeerium, 2009. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/narkootiliste_ainete_liigi_alusel_karistuste_diferentseerimise_otstarbekusest._justiitsministeerium_siseministeerium._2009.pdf
3. A.L. Beautrais, P.R. Joyce, & R.T. Mulder, Cannabis abuse and serious suicide attempts. *Addiction*, 1999. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10615730>
4. A.Markina, M. Märtson. Alaealiste karistuste tulemuslikkus Tartu Ülikooli Õigusteaduskond. 2008. Tallinn. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_karistuste_tulemuslikkus._tartu_ulikooli_oigusinstituut._2008.pdf
5. A.Markina, B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis. Justiitsministeerium. 2014. Tallinn. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
6. A.Raun. Portugali ekspert: narkootikumid tasub dekriminaliseerida. *Ajaleht Postimees*. 16.11.2010. Arvutivõrgus: <http://tervis.postimees.ee/342880/portugali-ekspert-narkootikumid-tasub-dekriminaliseerida>
7. A.Raun. Professor Ginter: lahjem narkootikum väärrib kergemat karistust. *Ajaleht Postimees*. 15.07.2009. Arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/142274/professor-ginter-lahjem-narkootikum-vaarib-kergemat-karistust>
8. A.Wybbe. Marijuana: Health effects of recreational and medical use. Harvard Health Publications. 2016. Arvutivõrgus:

<http://www.health.harvard.edu/blog/the-health-effects-of-marijuana-from-recreational-and-medical-use-2016081910180>

9. Tervise Arengu Instituut. Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2016. Arvutivõrgus:
https://intra.tai.ee//images/prints/documents/148110851999_Alkoholi%20aastaraamat%202016_.pdf
10. B.Crost, S. Guerrero, “The effect of alcohol availability on marijuana use: Evidence from the minimum legal drinking age”, *Journal of Health Economics*, 2012, vol 120. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22381404>
11. B.Hughes „Uimasteid puudutav karistusõigus Euroopas“ Ettekanne konverentsilt „Uimastid, kuritegu ja karistus – kuhu tõmmata piirid?“ Tallinn. 2016. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/brendan_hughes.pdf
12. Canadian Centre on Substance Abuse. The Effects of Cannabis Use during Adolescence. Substance Abuse in Canada. Arvutivõrgus.
<http://www.ccsa.ca/Resource%20Library/CCSA-Effects-of-Cannabis-Use-during-Adolescence-Report-2015-en.pdf>
13. C.Spooner. Causes and correlates of adolescent drug abuse and implications for treatment. *Drug and Alcohol Review*. Vol. 18, issue 4. 1999. Arvutivõrgus: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1080/09595239996329/pdf>
14. C. Spooner. K. Hetherington. Social Determinants of Drug use. Sydney: University of South Wales. 2004. Arvutivõrgus:
<https://ndarc.med.unsw.edu.au/sites/default/files/ndarc/resources/TR.228.pdf>
15. D.A. Hamburg. Toward a strategy for healthy adolescent development. *American Journal of Psychiatry*. 154, 1997
16. D.J. Korf. Dutch coffee shops and trends in cannabis use, *Addictive Behaviours*, 2002, vol 27, pp 864. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12369472>
17. D.N. Husak. *Drugs and Rights*. Rutgers University. 1992
18. D.W. Lachenmeier, J.Rehm. Comparative risk assessment of alcohol, tobacco, cannabis and other illicit drugs using the margin of exposure approach. 2015. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4311234/>
19. D.Werb ja teised. The effectiveness of anti-illicit-drug publicservice announcements: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Epidemiology and Community Health*, vol. 65, No. 10. Arvutivõrgus:
http://www.drugpolicy.org/docUploads/Werb_Schools_Th_2p.pdf

20. Approaches to decriminalizing drug use & possession. Drug Policy Alliance. 2015.
Arvutivõrgus:
https://www.unodc.org/documents/ungass2016/Contributions/Civil/DrugPolicyAlliance/DPA_Fact_Sheet_Approaches_to_Decriminalization_Feb2015_1.pdf
21. E.Patouris. Young People and Cannabis Use: A social psychological mixed method analysis. 2013 University Of East Anglia. Arvutivõrgus:
<https://ueaeprints.uea.ac.uk/42974/1/2013PatourisEPPHD.pdf>
22. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat. Siseministerium 2014.
Arvutivõrgus:
http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/Tervislik_eluviis/valge_raamat.pdf
23. EL Narkoseire keskus. Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2014. Arvutivõrgus:
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/140118315774_Euroopa%20uimastiprobleemide%20aruanne_2014.pdf
24. EL Narkoseire keskus. Euroopa uimastiprobleemide aruanne 2015. Arvutivõrgus:
http://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/2625/Highlights_EDR2016_ET_Final.pdf
25. EMCDDA. Cannabis legislation in Europe, an overview. Arvutivõrgus:
<http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4135/TD0217210ENN.pdf>
26. EMCDDA. Portugal country overview. Arvutivõrgus:
27. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (ESPAD). Espad Report 2015. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs.
28. F. A. Campbell and others, "Early childhood education: young adult outcomes from the abecedarian project", *Applied Developmental Science*, vol. 6, No. 1 (2002), pp. 42-57
29. F. Elkind. Narkootikumid ühiskonnas ja nende representatsioonid Eesti ajalehtede online versioonides ja uudisteportaalides. Tartu Ülikool. 2016. Magistritöö.
Arvutivõrgus:
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53082/elkind_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
30. G. Borges, C. L. Bagge, R. Orozco. 05.2016, vol 195. Arvutivõrgus: [http://www.jad-journal.com/article/S0165-0327\(15\)31000-4/fulltext](http://www.jad-journal.com/article/S0165-0327(15)31000-4/fulltext)
31. H. Laqueur. Uses and Abuses of Drug Decriminalization in Portugal. *Journal of Affective Disorders*.
Law & Social Inquiry.

32. H.-L. Chang, H. Woo, C.H. Tseng. Is rigorous punishment effective? A case study of lifetime licence revocation in Taiwan. *Accident Analysis and Prevention* 2006, Vol 38
33. H.E. Garnier & J.A. Stein. Values and the Family. *Youth & Society*, 30(1) 1998
34. J.J. Arnett. Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. University of Maryland College Park. 2000. pp 475. Arvutivõrgus: http://www.jeffreyarnett.com/articles/ARNETT_Emerging_Adulthood_theory.pdf
35. J. Rendon. *Super-Charged: How Outlaws, Hippies, and Scientists Reinvented Marijuana*, Portland: Timber Press, 2012
36. J. Schulenberg ja teised. Trajectories of marijuana use during the transition to adulthood: the big picture based on national panel data. *Journal of Drug Issues*, vol. 35, No. 2 (2005). Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1400593/>
37. J.Sootak, P.Pikamäe. *Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj.* Tallinn: Juura. 2015
38. J. Sootak, P.Randma. Narkokriminaalpoliitika või narkopoliitika? *Akadeemia*, 06.2006.
39. J. Tkatsjova. Alealiste süüasjade lõpetamine oportuuniteediga. Magistritöö. Tartu Ülikool 2016. Arvutivõrgus: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53050/tkatsjova_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
40. Justiitsiministerium. *Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018.* Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf
41. J.V. Spotts, F.C. Shontz, *A Theory of Adolescent Substance Abuse.* In J. S. Brook, D. Lettieri & D. W. Brook (Eds.), *Alcohol and Substance Abuse in Adolescence.* London: The Haworth Press. 1985.
42. L. Heinsalu. Eesti narkopoliitika muude Euroopa riikide ja USA narkopoliitika suundumuste taustal keskendudes kanepile. Tartu Ülikool 2014. Magistritöö. Arvutivõrgus: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42665/heinsalu_ma_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
43. M. C. Neener. *Accessing the cannabis legalization debate: Lessons learned from the Colorado and Washington experiment.*
44. M.Cerda, M.Wall, K.Keyes, ja teised. Medical marijuana laws in 50 states: Investigating the relationship between state legalization of medical marijuana and marijuana use, abuse and dependence, *Drug and Alcohol Dependence*, 2012. Arvutivõrgus: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3251168/>

45. Mida kool teha saab? Tervise arengu Instituudi väljaanne. Arvutivõrgus:
https://intra.tai.ee//images/prints/documents/149035584329_mida_kool_teha_saab.pdf
46. M.Melrose, P.Turner, J. Pitts, & D Barrett. The impact of heavy cannabis use on young people's lives. York. Joseph Rowntree Foundation. 2007. Arvutivõrgus:
<https://www.jrf.org.uk/report/impact-heavy-cannabis-use-young-peoples-lives>
47. N. Hunt. Young people and illicit drug use. Sex, Drugs and Young People. Routledge. 2006. Arvutivõrgus:
[https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=dWknAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA84&dq=Hunt,+N.+\(2006\).+Young+people+and+illicit+drug+use.&ots=-u7iCbWYNe&sig=BVwPL3Cmk5vKyP2je0a3K4uPOdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=dWknAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA84&dq=Hunt,+N.+(2006).+Young+people+and+illicit+drug+use.&ots=-u7iCbWYNe&sig=BVwPL3Cmk5vKyP2je0a3K4uPOdI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
48. Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012. Siseministerium. 2007. Arvutivõrgus:
http://www.tai.ee/images/PDF/Narkomaania_ennetamise_riiklik_strateegia_aastani_2012.pdf
49. N. Azrin, W.Holz, D.Hake. Fixed-ratio punishment. Journal of the experimental analysis of behavior 1963, Vol 6.
50. P.Alen. The Impact of Medical Marijuana Legalization on Violent Crime. University of Oslo. 2013. Arvutivõrgus:
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/38219/Aalen-Peter.pdf?sequence=1>
51. R.E. Schultes, A. Hofmann. Plants of the Gods: Their Sacred, Healing, and Hallucinogenic Powers. Van Der Marck Editions. 1987
52. Riiklik uimastiteavitusportaal. Arvutivõrgus:
<http://www.narko.ee/img/narkohaal.pdf?ec9408b1=6cab1bb869fb4ec3440c3a3f344e6fb4>
53. R.L. Lingeman. Drugs from A to Z. McGraw-Hill. 1974
54. T.Reinthal. Ülekriminaliseerimine. Analüüs. Arvutivõrgus:
http://www.riigikohus.ee/vfs/995/2010_Lisa%202%20%28Ulekriminaliseerimine_anaalus%29.pdf
55. R.Gontšukova. Formaalsed ja mitteformaalsed meetodid narkokuritegude ennetamisel Eestis. Magistritöö. Arvutivõrgus:
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47364/gontsukova_rina.pdf
56. S. G. Kellam ja teised. Effects of a universal classroom behavior management program in first and second grades on young adult behavioral, psychiatric, and social outcomes. Drug and Alcohol Dependence, vol. 95, Suppl. No. 1 (2008)

57. S. McConville. The Use of Punishment. Devon. England: Willan 2003
58. Statistikaameti andmed rahvastiku kohta. Kättesaadav arvutivõrgus:
http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ ja_koosseis/04Rahvaarv_ ja_rahvastiku_koosseis/04Rahvaarv_ ja_rahvastiku_koosseis.asp
59. S. Vorobjov. Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15-16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamine Eestis. Uuringu Raport. Tervise Arengu Instituut. 2016 Arvutivõrgus:
https://intra.tai.ee//images/prints/documents/147436247968_Uimastite_tarvitamine_koolinoorte_seas_uuringu_raport_2016.pdf
60. S.Samuels. Marijuana-Use and the young brain. Arvutivõrgus:
<http://health.newark.rutgers.edu/medical-newsletter/spring-2017/marijuana-use-and-the-young-brain>
61. T.E. Dielman, P. Campanelli, C. Shope, A.T. Butchart. Susceptibility to Peer Pressure, Self-Esteem, and Health Locus of Control as Correlates of Adolescent Substance Abuse. Health Education & Behavior, 14(2),1987.
62. T.Vaher. Eesti seaduste probleem on ülereguleeritus. 2013. Arvutivõrgus:
<https://www.employers.ee/uudised/advokatuuri-juhi-sonul-on-eesti-seaduste-probleem-uelereguleeritus/>
63. The health and social effects on nonmedical cannabis use. World health organization. New WHO publication on cannabis. 2013. Arvutivõrgus:
http://www.who.int/substance_abuse/publications/cannabis_report/en/
64. Uruguai endise Presidendi Josè Mujicat sõnavõtt, kus ta kommenteeris vastuolulist otsust kanepi legaliseerimise kohta riigis
65. Ühendatud Rahvaste Organisatsioon. World Drug Report 2015. 2015. Arvutivõrgus:
https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf
66. Ühendatud Rahvaste Organisatsioon. World Drug Report 2016, Arvutivõrgus:
http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf
67. Ülevaade lastele ja noortele suunatud kuriteoennetusprogrammidest”
 Justiitsministeerium 2014 - Arvutivõrgus:
<https://www.entk.ee/sites/default/files/ulevaadekuriteoennetusprogrammidest.pdf>

Kasutatud õigusaktid

1. Alaealise mõjutusvahendite seadus, RT I 1998, 17, 264
2. Eesti Vabariigi Põhiseadus
3. ENSV Kriminaalkoodeks
4. Euroopa Liidu toimimise leping. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>
5. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122014016?leiaKehtiv>
6. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. RT RT I 2005, 24, 180. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/103052016006?leiaKehtiv>
7. Vabariigi Valitsuse määrus „Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete väikese ja suure koguse määrade kehtestamine. RT I 1997, 83, 1416
8. Väärteomenetluse seadustik, RT I, 01.03.2017, 5
9. ÜRO 1961. aasta narkootiliste ainete ühtne konventsioon. RT II 1996, 19, 84
10. ÜRO 1971. aasta psühhotroopsete ainete konventsioon. RTII, 26.06.1996, 19-22, 84.

Kasutatud kohtupraktika

1. RKKKo 3-1-1-23-10
2. RKKKo 3-1-1-51-05
3. RKKKo 3-1-1-14-06
4. RKKKo 3-1-1-4-04

LISA1: Fookusgrupi intervjuu küsimused:

Fookusgrupi intervjuud juhiti järgmiste küsimuste abil:

- Kuivõrd olete te kursis kanepi kahjulike mõjudega?
- Mida teie arvates kanep teie organismile teeb/kuidas mõjub?
- Millisest allikast pärinevad teie teadmised kanepi kahjulike mõjude kohta?
- Kas olete kursis alkoholi kahjulike mõjudega?
- Kas hindate ohtlikumaks alkoholi või kanepit?
- Kui hea on teie arvates kanepi kättesaadavus?
- Kui olite veel alaealine, kas kanepi hankimine valmistas suuremat raskust kui näiteks alkoholi hankimine?
- Kas te teate, mis karistus on ette nähtud kanepi tarvitamise või omamise eest?
- Kui te langetate otsust kanepi tarvitamise või mitte tarvitamise kohta, mis saab määravaks?
- Kas kardate pigem karistust või näiteks oma vanemate või õpetajate hukkamõistu?
- Kuhu teie arvates võiks suunduda riiklik narkopoliitika?
- Kas pooldaksite pigem kanepi legaliseerimist või karistuste karmistamist? Miks?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kalle Klooster

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kanepi tarvitamine Eesti koolinoorte seas

mille juhendaja on Marianne Paimre,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 02.05.2017